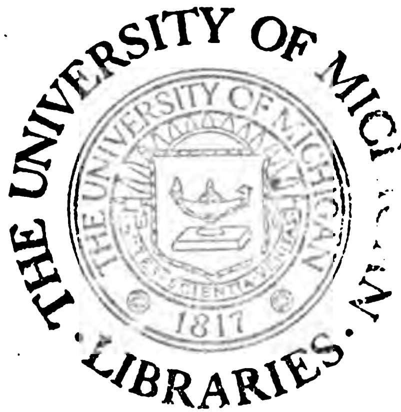

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES
THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
1817

HERINNERINGEN

EENER

REIS NAAR NEDERLANDSCH INDIË.

GEDRUKT BIJ H. P. DE SWART EN ZOON.

HERINNERINGEN

EENER REIS NAAR

NEDERLANDSCH INDIË

IN 1862,

DOOR

JHR. MR. W. T. GEVERS DEYNOOT,

Lid van de 2e Kamer der Staten Generaal.

'S GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF.
1864.

Het boek, dat hierbij het licht ziet, is minder geschikt voor het groote publiek, dan voor den meer beperkten kring mijner vrienden en bekenden. Ik heb het betiteld „herinneringen eener reis", en ik mogt dit in den volsten zin van het woord doen, want op mijne terugreis naar Nederland verloor ik, door schipbreuk, een schat van aanteekeningen, en in een woord al wat ik uit Indië medegebragt had. Ik heb meest alles uit mijn geheugen moeten putten, en dit heeft mij zeer in mijn werk belemmerd. Mijn eerste voornemen was dan ook omtrent deze reis niets in druk uit

te geven, maar herhaalde overweging, dat alles wat gedaan wordt om de kennis van Nederlandsch Indië bij onze landgenooten te vermeerderen zijne nuttige zijde heeft, deed mij eindelijk besluiten om te beproeven nog iets daarover op het papier te brengen. De litteratuur over die onschatbare bezittingen is in de laatste jaren zeer toegenomen, maar toch kan iedere bijdrage, hoe gering ook, eenig licht verspreiden. „Onbekend maakt onbemind", en dit is vooral omtrent Neerlandsch Indië bij velen in ons Vaderland het geval. Eindelijk begreep ik, dat door iets omtrent mijne reis te schrijven, mijne herinneringen op nieuw zouden verlevendigd worden, en ik dus ook voor mij zelven een niet geheel onnut werk zou verrigten.

Aan deze overwegingen was mijn boek zijn oorsprong verschuldigd. Litterarische waarde ken ik het volstrekt niet toe. Van politieke beschouwingen heb ik mij zooveel mogelijk onthouden. Dit alleen mag ik zeggen: dat het vele subjectieve opmerkingen bevat, die men echter

nemen moet voor hetgeen ze zijn. Had ik mijne aanteekeningen, telkens op de plaats zelve ter neder geschreven, uit de schipbreuk mogen redden, ik zou meer hebben kunnen leveren; nu zijn het maar indrukken door een toerist uit zijn geheugen kortelijk weder gegeven. En hiermede beveel ik dit mijn geschrijf in de welwillendheid mijner vrienden en eventueele lezers aan.

's Gravenhage,
September 1863.

G. D.

INHOUD.

VIJFDE HOOFDSTUK.

ZESDE HOOFDSTUK.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

EERSTE HOOFDSTUK.

MIJNE LANDMAIL-REIS NAAR INDIË.

Voor hem, die in den kortst mogelijken tijd den weg naar Neêrlandsch Indië wenscht af te leggen, is zeker het gebruik maken van de dusgenaamde landmail zeer aan te bevelen. Ik zeg met opzet dusgenaamde landmail, want het is vreemd, dat men aan een togt, die bijna onafgebroken over de volle zee plaats heeft, den naam van landreis heeft gegeven. Vooral voor den Engelschman die zich te Southampton inscheept, is het in den volsten zin van het woord eene zeereis, daar hij zich, de korte togt door Egypte uitgezonderd, voortdurend op een zeeschip bevindt. Het is bekend, dat men ook te Marseille of Triëst de landmail-reis kan aanvaarden, maar ook van dáár blijft het in mijn oog bepaald een zeetogt. Dewijl men echter met dat middel van vervoer Batavia, van hier uit, binnen zes weken kan bereiken, herhaal ik dat de landmail om hare snelheid te verkiezen is, maar minder is dit, naar mijn oordeel, het geval indien men tevens zijn gemak zoekt. Voor comfort is op de stoombooten der Peninsular and Oriental Company, die mijn vervoermiddel waren, zeer weinig gedaan, en in alles ontdekt men de strekking om in

1

de kleinste ruimte de meest mogelijke passagiers over te voeren, en alzoo voor de maatschappij goede dividenden te verzamelen. De voeding aan boord laat over het algemeen veel te wenschen over, en uit een zedelijk oogpunt zou ik aan vrouwen, die alleen reizen, de landmail ontraden. Voorts heeft het herhaaldelijk veranderen van stoomboot groote bezwaren, terwijl eindelijk de reis kostbaar is. Dit alles, en meer andere moeijelijkheden, ontgaat men door plaats te nemen op een goed koopvaardijschip, dat, over het algemeen vooral bij de uitreis, eene gewenschte ruimte aanbiedt, en in het bijzonder voor het reizen met een gezin de voorkeur moet blijven verdienen.

Is dit eenigermate de schaduwzijde der reis met de landmail, eene schaduwzijde, die ten gevolge van den nu ontstanen wedijver met de Fransche Messageries Impériales veel verlicht kan worden; aan de andere zijde levert dit middel van vervoer groote genoegens op, die men niet buiten rekening mag laten. Ik sprak reeds van de snelheid waarmeê de overtogt volbragt wordt, maar hierbij komt vooral het belangrijke van zulk eene reis door de verschillende volken die men ziet, en de landen en plaatsen die men aandoet. Vangt men zijne mailreis te Marseille aan, dat voor Nederlanders het beste is, dan bezoekt men vooreerst het eigenaardige Malta, spoedig daarop het in vele opzigten zoo belangrijke Egypte, verder het dorre Aden met zijne zwarte bevolking, om weldra te Bombay of op Ceylon de voor den Europeaan zoo geheel vreemde Indische wereld in te treden, en eindelijk op de eilanden Penang en Singapore met het Chinesche menschenras kennis te maken. De snelle overgangen maken die reis vooral merkwaardig, maar men mist daarentegen ook het verrassende, dat de eerste aanblik der tropische natuur en bevolking op Java moet hebben voor hem, die, zonder land aan te doen, van Nederland uit zich aldaar verplaatst vindt.

Daar het mijn voornemen was om in den kortsten tijd het voor-

naamste onzer Oost-Indische bezittingen te zien, besloot ik de uit- en t'huisreis met de landmail te doen, en wel over Marseille te gaan en over Triëst terug te keeren. Ik verliet daartoe den 23 Februarij 1862 's Gravenhage, de stad mijner inwoning, en reisde met een mijner vrienden, den heer v. Z. v. N., die met den heer V. een bezoek aan Algerie wenschende te brengen, mij tot Marseille zou vergezellen, over Brussel naar Parijs. Een paar dagen in laatstgenoemde hoofdplaats vertoevende, waren wij wederom getroffen door de kostbare verfraaijingen, welke in deze wereldstad voortdurend worden aangebragt. Een tal van huizen werd omver gehaald om van de enge straten, vóór de hoofdkerk, de Notre Dame, een groot plein te maken; een nieuwe boulevard was in aanbouw, en het park Monceau werd als openbare wandeling in een geheel nieuw kleed gestoken. Nu moge het voor ons, zoo zuinige en overleggende Hollanders, iets stuitends hebben, dat op die wijze niet alleen te Parijs, maar in vele andere steden in het buitenland, de gemeentekassen zich dikwijls in te groote schulden steken, zeker is het, dat wij ons wat meer aan dat buitenland mogten spiegelen en daar leeren wat door vereende krachten van maatschappijen als anderzins al niet gedaan kan worden. Ik erken gaarne dat onze vaderlandsche steden Rotterdam, 's Gravenhage, Arnhem en eenige andere, in de laatste jaren uitgebreid, verfraaid, en ook in nijverheid toegenomen zijn, maar hoe gering is dit alles nog in vergelijking met Lyon, Havre, Marseille, Frankfort, Brussel, Hamburg enz. om nog niet eens van Engelands steden te spreken. Maar ik moet met mijnen lezer naar Oost-Indië.

Den 28 Februarij stapten de heer van Limburg Brouwer, die als directeur der Ned. Indische Katoen-maatschappij naar Java terugkeerde, en ik te Marseille aan boord van de "Sultan", een schip der Peninsular and Oriental Steam-Navigation Company, dat ons in 7 à 8 dagen naar Alexandrië moest overbrengen. Het weder was buijig, zoodat wij spoedig met eene zeer lastige

zee te kampen hadden, hetgeen bijna tot Malta aanhield. Ik moet hier vóóraf zeggen, dat het geenszins mijn voornemen is eene geregelde beschrijving der mailreis te geven, dit is reeds door verscheidenen vóór mij geschied, als door Buddingh, Brumund en anderen, ik zal alleen het een en ander daaromtrent opgeven. Den 4den dag na ons vertrek uit Marseille bereikten wij het eiland Malta, dat zich aan den zeereiziger in een aschgraauwen tint, en tamelijk dor en onvruchtbaar voordoet. De stoomboot moest hier steenkolen innemen, zoodat ons eenige uren gegund werden om de hoofdplaats La Valette een bezoek te brengen. Het is bekend, dat deze stad in 1566 door Valette, grootmeester der Malthezer-ridders gesticht, in 1798 door de Franschen genomen werd; in 1801 kwam zij in het bezit der Engelschen wien zij nog toebehoort. La Valette telt ruim 30.000 inwoners en heeft door de haar omringende vestingwerken en door hare ligt geele huizen, allen in Italiaanschen stijl met balkons en platte daken gebouwd, een eigenaardig aanzien. De stad is op een hoogst onregelmatigen grondslag aangelegd, en wordt door regte straten doorsneden, die veelal steil oploopen en door middel van steenen trappen aan elkander verbonden zijn. Het was er juist karnaval, en daardoor alles vreugde in de straten. Vooral in de hoofdstraat en op de markt vonden wij eene ongewone drukte. Overal ontmoette men gemaskerde optogten die met suikergoed van de balkons werden begroet; alom heerschte echt Italiaansche luidruchtigheid. Wij bezochten er de hoofdkerk der vroegere Malthezer-ridders en het paleis van den Gouverneur, welke beiden keurig onderhouden, en om de mozaïke versierselen, de monumenten, beelden en schilderijen een bezoek zeer waard zijn. Met het vallen van den avond stoomden wij wederom naar zee, om drie dagen later, den 7 Maart, vroeg in den morgen voor Alexandrië het anker te werpen.

Uit zee gezien vertoont de omgeving van Alexandrië, even als Malta, eene dorre natuur. Het land is vlak, zandig en laag; men

ziet bijna geen geboomte, slechts eene menigte armoedige, slecht gebouwde windkorenmolens, eenige defensiewerken en een groot paleis van den onderkoning van Egypte, dat bijna op het strand gebouwd, zonder boompje of struikje om zich heen, een verlaten aanzien heeft. Van Marseille komende, blijft de stoomboot aan deze zijde van Alexandrië, omdat de baan van den spoorweg naar Kaïro hier tot aan zee reikt. Op eenigen afstand vóór zich ziet men de stad met hare opene reede met schepen overdekt. Een klein Egyptisch stoombootje kwam de mailpassagiers en hunne goederen afhalen, om die dadelijk in de gereed staande wagens van den spoorweg over te laden. Mijn reiscompagnon en ik, die onze plaatsen slechts tot Alexandrië genomen hadden, werden eveneens daar aan wal gezet, maar verder aan ons lot overgelaten. Hierdoor stonden wij nog al verlegen; wij bevonden ons in eene beslotene ruimte zonder eenigen uitgang; woelige en morsige Egyptenaren waren in groote drukte voor de mail, maar nergens zag men een bureau of eenige autoriteit tot wien men zich wenden kon, om narigten te winnen. Eindelijk door vervallen muurwerk een uitgang gevonden hebbende, zochten wij te vergeefs naar een middel van vervoer om ons naar Alexandrië te brengen. Wij besloten ieder een ezel te huren, waarmede twee Egyptische jongens ons schreeuwende te gemoet kwamen loopen. De langooren werden in galop gezet en wij holden naar de stad. De zeer stofferige weg die eerst door eenige vuile en vervallen buurten liep, bragt ons spoedig meer en meer in de drukte van voetgangers, rijtuigen en beladen kameelen, tot dat wij eindelijk op een zeer ruim, langwerpig plein in het Hôtel d'Orient afstapten.

Ons voornemen was om eene halve mail, dus 7 dagen, in Egypte te vertoeven, en dan van Suez naar Bombay voort te reizen; in dien tijd wenschten wij het merkwaardigste van Alexandrië en Kaïro te bezoeken, terwijl mijn reiscompagnon nog berigten omtrent de Egyptische katoenteelt moest inzamelen. Zeer

moet ik de hulpvaardigheid roemen, die wij daarbij ondervonden van onzen Consul-generaal den heer Ruijssenaers, en van zijn kanselier den heer Anslijn, die beiden zich beijverden om ons het verblijf in Egypte zoo aangenaam mogelijk te maken.

Alexandrië is spoedig gezien en biedt voor den toerist weinig merkwaardigheden aan; de bekende zuil van Pompejus en een overoude obelisk, een gebrekkig onderhouden openbare tuin en het kanaal naar den Nijl met zijne eigenaardige hoog getuigde vaartuigen, was al het voornaamste dat wij zagen. Het belangrijkste vond ik de stad zelve om hare Oostersche bazars en winkeltjes, en om de menigte Oosterlingen en Europeanen die in hare ongeplaveide straten dooreenwoelden. Voeg bij dit laatste eene menigte gezadelde ezels, die om strijd in huur worden aangeboden, geheele optogten van beladen kameelen en een aantal Europesche rijtuigen, en men zal zich eenig denkbeeld kunnen vormen van de drukte, die in Alexandrië heerscht. Het oudere gedeelte der stad is zeer onregelmatig, maar het nieuwere, waar op een groot plein de hôtels der meeste Consuls gevonden worden, is met breede, regte straten doorsneden. Door dit laatste heeft Alexandrië veel meer van zijn Oostersch karakter verloren dan Kaïro, en wat te veel een Europeesch aanzien gekregen. Van de ezels werd vooral een druk gebruik gemaakt door Europesche matrozen, die men onophoudelijk het ruime plein, waarvan ik zoo even sprak, zag rondhollen, gevolgd door Egyptische jongens met stokken gewapend. Het schijnt dat de zeeman, die doorgaans een liefhebber van paardrijden is, in zoodanige uitspanning de aangenaamste afwisseling vindt met zijn bekrompen verblijf aan boord. Den dag van ons vertrek uit Alexandrië brandde in den vroegen morgen de schouwburg af. Zelden heb ik grooter tooneel van verwarring gezien. De bluschmiddelen schenen in zeer slechten staat te zijn, en zonder de hulp van Engelsche en Fransche oorlogsmatrozen, zou de schade alleraanzienlijkst hebben kunnen worden. Daar de

schouwburg juist achter ons logement gelegen was, heerschte daar de grootste schrik. Ieder pakte zijne zaken bijeen; de kastelein hield uit vrees voor plundering de deuren gesloten, maar niettegenstaande dat sleepte een der logeergasten, een Duitscher, zijne koffers naar de straat en ging er op zitten, om aldaar geduldig zijn lot af te wachten.

Kaïro vond ik in vele opzigten belangrijker dan Alexandrië. Reeds dadelijk heeft de stad door hare menigte torentjes en moskeën een vreemd aanzien. In zijne enge straten en stegen heerscht een onbeschrijfelijk gewoel van menschen en dieren. Daar het niet voor rijtuigen aangelegd is, kan men er op die wijze naauwelijks door, en dit geschiedt dan ook niet anders dan vergezeld van een Egyptischen jongen, die schreeuwende vooruit loopt en met zijn stok ruimte tracht te maken. Regts en links ziet men kleine, opene winkeltjes, waarin de koopman op Oostersche wijze gehurkt en met de grootste bedaardheid nederzit. Over sommige dier stegen ligt een planken dak, waardoor er eene zeer benaauwde lucht heerscht, te meer dewijl alles even vuil is en wolken van stof van den ongeplaveiden grond oprijzen. Het was juist de groote vasten van Ramadlan, in welken tijd de Mahomedanen alleen gedurende den nacht, op bepaalde uren, eenige spijs mogen gebruiken. Om die reden waren de minarets of torentjes der moskeën des nachts met blikken lantaarns, waarin licht brandde, omhangen, dat een aardig gezigt opleverde; men hoorde herhaaldelijk de priesters, van dáár, op hun eigenaardigen, klagenden toon den geloovigen het doen van gebeden herinneren. In Kaïro ligt eene uitgestrekte openbare wandeling, maar die zeer slecht onderhouden wordt; men vindt daar eenige houten koffijhuizen meest van Italianen, en om dezen tuin staan de voornaamste Europesche huizen en logementen.

Van de door ons bezochte merkwaardigheden in Kaïro, moet ik alleen gewag maken van de groote moskee, die boven in de stad ligt en eene der prachtigsten is die ik ooit bezocht. In hare

nabijheid staat, mede in de citadel, het paleis van den Onderkoning, dat van buiten niets bijzonders aanbiedt, maar inwendig zeer rijk uit Parijs gemeubeleerd werd. Men geniet van hier een uitgebreid panorama over Kaïro en zijne voor een groot deel zeer zandige en dorre omgeving, over het Nijldal en deze rivier zelve, terwijl de piramiden zich aan den horizon vertoonen. Beneden in de stad zagen wij de graven der Kaliffen, waar, naar mijn oordeel, Oostersche pracht met veel wansmaak wordt ten toon gesteld. Buiten Kaïro deden wij uitstapjes naar een landhuis van den Onderkoning aan den Nijl gelegen, naar het dusgenaamde versteende bosch, en eindelijk naar de piramiden. Er bestaan echter zoo vele reisbeschrijvingen van Egypte, waarin al die zaken omstandig behandeld zijn, dat ik den lezer niet wil vervelen met er hier veel van te zeggen; alleen moet ik van de piramiden en den sphinx mededeelen, dat zij eenigermate mijne verwachting overtroffen. De piramiden mogen, wel is waar, slechts eene massa opeengestapelde steenen zijn, door haren kolossalen omvang en hare oudheid boezemden zij mij veel belangstelling in. Een inwendig bezoek dezer gevaarten beantwoordt, naar mijn oordeel, niet aan de moeite, maar het uitzigt dat men van boven en ook van hun voet over het geheele Nijldal en de stad Kaïro geniet, zou alleen den togt daarheen waard zijn.

In het algemeen moet ik verklaren, dat hetgeen ik van Egypte zag mij niet mede viel. De bevolking verkeert nog in een staat van groote achterlijkheid. Hare woningen zijn, vooral op het platte land, ellendig. De dorpen gelijken op een afstand naar reusachtige molshoopen, daar alle huizen, van denzelfden vorm, van buiten met zwarte kleiaarde aangestreken en laag zijn. Schoorsteenen hebben deze niet; op de platte daken ligt allerlei mest en vuil opgehoopt, en wanneer de deur open gaat, ziet men, met den rook, vrouwen, kinderen, ezels, kippen, geiten en soms nog een buffel naar buiten komen. Nergens heb ik ook zooveel oogzieken gevonden, en het

volk ziet er, zonder onderscheid, uiterst haveloos en morsig uit. Egypte wordt niet ten onregte het land van vliegen, vlooijen en stof genaamd. De bedelarij is er eene bekende plaag. Paarden zag ik er zeer weinig, maar daarentegen een ongeloofelijk aantal ezels en kameelen. Overal vindt men blijken van armoede en Oostersche zorgeloosheid, hoewel vooral in de laatste tijden de zoo despotieke regering eindelijk getracht heeft een en ander tot opbeuring van landbouw en handel te doen. De katoenteelt ging vooruit, en men zag hier en daar nieuwe fabrieken met Europeesch kapitaal opgerigt. Even als in Kaïro en Alexandrië de bevolking een mengelmoes van allerlei Oostersche en Europesche volkeren aanbiedt, zoo is het ook met het muntwezen; van de vreemde elementen in Egypte scheen echter het Italiaansche en na dit het Fransche de bovenhand te hebben. Van de doorgraving der landengte van Suez bleef men de beste verwachting koesteren, hoewel de Engelschen, die ik ontmoette, het steeds eene onpraktische zaak noemden. De spoorweg is voor den mailreiziger door Egypte een groot gerief; men reist nu van Alexandrië naar Kaïro in zes uren tijds, en van daar naar Suez in iets minder. De geheele onderneming en zelfs de restauratien behooren aan den Onderkoning, die, naar men zegt, er goede winsten van trekt. Het beheer over de dienst, het onderhoud der wagens en wat dies meer zij, laten dan ook veel te wenschen over. De bevolking scheen van dit middel van vervoer een druk gebruik te maken: geheele treinen zag ik vol met wol, katoen en Egyptenaren van de laagste klasse. De landstreek, die men tusschen Alexandrië en Kaïro doortrekt, biedt weinig schoons aan, zij is meest vlak en zelfs hier en daar nog al moerassig, maar schijnt zeer vruchtbaar. Over den Nijl ligt halfweg tusschen laatstgenoemde steden, bij Kaffar Said, eene prachtige ijzeren brug, door Engelsche ingenieurs gebouwd; de rivier vormt daar een fraaijen breeden stroom. Van Kaïro naar Suez loopt, gelijk bekend is, de spoorweg meest door eene onaf-

zienbare geele zandwoestijn. De warmte en stof kunnen hier soms zeer hinderlijk wezen, maar wij troffen het nog al goed. Nu en dan zag men op grooten afstand kleine karavanen, maar overigens niets dan enkele wachthuisjes en halten langs den weg. De sporen zijn, om het beweegbare zand, zeer praktisch op omgekeerde ijzeren kommen gehecht.

Het klimaat in Kaïro kwam mij zeer aangenaam voor; de nachten zijn nog al frisch; in Alexandrië daarentegen was het weder, tijdens ons verblijf, zeer guur en buijig, waarom ik mij te meer verwonderde daar zoo vele borstzieken te vinden, die hier den winter komen doorbrengen. De logementen in Egypte zijn tamelijk goed, maar het leven is er over het algemeen duur.

Suez, vóór ruim 20 jaren een bijna onbekend en hoogst armoedig vlek, neemt thans jaarlijks in omvang en welvaart toe. Het ligt aan de Roode zee, maar overigens in de barste landstreek die men zich verbeelden kan. Er is geen boompje te vinden, niets dan geel onvruchtbaar zand en, zoo ver het oog reikt, even dor en schraal gebergte. In het stadje kan men een bazar of eng winkelstraatje bezoeken, waar het altijd wemelt van menschen. Even als in Kaïro zag ik hier verscheidene kinderen wier gezigt als bedekt was met vliegen, zonder dat het hun scheen te hinderen; morsigheid en armoede spelen er ook eene groote rol. Daar het van belang was te Suez een goed verblijf voor de mailreizigers te hebben, werd er vóór eenige jaren door de P. en O. maatschappij een groot Europeesch hôtel gebouwd, en aan een Italiaan verpacht. Men is er zeer goed, en ik heb zelfs in de hoofdplaatsen van Engelsch Indië geen beter logement aangetroffen.

Daar de diepgaande stoombooten der landmail niet digt bij de kust kunnen komen, maar ver op de reede van Suez geankerd moeten blijven, wordt men met een gebrekkig Egyptisch stoombootje daar heen gevoerd. Dit bragt ons met verscheidene passagiers, den 13 Maart, tegen den avond, aan boord van een groot

stoomschip, de Malta, dat in 13 à 14 dagen naar Bombay zou varen. Op de reede lagen nog een paar Fransche oorlogschepen en eenige kleinere vaartuigen ten anker.

De vaart van Suez naar Aden, aan het einde der Roode zee, duurt gewoonlijk 5 à 6 dagen, en levert weinig belangrijks op. Gedurende de twee eerste dagen kan men de kusten onderscheiden, die hetzelfde dorre geele gebergte blijven vertoonen. Eene meer in het binnenland gelegen bergspits wordt aangewezen als die van den berg Sinaï; iets verder regts komt men langs Jubal, een zeer eenzaam plekje, waar de telegraafdraad eindigt, die Europa aan Afrika verbindt en tot Indië moest reiken. Jubal ligt in zulk eene dorre streek, dat alle levensmiddelen en zelfs het drinkwater 40 mijlen van daar moeten gehaald worden. Verder ziet men op dezen togt niets dan lucht en helder blaauw water tot bij het eiland Perim, alwaar het meer enge gedeelte der Roode zee aanvangt, en men in de Straat Bab-el-Mandeb gekomen is. De Roode zee is om hare menigvuldige klippen gevaarlijk, vooral in laatstgenoemd gedeelte, dat dan ook gewoonlijk bij dag bevaren wordt. Een Arabische loods vergezelt steeds de mailbooten van Aden tot Suez, en de Engelschen hebben reeds hier en daar ijzeren vuurtorens opgerigt. Het eiland Perim werd, gelijk bekend is, door hen in bezit genomen; het is niet veel meer dan eene uitgebreide kale rots, waar zich een klein fortje met den Engelschen standaard vertoont. Het is ook in dit gedeelte der Roode zee, dat in 1858 de mailboot de Alma op eene rots schipbreuk leed, die men ons in de verte aanwees. De warmte was gedurende onzen overtogt zeer dragelijk, eenmaal bereikte de thermometer 100 graden Fahrenheit. Alles werd aangewend om door zomertenten en door punkas, beweegbare schermen die, aan de zoldering van het salon gehangen, heen en weder worden getrokken en op alle Engelsche mailbooten gevonden worden, zoo veel mogelijk koelte in het schip te brengen, met welk doel

zelfs uit de poorten der hutten zeiltjes werden gespannen. Over dag joeg de wind die van het land woei, ons iets gloeijends in het aangezigt, maar daarentegen waren de nachten prachtig; nimmer heb ik heerlijker maanlicht aanschouwd; de maan glinsterde als een bal van het zuiverste zilver. Onze reis had dan ook in den gunstigen tijd plaats, waartoe de maanden November, December, Januarij, Februarij en Maart gerekend worden. Veel hoorde ik van ziekten en sterfgevallen, die gedurende de overige maanden ten gevolge der ondragelijke hitte op de mailbooten plaats hebben, terwijl men dan soms het schip moest doen wenden en eenigen tijd tegen den wind opstoomen, om verfrissching te krijgen.

Het getal onzer medepassagiers was niet groot. De Malta, een schip van 1870 ton en 500 paardenkrachten, was zeer goed uitgerust, maar de voeding liet, even als op alle booten der P. en O. Company, nog al veel te wenschen over. Daarbij was het vaartuig, even als de meesten dier mailbooten, een ijzeren schroefschip, een vorm van schepen welke misschien om hunne mindere kostbaarheid en betere bezeildheid aanbeveling mogen verdienen, maar die als passagiersbooten door hunne rankheid en meer onaangename werking der machine, bij de raderbooten moeten achterstaan. De bemanning der mailbooten bestaat, aan gene zijde van Suez, geheel uit Hindoes en Lascars, onder de bevelen hunner Serangs of bootslieden; alleen de officieren, kwartiermeesters, machinisten en bedienden zijn Engelschen; de stokers zijn meestal negers. Men maakt op deze schepen aldus reeds dadelijk kennis met het Indische volksras. Deze half gekleede tropische matrozen zijn altijd op het dek, en wikkelen zich des nachts alleen in een katoenen laken waarmede zij zich te slapen leggen; over dag ziet men ze herhaaldelijk om groote koperen pannen neêrgehurkt, terwijl zij met hunne handen de rijst en kerrie dooreen mengen, en die met een gedroogd vischje als toespijs op dezelfde wijze nuttigen.

Ik was verwonderd over hun schraal voorkomen, en hunne werkzaamheden aan boord getuigen dat zij wel vlug zijn, maar eigenlijke spierkracht missen. De stokers ziet men, na het volbrengen hunner wachten, telkens druipnat van zweet naar boven komen, waar zij tot afkoeling met emmers zeewater worden overgoten, en toch schijnen deze negers tegen dit werk zoo zeer gehard te zijn, dat ik hen meermalen, na dagen stoomens, 's avonds op het dek hunne wilde en eentoonige negerdansen zag uitvoeren. Onder deze negers zijn dikwijls voormalige slaven, die namelijk te Aden of te Suez de gelegenheid hebben waargenomen om op het Engelsche schip te vlugten, en niettegenstaande de opvordering van den eigenaar nimmer uitgeleverd worden. De dagverdeeling op de mailbooten is bij allen dezelfde. Des morgens om 6 uur kan men een kop koffij of thee krijgen; om 8 uur luidt de bel, of gaan een tamboer en pijper het schip rond, om den passagiers het ontbijt aan te kondigen, dat om 8½ uur gereed is en uit velerlei warme spijzen bestaat; om 12 uur wordt geluid voor eene lunch van brood, kaas en wat vruchten; om 3½ uur wordt eveneens het diner aangekondigd, dat ten 4 uur een aanvang neemt; om 7 uur wordt thee of koffij voorgezet met geroosterd brood, en om 8½ uur staat alles gereed om grog te gebruiken. Des Zondags wordt des voormiddags om 10 uur, en ook soms des avonds, godsdienstoefening gehouden, waarbij meestal de kapitein met het lezen van formulier-gebeden en een hoofdstuk uit het Oude en Nieuwe Testament voorgaat. Dien dag wordt geen kaart- of eenig ander spel gedoogd, en ziet men de Engelschen, die zelfs dan niet lezen, met de verveling op het gelaat. Voor lektuur heeft men op sommige booten redelijke bibliotheekjes. Onder de nachtplagen op die schepen behooren de kakkerlakken, die men soms in de hutten te veel aantreft.

Te Aden, alwaar wij na 6 etmalen varens van Suez aankwamen, lag de Malta eenige uren stil tot het innemen van steenkolen.

Men vindt hier dezelfde dorre natuur als te Suez. Aden is niets anders dan eene verzameling van barre rotsen, die de blijken dragen vroeger onder de vulkanen behoord te hebben. Het stadje van dien naam, waar wij heen reden, weinige mijlen van de baai gelegen, is als in den krater gebouwd; het droeg duidelijke sporen van vooruitgang door de vele schepen die er thans onophoudelijk aanleggen, door de Engelsche bezetting en het groot steenkolen-depôt dat hier gevestigd is. Met ongeloofelijke kosten heeft de Engelsche regering hier op de rotsen sterke verdedigingswerken aangelegd, die allermerkwaardigst zijn. Aden zal echter altijd onder de treurigste oorden behooren, die men bedenken kan. Het regent er zelden; men is nergens beschut tegen de brandende zonnestralen, en bij den minsten wind wordt men in wolken van stof gehuld. De bevolking bestaat vooral uit Afrikaansche negers en Arabieren, en sommigen der eersten hebben de gewoonte om, bij hun gitzwarten huid en ivoorwitte tanden, hun lang gekroest haar met zekere klei ligt bruin te verwen, dat hun een duivelachtig voorkomen geeft. Overigens is de bevolking arm en vuil en vervolgt den reiziger steeds met vederen en eijeren van struisvogels, met grof gevlochten mandjes en allerlei snuisterijen. In het onder water duiken naar van boord geworpen stukjes geld, wat men ook in vele Indische havens aantreft, zijn die negers onovertrefbaar.

Den achtsten dag na ons vertrek uit Aden, dus op den 14^den^ dag van Suez gerekend, kwamen wij te Bombay aan. De passage had weinig belangrijks opgeleverd. Den eersten dag na ons vertrek uit Aden bleef de kust van Arabië zich flaauw teekenen, maar de overige dagen was niets te zien dan lucht en water. Hier vertoonden zich echter voor het eerst vliegende visschen, die soms bij zwermen vóór en ter zijde van het schip opvlogen, om na rakelings over de golven gezweefd te hebben, weder spoedig onder te duiken; bij het sterke zonlicht vertoonden zij fraaije

kleuren. Nog eene bijzonderheid moet ik vermelden. Eenige dagen na ons vertrek van Aden, zag ik tegen den avond eene buitengewone beweging onder de matrozen. Kort daarop gingen eenige hunner, in hunne beste kleederen gestoken, met de vreugde op het gelaat, onder geleide van hun Serang naar den kapitein, die zich op het achterschip bevond. Zij wezen daar naar de maan, en keerden na een kort gesprek naar voren terug, alwaar nu muziek gemaakt en eenige dansen uitgevoerd werden. Men zeide mij dat voor deze matrozen, die Mahomedanen waren, bij het zien der nieuwe maan, de groote vasten, Ramadlan genaamd, ophield, en zij zich nu aan vreugdebedrijven mogten overgeven.

De reede van Bombay is verbazend ruim en kan eene groote oorlogsvloot bergen; de stad zelve ligt laag en vertoont zich niet fraai. Daar de Malta haar anker midden in de baai, tusschen eene menigte groote koopvaardijschepen uitgeworpen had, moesten wij met eene praauw of inlandsche boot naar Bombay zeilen. Bij ons aan wal stappen heerschte groote drukte van inlanders, die om strijd logementen, chaisjes, draag-palanquins en karren met ossen bespannen aanboden. Wij namen plaats in een open chaisje, waar de Hindoe als koetsier op den boom zat, en lieten onze bagage in een ossenkar volgen. De Europesche logementen te Bombay liggen geheel buiten de eigenlijke stad, zoodat wij eerst die stad zelve, binnen eenige vestingwerken omsloten, doorreden, daarna eene zeer ruime esplanade overtrokken, om, na eene woelige voorstad doorgegaan te zijn, in het Clarendon-hôtel een onderkomen te vinden. De hôtels in Bombay zijn allen bekend als slecht, maar dit moest nog het beste wezen.

Mijn voornemen was geweest om dwars door Hindostan van Bombay naar Calcutta te reizen, maar dit werd mij hier zoo bepaald ontraden, dewijl de spoorweg nog niet geheel voltooid was, dat wij besloten met de volgende mailboot naar Ceylon te gaan, terwijl ik later van Singapore uit Calcutta kon bezoeken.

Deze mailboot zou reeds, den derden dag na onze aankomst in Bombay, vertrekken, zoodat wij alleen tijd genoeg hadden om deze stad en hare naaste omgeving te zien. Het warme saizoen was hier juist begonnen, en het was dan ook om te smelten.

Voor den Europeaan, die nimmer de Indische volken bezocht heeft, is het eerste verblijf in Bombay allermerkwaardigst. Men voelt zich als in eene nieuwe wereld overgebragt. Men moge het onnoozel noemen, maar niets hinderde mij in den aanvang in Indië meer dan steeds omringd te zijn van bijna naakte menschen; mijn Europeesch gevoel van welvoegelijkheid kon zich daarmede maar niet vereenigen. Hetgeen in Bombay dadelijk het meeste treft, is zijne volkrijkheid, dat dooreenwoelen dier verschillende Indische volksrassen, de meesten met beschilderd aangezigt en borst; de menigte wagentjes met Bengaalsche ossen bespannen, welke vlug daarheen draven, het fantastische der vele Buddhistische tempeltjes, en eindelijk het aantal kraaijen en groote roofvogels die in en bij de stad rondvliegen. De kleeding der Hindoes bepaalt zich bij een stuk wit katoen of neteldoek, dat zij zich om het lijf slaan. Daar de verdeeling in kasten in hooge mate bij hen in zwang is, worden deze door beschildering van aangezigt en borst aangeduid, en ook door de kleur van een plat katoenen hoofddeksel, dat zij in den vorm van een omgekeerd soepbord op het hoofd dragen. De beschildering bestaat uit witte, roode, zwarte of geele strepen en moesjes, die veelal met een penseel worden aangebragt. Ik heb dit meermalen te Calcutta op straat zien verrigten. Behalve Hindoes ziet men in Bombay vele Arabieren en Parsis of vuuraanbidders; de eersten dragen den tulband, de laatsten eene hooge verlakte muts en puntige lederen schoenen. Onder de vrouwen ontmoette ik er hier voor het eerst die ringen door de neus droegen, en ronde stukjes hout of andere groote sieraden in de wijd gespleten oorlellen, beide zaken die men in Ned. Indië ook ziet. Verbazend

is de drukte, die vooral des morgens vroeg en tegen den avond in en bij Bombay heerscht, en bijzonder in de voorstad ziet men een tal van nijvere ambachtslieden aan het werk. De Bengaalsche os of koe, met het bultje op den rug, vervangt hier den kameel en ezel van Egypte, en ziet men er tot allerlei werk bezigen.

Bombay heeft, even als de meeste Oostersche steden, een morsig aanzien. Allerlei onreinheden worden op den openbaren weg geworpen; van daar de menigte kraaijen en roofvogels, die er van groote dienst zijn, en bovendien welig tieren dewijl een Hindoe, uit een godsdienstig beginsel, nimmer een dier doodt. Bij de stad ziet men verscheidene openbare badplaatsen en waterputten, waarvan door het volk een druk gebruik wordt gemaakt.

Bombay, in het Portugeesch "goede haven", is, gelijk men weet, de hoofdplaats van het Presidentschap van dien naam, dat een der drie gouvernementen vormt waarin het vaste land van Engelsch Indië verdeeld wordt. Zij ligt op een schiereiland, en is sedert eenige jaren door eenen spoorweg aan het vaste land van Indië verbonden, die haar weldra in directe gemeenschap met Calcutta zal brengen. Verbazend zijn de werken en kosten daartoe door de Indische regering in den laatsten tijd gemaakt, waarbij hetgeen ons koloniaal bestuur heeft daargesteld zoo droevig afsteekt. De omstreken van Bombay zijn niet fraai te noemen; men ziet er vele villa's of bungalows van gezeten Europeanen, doch meest allen zijn door hooge muren omsloten, dat iets droevigs aan de wegen geeft; het voornaamste geboomte zijn klapperboomen. Het paleis van den Gouverneur ligt te Parell, 6 mijlen van Bombay en is een schoon gebouw. Onder de merkwaardigheden in de nabijheid van Bombay behoort het eiland Elephanta, beroemd om zijne reusachtige grotten, die in vroegere eeuwen waarschijnlijk aan

de dienst der Brahminen gewijd waren. De groote warmte verhinderde ons echter er heen te gaan.

Van Bombay stoomden wij in 4½ dag naar Ceylon, met de Orissa, een schip van 1650 ton en 350 paardenkrachten. De overtogt leverde niets belangrijks op. De eerste blik op Ceylon kondigt reeds dadelijk de ongeloofelijke tropische groeikracht aan, die op dat eiland gevonden wordt. Men ziet niets dan kokosboomen die tot aan de zee reiken, terwijl ook het hooge gebergte geheel met groen overdekt is. Eene goed te onderscheiden bergspits heet de Adams-piek, en er bestaat eene legende dat hier het paradijs geweest is.

In de baai van Point de Galle, op Ceylon, het anker uitgeworpen hebbende, stapten wij dadelijk in genoemd stadje aan wal. Onze Orissa moest hier de mailboot, die van Suez naar Calcutta vaart, afwachten en hare passagiers voor Poelo Penang, Singapore en China overnemen. Daar, zoo als later bleek, ten gevolge van stormen die de mail na het verlaten van Southampton ondervonden had, de reis der stoomboot van Suez naar hier eenige dagen vertraagd was, werden wij gedurende zeven dagen in het eiland Ceylon opgehouden. Intusschen maakten wij ons dien tijd ten nutte om de hoofdstad Colombo, en de omstreken van Point de Galle te bezoeken. Den eersten togt deden wij met de mail, en wel in een klein brievenwagentje met één paard bespannen. Om de groote warmte, die thans op Ceylon heerschte, werd de reis des nachts afgelegd; niettemin was zij zeer vermoeijend, daar de afstand tusschen Point de Galle en Colombo 13 à 14 uren rijdens bedraagt.

Colombo is volkomen op dezelfde wijze aangelegd als Point de Galle, alleen iets ruimer en grooter. Het stadje, aan zee gelegen, wordt door hooge muren en verdedigingswerken omsloten, en door eene ruime esplanade van opene voorsteden gescheiden. Men vindt er een Gouvernementshuis en eenige groote

Europesche gebouwen, benevens een standbeeld van een der vroegere Gouverneurs. Er lagen verscheidene schepen op de reede, maar overigens had het geheel ongeplaveide en stofferig stadje, even als Point de Galle, een stil en dof aanzien. In de nabijheid van Colombo bezochten wij nog eenige kaneeltuinen en andere aanplantingen. De zeer goede rijweg naar Point de Galle liep immer door de weelderigste natuur, en was voor het meerendeel door kokosboomen overschaduwd. De geheele streek scheen zeer sterk bevolkt, want wij kwamen door eene menigte inlandsche dorpjes.

Point de Galle is, gelijk ik zeide, kleiner dan Colombo, en heeft overigens ook weinig merkwaardigs. Men vindt er eenige Hollandsche overblijfselen, kenbaar aan den bouw der huizen, aan enkele wapenborden van vroegere Gouverneurs, die in de kerk verzameld zijn, en aan een groot wapen der voormalige Oost-Indische Compagnie, dat aan de binnenzijde der stadspoort prijkt. Eenige uitstapjes, die wij naar het uiterst welige gebergte in de nabijheid der stad deden, bevielen ons uitnemend; men ziet daar allerwege eene tropische groeikracht, die alle denkbeeld te boven gaat.

Op Ceylon bevonden wij ons weder te midden van een geheel ander volksras dan te Bombay, Aden of Suez. De donkerkleurige Cingalees heeft iets verwijfds in zijn uiterlijk, vooreerst doordien hij zijne lange zwarte haren, als eene vrouw, met eene groote schildpadden kam opneemt, en in de tweede plaats, omdat hij zijne sarong als eene vrouwenrok draagt. De landbouwers en daglooners loopen bijna geheel naakt; hunne woningen, hunne groote ossenwagens met hooge van droog gras vervaardigde huiven, en vooral hunne kanos of bootjes hebben iets eigenaardigs en vreemds. Het is merkwaardig om te zien hoe handig zij met deze laatsten, die slechts bestaan uit een uitgeholden boomstam met zijplanken en een uithouder om het omslaan te beletten, weten zee te bouwen.

In het opwerken van edelgesteenten, en het maken van snuisterijen van olifantstanden als anderzins zijn de Cingalezen zeer bekwaam, en zij vervolgen dan ook onophoudelijk den reiziger met hunne koopwaren, waarmede men echter, vooral ten opzigte der bijouterien, zeer voorzigtig moet zijn. Onder de Europesche bevolking vindt men nog enkele ingezetenen die Hollandsch spreken, en zich daarop eenigermate schijnen te beroemen. Van de vrije koffijkultuur op Ceylon, die met koelies van de vaste kust van Azië gedreven wordt, vernam ik goede uitkomsten.

De baai van Point de Galle ligt voor sommige winden nog al open, en aan haren ingang zijn koraalriffen die met groote omzigtigheid moeten ontweken worden. Het is in deze baai dat vóór weinige jaren de mailboot, de Malabar, schipbreuk leed; door gebrek aan de noodige stoomkracht bij het vertrek, werd zij door de branding achteruitgeworpen, en was zij binnen weinige oogenblikken een wrak. Sedert dien tijd wordt hier met groote voorzigtigheid gehandeld, hetgeen ook aan ons boord het geval was, toen wij den 9 April met de Orissa wederom naar zee stoomden, in de hoop om na 5 of 6 dagen het eiland Penang te zullen bereiken.

Onze mailboot had van de Nemesis, die van Suez gekomen was, slechts een dertigtal passagiers 1ste klasse voor Singapore en China overgenomen, zoodat wij allen voldoende ruimte aan boord genoten. Het weder bleef ons steeds gunstig, en het zeeleven gleed tamelijk eentoonig daarheen. Des Zondags morgens werd als altijd parade door het talrijk scheepsvolk gehouden, hetgeen om de uiteenloopende kleederdragten der Hindoes, Maleijers, Negers enz. nog al opmerkelijk was. Zoo ook werd op zekeren dag, ter eere van een onzer reisgenooten, den Russischen Admiraal Popoff, onverwachts alarm geluid. Men stelde voor, dat er eensklaps brand aan boord was uitgebarsten; alle manschappen vlogen naar hunne bepaalde posten; in een oogenblik waren de brandspuiten in wer-

king, en de booten, die aan de zijde van het schip hingen, in gereedheid gebragt om te kunnen ontvlugten. Alles geschiedde met de meeste orde naar een rooster, die bij de groote kajuit openlijk voorhing, en welken men op al de mailbooten vindt, dewijl brand in deze verzengde luchtstreken een der meest gevreesde vijanden is. Met eene van Singapore komende mailboot wisselde men 's avonds signalen, die bestonden in het oplaten van vuurpijlen. Van het eiland Sumatra zagen wij op een afstand even de kust, en wierpen den 14 April des avonds laat het anker voor George-town, de hoofdplaats van het eiland Penang.

Hier moesten wederom steenkolen worden ingenomen, en werd het den passagiers gegund om den volgenden dag eenige uren aan wal te gaan. Het is bekend dat het eiland Penang, in den aanvang dezer eeuw, aan den Koning van Engeland ten geschenke werd gegeven, waarna het stadje George-town werd gebouwd. Sedert tot eene vrijhaven verklaard, wordt er veel handel gedreven; thans lagen er ook verscheidene koopvaardijschepen op hare reede ten anker. Het eiland is klein, en bijna geheel met bergen bezet, die tot aan hunnen top met groen overdekt zijn. De bevolking van George-town bestaat, behalve de weinige Engelschen, uit eenige duizende Maleijers en Chinezen. Dit laatste volk was voor mij nog geheel nieuw. Wij doorwandelden zijne wijken, en ik zag hier voor het eerst den vreemden bouw en opgesmukten trant zijner hoekige woonhuizen. George-town is nog al morsig, vooral het kwartier der Maleijers, maar de omstreken zijn lief. Dáár wonen de meeste Europeanen in nette villa's, in wier omgeving allerlei tropische vruchten geteeld worden. Op eenigen afstand van het stadje is een waterval, waar de meeste mailpassagiers heen rijden in huurpalanquins, die, bij het landen, daartoe als om strijd worden aangeboden; de weg naar den val is echter belangrijker dan de zaak zelve.

Van Penang stoomden wij in twee dagen naar Singapore, en kwamen daar den 17 April aan. Op dezen togt zagen wij veelal

de kust van Malakka, die laag en als overal in Indie, in welig groen gehuld is; in het binnenland vertoonde zich hoog gebergte. Zeer werd ik hier getroffen door de aangename geuren, welke des avonds de landwind aanbragt, eene opmerking die ik later meermalen in Indië maakte, wanneer wij op niet te grooten afstand der kust voeren, hetgeen vooral ook langs Ceylon zeer merkbaar was. De hoofdplaats Malakka liet zich door de verrekijkers goed onderscheiden, en men kon er eenige schepen zien liggen; overigens scheen de straat van Malakka door hare ondiepten nog al moeijelijk te bevaren, en moest er met veel voorzigtigheid gestoomd worden.

Het aankomen te Singapore is allerliefst. Men vaart tusschen eenige verspreide eilandjes, eene engte door, gevormd door heuvels wier wanden geheel overdekt zijn met ananas planten, en ziet de groote inrigtingen der P. en O. maatschappij links voor zich. Eerst vóór eenigen tijd namelijk heeft deze maatschappij hier gronden aangekocht om hare bureaux en kolen-depôts te vestigen. Alles is daar op eene ruime maar tevens keurig nette schaal aangelegd. Naast haar heeft nu ook de nieuwe Fransche maatschappij der Messageries Impériales haren zetel gezeteld. Men is hier nog een half uur rijdens van de stad Singapore verwijderd, waar heen een aangename weg voert, maar het zal niet lang duren of ook dit kwartier zal spoedig met de stad één geheel vormen.

Te Singapore moesten wij 24 uren vertoeven, omdat de Nederlandsche mailboot, die ons van hier naar Batavia zou overbrenbrengen, niet mag vertrekken binnen het etmaal nadat de stoomschepen der P. en O. Company aldaar zijn aangekomen. Ik werd er allervriendelijkst ontvangen door den heer C., een Rotterdamsch jongmensch toen bij het agentschap der Handelmaatschappij aldaar geplaatst, en voor wien ik een aanbevelingsbrief had. Ook de heer v. H., agent dier maatschappij, bewees mij de meest mogelijke gastvrijheid op zijne aangenaam gelegen villa. Mijn intrek

had ik in het Hôtel d'Europe genomen, aan het zeestrand te Singapore gelegen, en zelden heb ik fraaijer uitzigt gevonden dan hetgeen men van hier op de ruime baai en reede van Singapore geniet. Er lag een tal van koopvaardijschepen, waaronder vele groote Chinesche jonken, met de oostmousson naar hier gekomen. Singapore trof mij door hare levendigheid en drukte, waartoe vooral hare uitgebreide Chinesche bevolking veel bijdraagt. In eenige bijzonderheden omtrent deze plaats wil ik echter nu niet treden, omdat ik dit bij mijne terugreis zal doen, toen ik er acht dagen vertoefde.

Reeds vroeg in den morgen van den volgenden dag waren wij in eene sloep gestapt, die ons op de mailboot naar Batavia zou brengen; maar groot was mijne teleurstelling, toen wij na lang roeijen te midden eener prachtige koopvaardijvloot, eindelijk een klein stoombootje ontdekten, dat de Nederlandsche vlag liet waaijen, en ons als het Nederlandsche postschip werd aangewezen. Het was de "Prins van Oranje", en behoorde aan de maatschappij van Cores de Vries. Wij vonden er een twaalftal passagiers 1ste klasse, een talrijk honden- en apenspel dat op Java zijne kunsten zou gaan vertoonen, paarden en koopmansgoederen, in één woord, een opgepropt bootje, dat bijster afviel aan reizigers die van de ruime en prachtige Orissa kwamen. Ik kon mijn leedgevoel niet onderdrukken, dat Nederland, de tweede koloniale mogendheid der wereld, op zulk eene bekrompene wijze de mail-gemeenschap tusschen Europa en zijne rijke bezittingen onderhoudt, en wist inderdaad niet wat ik antwoorden moest aan eenige mijner reisgezellen, Engelschen en Duitschers, die mij ook deze aanmerking maakten.

Spoedig werd het anker geligt, en zette ons klein ijzeren schroefbootje den koers naar Riouw. Weinige uren varens bragten er ons heen, en ik erken dat het mij eene aangename gewaarwording was, toen ik hier op den wal de Nederlandsche kleuren zag wapperen, en dus voor het eerst eene vaderlandsche bezitting in

deze wateren mogt begroeten. Dewijl hier alleen de brieven afgegeven moesten worden, bleef onze stoomboot korten tijd stil, en op eenigen afstand van de kust. Men kon het fort en eenige kampongs onderscheiden, alsmede de daar gestationeerde oorlogsboot, Reynier Claaszens. Overigens vertoonde het tamelijk hooge eiland zich als geheel overdekt met groen geboomte, zonder veel verscheidenheid van gewas of tinten, even als verre weg de meeste eilanden die men in deze Indische zeeën ziet. Den ganschen dag bleven wij te midden van grootere en kleinere eilandjes stoomen, die den Riouwschen archipel vormen, en veelal op groene bouquetten gelijken, die uit zee oprijzen. Niet ver van Riouw ontmoette ons eene andere mailboot van de maatschappij Cores de Vries, de Padang, varende naar Singapore. Wij passeerden de linie, maar de warmte bleef als gedurende de geheele zeereis zeer dragelijk, en was veel minder hevig dan die wij te Bombay of op Ceylon hadden moeten verduren. De voeding aan boord was uitnemend. In den laten avond van den tweeden dag bereikten wij Muntok, hoofdplaats van het eiland Banka. Ook hier werden alleen de brieven afgegeven, en stoomden wij spoedig naar Batavia voort. Eenigen tijd voeren wij kort langs het bergachtige eiland Banka heen, terwijl men regts de lage, moerassige, met bosschen bezette kust van Sumatra onderscheidde. Wij waren hier in het naauwe der straat Banka, en daardoor in eene ondiepe en eenigzins troebele zee. Den vierden dag eindelijk werden ons, in de Javaansche zee, de Noordwachter, de Duizend eilanden en de Zuidwachter, allen zeer kleine met groen overdekte eilandjes, aangewezen, en wierpen wij den 21 April, des namiddags ten 4 uur, het anker op de reede van Batavia. Zoo hadden wij de mailreis naar Neêrlandsch Indië in ongeveer twee maanden volbragt, en was ik brandend van verlangen om nu met Java en onze verdere bezittingen zoo veel mogelijk kennis te maken.

TWEEDE HOOFDSTUK.

BATAVIA EN BUITENZORG.

Het aankomen op de reede van Batavia, dat mij herhaalde malen te beurt viel, heeft veel schoons. Reeds op een afstand ziet men er verscheidene groote koopvaardijschepen ten anker liggen, een wachtschip der marine, en gewoonlijk nog enkele stoombooten. Bij het meer en meer naderen der kust van Java vervalt echter alle illusie. Men ziet, zoo ver het oog reiken kan, niets dan zeer laag land voor zich, dat met palmen en ander groen geboomte overdekt is. Zeer ver op den achtergrond kan men bij helder weder het hooge gebergte der Preangers ontdekken, maar doorgaans alleen vroeg in den morgen. Van Batavia zelve ziet men niets dan een witgekalkten vuurtoren, een klein fortje dat achter aarden wallen verscholen ligt, en aan het einde van een smal kanaaltje, een arm der rivier de Tjiliwong, enkele steenen huizen. De eerste aanblik uit zee op Batavia heeft dus niets verrassends, maar geeft veeleer een pijnlijken indruk, vooral wanneer men het laatst Singapore, Bombay of Alexandrië gezien heeft.

Wij waren met ons vaartuig op zijde van het wachtschip en digt bij de monding van het bovengenoemde kanaal ten anker

gekomen, en kort daarop zagen wij een stoombootje dat kanaal met moeite door de ondiepten uitvaren, om de passagiers naar den vasten wal van Java te brengen. Dit bootje, de Tjiliwong genaamd, is een klein, zeer ondiep gaand ijzeren stoomscheepje, dat aan eene maatschappij behoort, en de dienst van en naar de reede verrigt. Vroeger geschiedde dit alleen door tambangers of groote roeisloepen; dit is dus eene verbetering. Hoe ondiep onze Tjiliwong ook in het water lag, naauwelijks waren wij een eind wegs het kanaal ingevaren, of de boot zat aan den grond; de stoom werd aangezet, en nu liep zij met haren boeg dwars in den achtersteven van eene Boeginesche jonk, die aan de steenen kade vastgesmeed lag, zoodat alles uiteenspatte, de opvarenden der jonk kermende naar den wal vlugtten, en ons anker over boord viel. Ongeveer een uur verliep er voor dat alles weder in orde was, en wij met de grootste omzigtigheid verder het kanaaltje of rivierarm konden instoomen. Ik erken dat ik hierdoor een slechten dunk kreeg van de toegankelijkheid der haven van Batavia, waarover reeds te vergeefs door den handel zoo lang geklaagd is, en ik herinnerde mij het spotprentje, dat op de komst van lord Elgin aldaar, weinige jaren geleden, gemaakt is. Eindelijk kwamen wij aan den boom, eigenlijk het kantoor der in- en uitgaande regten. Hier werd alles aan wal gezet, en onderging onze bagage een ligt onderzoek.

Landt men te Singapore, Bombay of Calcutta, om strijd worden huurpalanquins, vierkante koetsjes op 4 wielen, en ander voertuig aangeboden; doch niets van dit alles vindt men te Batavia. Met moeite kregen wij een rijtuig om ons tegen 4 gulden naar het logement te brengen; onze koffers werden aan koelies overgelaten, die te Batavia zoo trouw zijn als goud. De avond begon reeds te vallen toen wij in ons rijtuig stapten en oud Batavia inreden, en ik was getroffen door de ongeloofelijke doodschheid en stilte, die hier alom heerschten. Men rijdt de bekende stadsherberg langs, een eenzaam plein over, waar voorheen het kasteel stond, vervolgens eene groote

poort door, en ziet eindelijk het voormalig stadhuis van Batavia voor zich, beide gebouwen die aan den bouwtrant der 17e eeuw herinneren. Eene breede ongeplaveide straat tusschen hooge huizen, wier luiken op dit uur van den dag meest allen gesloten waren, bragt ons bij het Chinesche kamp, dat wij regts lieten liggen, maar waar ik ten minste eenige levendigheid en drukte ontdekte. Hiermede waren wij aan den bekenden molenvliet gekomen, een gegraven kanaal, hetwelk een arm der rivier de Tjiliwong naar en door Batavia afvoert. De zeer stofferige weg liep langs het volkomen regte kanaal. Openbare verlichting zag men nergens, de gasfabriek was toen eerst in aanbouw, maar ik kon nog onderscheiden dat wij langs Chinesche en Europesche woonhuizen en kleine buitenplaatsen heenkwamen. Na een half uurtje rijdens stonden wij voor het Marine-Hôtel, dat met zijne door vele hanglampen goed verlichte voorgaanderij, een vrolijk aanzien had. Er was geen plaats, en wij togen naar het daar naast gelegen logement, het Hôtel des Indes, dat door zijne ruime vleugelbouwen zich ook goed voordeed. De publieke tafel zou juist aanvangen; wij namen plaats, en ik merkte dadelijk dat zij omstuwd was van Javaansche of inlandsche bedienden. Allervreemdst was nu de wijze waarop de tafel werd afgediend. Behalve de inlandsche knechts van het hôtel, had iedere gast zijn eigen jongen, en nu werd in een oogenblik door deze laatsten de tafel als het ware geplunderd. De Javaansche bedienden namelijk, zijn opmerkzaam op hetgeen hun meester gewoonlijk eet, en nu beijveren zij zich om strijd van iederen schotel, dien zij meenen dat in zijn smaak zal vallen, eene portie te nemen en voor hem neder te zetten. Men ziet zich hierdoor dadelijk omringd van allerlei eten, zonder dat daarbij de minste orde gevolgd wordt; zijt verzekerd dat, indien gij uit gebrek aan eetlust, eenmaal verkozen hebt b. v. dadelijk na de soep, salade of podding te nuttigen, uw Javaansche jongen steeds dezelfde ordonnantie zal willen volgen. Eene tweede zaak

die mij trof, was, dat de bedienden uitsluitend in het maleisch werden aangesproken; ik hoorde telkens roepen: "Spada ajer minom, spada anggor, spada api enz. [1] Hoewel onder landgenooten, vond ik mij omringd door eene donkerkleurige bevolking, in hare eigenaardige kleederdragt en die zich barrevoets om mij bewoog. Daar men met opene ramen en deuren dineerde, vertoonde zich nu en dan eene vleermuis, terwijl de hagedisjes langs de witte muren en zoldering steeds jagt maakten op insecten. Dit alles en zooveél meer, hoewel mij niet meer geheel vreemd, deed mij echter zeer goed beseffen, dat hij die voor het eerst voet aan wal in Neêrlandsch Indië zet, zich als in eene andere wereld gevoelt, en te regt met den naam van Baar bestempeld kan worden.

Mijn voornemen was om eerst goed kennis met Batavia te maken, verder eenige dagen op Buitenzorg te gaan doorbrengen, en daarna geheel Java door te reizen. De omstandigheden waren mij daartoe bijzonder gunstig. Reeds den volgenden dag na mijne aankomst kwam de Gouverneur-generaal, van Buitenzorg, zijn maandelijksch bezoek aan Batavia brengen. Ik was daardoor in de gelegenheid spoedig mijne opwachting bij Zijne Excellentie te maken, die mij op de hartelijkste wijze ontving, en tot de volvoering mijner plannen zoo veel mogelijk behulpzaam was. Dien ten gevolge bleef ik de eerste veertien dagen, na mijne aankomst in Indië, te Batavia, en logeerde ik daarna acht dagen op het paleis te Buitenzorg, en het is aan de mededeeling van een en ander dat ik daar zag en opmerkte, dat ik dit tweede hoofdstuk mijner herinneringen gewijd heb. Ik moet alzoo met Batavia beginnen.

Batavia, ik moet het bekennen, viel mij niet mede. Van

[1] Spada is de gewone Maleische aanroep voor de bedienden; het is eigenlijk sapa ada, wie is daar? is daar iemand? Het wordt op Java gebezigd, evenals men in het moederland een knecht met den algemeenen naam van "Jan" roept.

de oude Europesche stad valt weinig te zeggen. Zij ligt geheel open en vlak, een gedeelte harer voormalige grachten zijn gedempt, en zij heeft een zeer verlaten aanzien. Alleen in eene wijk, waar de handelskantoren en eenige tokos gevestigd zijn, heerscht eenige levendigheid. Men ziet hier en daar nog hooge en ruime huizen, overblijfselen van de grootheid der voormalige Oost-Indische compagnie. Het verblijf is er ongezond. De grootste vijand is de Bataviasche koorts, die, volgens mijn oordeel voornamelijk toe te schrijven is aan de dampen, die uit de alluviale gronden oprijzen, en welke ik des avonds duidelijk kon bemerken. Europeanen wonen er ook niet; men vindt er alleen eenige afstammelingen van Portugezen en Signos, namelijk ingezetenen die half bloed zijn. Om en bij de stad zijn eenige duizenden inlanders gevestigd, en men vindt er eene sterke Chinesche bevolking, ruim 20,000 zielen, die kort ineen gedrongen in hun niet zindelijk kamp verblijven. Veel meer zal ik van oud Batavia niet zeggen. Wat het geweest is, wordt ons uitvoerig door Valentijn geleerd. Alleen zou ik nog kunnen mededeelen, dat om en bij de stad, vooral onder de Chinezen, nog al nijverheid heerscht, dat ik te vergeefs op het voormalig stadhuis, thans het bureau van den Resident en verdere beambten, naar eenige merkwaardigheden of overblijfselen van de oude Oost-Indische Compagnie zocht, en het inwendig slechts een stevig maar smakeloos gebouw der 17e eeuw vond. Ik zou kunnen spreken van den verlaten weg naar Japara, vroeger met lusthuizen bezoomd, waar men een uitgestrekt veld met een tal van Chinesche graven langs rijdt, en waar ordeshalve de regering wel eenige herstelling mogt bevelen, of van het op den muur genagelden hoofd van den opstandeling, wiens erf voor altijd onbebouwd moet blijven, en dat tot afschrik van alle oproerlingen, maar zeker niet als een bewijs van Nederlandsche zachtmoedigheid, daar immer te pronk blijft staan. Ik zou kunnen verhalen, dat ik de magazijnen der marine bezocht, dat ik op den bekenden

uitkijk klom om het gezigt over de stad en de reede van Batavia te genieten, en eindelijk dat ik een bezoek bragt aan het kanon, dat om den bijzonderen vorm der druif door de Javaansche vrouwen, in sommige gevallen, met offerschalen en wierookstokjes versierd wordt; maar dit alles, en zoo veel meer van dien aard, is reeds zoo dikwijls beschreven, dat ieder die iets over Batavia gelezen heeft, daarmede bekend is. Maar Nieuw-Batavia? Hiervan had ik zooveel gehoord. Nieuw-Batavia ziet er luchtig en vrolijk uit, maar ik noem het geen stad; het is eene aaneenschakeling van buitenplaatsjes, waarvan de huizen veelal in denzelfden niet onbevalligen stijl gebouwd zijn. Nieuw-Batavia ligt over eene zeer groote oppervlakte verspreid, en heeft daardoor iets ongezelligs. Men kan elkander niet bezoeken dan met rijtuig. Die ruime aanleg moge, in dat klimaat, voor de gezondheid bevorderlijk zijn, er ontbreekt, naar mijn oordeel, voldoende zamenhang. Daarbij komt, dat die ruimte van aanleg hier en daar wel wat te groot genomen is. Dit is onder anderen het geval bij en om het Koningsplein. Men verzekerde mij dat dit plein grooter dan de Champs de Mars te Parijs, en even groot als de geheele stad Utrecht is, en dat men anderhalf uur behoeft om het rond te gaan. De vlakte is daardoor bijna onoverzienbaar, en moge voor militaire oefeningen uitnemend geschikt zijn, maar ik geloof dat, bij de schaarschte aan bebouwbare gronden in de nabijheid van Batavia, men er een veel nuttiger gebruik van zou kunnen maken; thans is er slechts een klein stukje afgenomen voor eene renbaan. Veel beter kwam mij de afmeting van het Waterloo-plein voor, maar ook dit beantwoordde niet aan mijne verwachting, vooreerst omdat het dusgenaamde paleis, dat een zijner zijden bezoomt, wel een kolossaal gebouw vertoont, maar door het gemis der daarvoor ontworpen kolonnade te koud en te plat is, en ten andere omdat het ontsierd wordt door de steenen Waterloo-zuil, een wit gekalkt kolommetje op een houten

voetstuk met een brommend Latijnsch opschrift, terwijl op het eveneens houten dekstuk een houten leeuw geplaatst is, die veel gelijkenis heeft met een poedelhond, en uit wiens manen men struikgewassen ziet oprijzen. Ik wenschte wel voor het schoonheids gevoel der Europesche bevolking te Batavia, dat men kon goedvinden dit monument door een ander te vervangen. Welk een onderscheid met de fraaije metalen standbeelden, die ik te Calcutta en te Madras zag! Veel beter dan de Waterloo-kolom is het bronzen monument ter eere van den generaal Michiels aldaar opgerigt, dat althans een fraaijen gothischen vorm heeft, maar misschien wat beter geplaatst had kunnen worden.

De omgeving van het Waterloo-plein is bijna geheel aan de militaire bevolking gewijd. Men vindt daar de huizen en verblijven voor de officieren, de kazernes en militaire magazijnen, en op het plein zelve eene zeer nette officieren-societeit, waarvoor des Zondags militaire muziek wordt uitgevoerd. Niet ver van daar bezocht ik het militair hospitaal, dat voortreffelijk is, maar nog eenige uitbreiding behoeft; ik vond er ook eene school tot opleiding van inlandsche vroedvrouwen, eene zeer nuttige instelling, die vooral op het eiland Sumatra wel navolging zou verdienen.

In openbare gebouwen bezit Batavia weinig merkwaardigs. Het verblijf van den Gouverneur-generaal, een groot vierkant wit huis met eenige zijgebouwen, en een daarachter gelegen tuintje, verdient naar mijn oordeel naauwelijks den naam van paleis. Het prijkt in den gevel met een groot wapen van Nederland, en gaf mij den indruk van eene kolossale paarden-posterij. Tot huisvesting van eene zelfs niet talrijke familie is het te klein, en ook voor groote partijen biedt het, bij de toegenomen Europesche bevolking in Batavia, veel te weinig ruimte aan, maar overigens zijn de wit gepleisterde, en met marmeren vloeren belegde zalen of gaanderijen inwendig met veel smaak gebouwd.

Naast het paleis van den Gouverneur-generaal vindt men de Staatssecretarie, een houten noodgebouw, dat tijdens het bestuur van den Gouverneur-generaal Rochussen aldaar werd opgerigt, toen de landvoogd die bureaux van Buitenzorg naar Batavia overbragt, en alwaar de vele ambtenaren op eene in dit klimaat niet zeer doelmatige wijze gehuisvest zijn. Men zeide dan ook dat het voornemen bestaat eene nieuwe Staatssecretarie te bouwen, maar het is op Java als in Nederland: noodgebouwen blijven er het langst staan.

De verdere bureaux of dusgenaamde ministeriën zijn geplaatst in het paleis aan het Waterloo-plein, waarvan ik boven reeds sprak. Dit gebouw, het grootste dat men op Java vindt, werd onder den maarschalk Daendels aangevangen, en eerst tijdens het bestuur van den Commissaris-generaal Du Bus de Gisignies in 1826 voltooid. Het was door den eersten tot een paleis voor de Opper-landvoogden bestemd geworden. Uit zuinigheid werd het oorspronkelijke bouwplan niet volvoerd, en het gebouw mist hierdoor uiterlijke bevalligheid. Inwendig is, ook in de bureaux, niet de minste zweem van pracht of weelde te vinden, en alles is op de meest onkostbare wijze aangelegd. In de groote vergaderzaal van den Raad van Indië hangt eene reeks van portretten der opvolgende bewindvoerders over Neerlandsch Indië, die uit een historisch oogpunt zeer belangrijk zijn, maar over het algemeen zeer weinig kunstwaarde hebben, terwijl de zaal zelve beter ameublement en decoratief zou vorderen. Het was in deze zaal, dat mij, op verzoek van den Gouverneur-generaal, eene in bewerking zijnde verzameling militaire topographische kaarten van Java werd vertoond, die den directeur van het werk, den kapitein Versteeg, alle eer aandoen, en waarbij, naar zijn zeggen, de dusgenaamde inlandsche kinderen zich als uitnemende teekenaars hebben doen kennen, terwijl de Javanen zelven bij de opname der gronden groote diensten bewezen hebben.

Met de verdere openbare gebouwen is men, ook in de laatste tijden, evenmin als in het moederland, niet gelukkig geweest. De Willemskerk, een groot koepelgebouw, dat op het Koningsplein staat, is nog het beste en doet zich goed voor, maar het dusgenaamde paleis van het Hoog Geregtshof en de loge der vrijmetselaren, beide op het Waterloo-plein, laten veel te wenschen over. Het gebouw der societeit de Harmonie, aan het einde van den Molenvliet, en waarvan zoo dikwijls sprake is, omdat daar alle groote vereenigingen gehouden worden, dagteekent nog uit den tijd van den maarschalk Daendels. Het is een ruim, maar uitwendig onbevallig huis. Hetgeen mij verwonderde, is, dat aan dit societeitsgebouw slechts een zeer klein en nietig tuintje verbonden is. Dikwijls wordt hier des avonds muziek gemaakt; men illumineert dan eenigermate het gebouw, maar het grootste gedeelte van het publiek blijft in rijtuigen op den openbaren weg, in de nabijheid der societeit, het uitvoeren der stukken aanhooren. Dit alles zou naar mijn oordeel in dit klimaat veel aangenamer en doelmatiger in te rigten zijn. De schouwburg, uitwendig een onaanzienlijk gebouw, is klein, maar was juist van binnen met smaak hernieuwd. Hij zou vooreerst slechts voor enkele liefhebberij voorstellingen en voor concerten gebezigd worden, dewijl een Fransch gezelschap, dat van Mauritius gewacht werd, zijne komst te Batavia had afgezegd. De kosten aan het bezit van zulk een Franschen troep verbonden, zijn ook zoo groot, dat die gewoonlijk slechts korten tijd blijft, en er sprake was om in het vervolg liever Hollandsche acteurs uit Europa te ontbieden. Met grond mag ik zeggen, dat onder de vele ontberingen der Europesche bevolking in Indië ook het gemis aan openbare vermakelijkheden mag geteld worden. Tijdens mijn verblijf op Java was het honden- en apenspel, dat ik op de stoomboot van Singapore aangetroffen had, de eenige openbare uitspanning die aan het groote publiek werd aangeboden, en

dat, met een paar akrobaten, de voornaamste hoofdplaatsen aldaar bezocht en een rijken oogst inzamelde.

Een plekje dat niet ver van mijn hôtel gelegen was, en hetwelk ik meer dan eens bezocht, is de Europesche begraafplaats. In den vorm van een grooten tuin, is zij niet zonder smaak aangelegd. Ik vond er eenige graven van reeds ontslapen kennissen, en een tal van monumenten, maar, hoewel vooral op die plaatsen eenvoudigheid de voorkeur verdient, kon ik den wensch niet onderdrukken, dat ook hier wat meer Europesche kunstzin mogt worden gevonden. Bij de steeds toenemende Europesche bevolking zal waarschijnlijk spoedig aan die begraafplaats eenige uitbreiding moeten gegeven worden, en het is te hopen dat dit dan op eene ruime en nog meer bevallige wijze worde gedaan.

Gelijk ik boven zeide, zijn de nieuwere Europesche huizen te Batavia, ja, op geheel Java, meest in denzelfden trant gebouwd. Zij bestaan veelal uit ééne verdieping, die eenige voeten boven den beganen grond gelegen is. De voornaamste huizen bezitten eene opene vóór en eene achter gaanderij, verbonden door eene, soms met marmeren tegels belegde, vierkante ruimte of zaal, waarop zijkamers uitkomen, die tot slaapvertrekken en wat dies meer zij dienen. De keukens, de woningen der bedienden en stallen zijn in zijgebouwen, gewoonlijk achter het hoofdgebouw geplaatst. Meest alles is in- en uitwendig wit gekalkt, hetgeen voor de zindelijkheid zeer bevorderlijk is, en onder het altijd groene geboomte een vrolijk aanzien geeft. In de ameublementen bestaat over het algemeen veel weelde, maar die tevens met goeden smaak gepaard gaat. Vóór de huizen ligt meestal een met bloeijende heesters en groote bloempotten bezette tuin, die door eene bloemrijke heg van den openbaren weg wordt afgesloten. In den aanleg dezer welige tuintjes, en in den vorm der huizen zelve zou naar mijn oordeel nog veel verfraaijing aangebragt kunnen worden, maar men mist nog op Java bekwame bouwmeesters en tuinlieden. De laatsten zijn meestal

Chinezen, terwijl ik geloof dat voor Nederlandsche jongelieden, die eenige kennis van tropische vegetatie hadden opgedaan, zoowel met het veredelen der vruchten als anderzins nog groote verdiensten te behalen zouden zijn. Op hem, die voor het eerst langs de verschillende wegen des avonds Nieuw-Batavia doorkruist, maken de met vele lampen verlichte opene huizen, waar men de inwoners zich vrijelijk ziet bewegen, een zeer aangenamen indruk, terwijl eene liefelijke bloemengeur hem tegenkomt.

De weelde in paarden en rijtuigen te Batavia viel mij niet mede, en staat ver beneden hetgeen men van dien aard in de hoofdplaatsen van Engelsch Indië ziet. Het paardenras is, de van Australië aangevoerde paarden uitgezonderd, zeer klein, en de Javaansche bedienden zijn daarbij veelal met weinig smaak gekleed. Elken avond, kort vóór het ondergaan der zon, dus tusschen 5 en 6 uur, neemt het wandelrijden een aanvang, en ziet men de gegoede inwoners in hunne opene rijtuigen de verschillende wijken van Batavia doorkruissen. Twee loopjongens staan achter op, voorzien van het onmisbare talie apie, of aangestoken lontje, om den meester ieder oogenblik te kunnen gerieven, en gereed om telkens de doorgaans weinig gedresseerde Javaansche paarden bij den kop te vatten, en over de bruggen of om de hoeken der wegen te geleiden. Vreemd is het voor den Baar, om zoowel hen die in rijtuigen zijn gezeten als de wandelaars, heeren en dames, met ongedekten hoofde, en ook de laatsten daarbij in huistoilet te zien. Inzonderheid voor dames staat dit op de wandeling niet bevallig. Ik zou de in Engelsch Indië heerschende mode verkiezen, waar de vrouwen zich in het openbaar nooit anders dan in meer of min elegante wandelkleeding vertoonen. Te Batavia miste ik ook eene meer bepaalde plaats, waar zoowel rijtuigen als wandelaars zich op dat uur vereenigen. De aanleg van een openbaren tuin of van een park zou daarin kunnen voorzien, maar in dit opzigt moet te Batavia nog alles gedaan worden. Soerabaija heeft, wat het eerste aangaat, vóór

korten tijd een navolgenswaardig voorbeeld aan hare zusterstad geven. Daar is door de zorg van een der gegoede ingezetenen eene allerliefste openbare wandeling aangelegd.

Nu een woord over de levenswijze der Europeanen te Batavia. Ik heb boven reeds gezegd, dat iemand, die voor het eerst in Indië komt, zich als in eene andere wereld bevindt. Ik moet dit herhalen, en ik voeg er bij, dat hij die in meer Noordelijke luchtstreken woont, zich moeijelijk een denkbeeld kan maken van de gewaarwordingen, die zoowel klimaat, bevolking als de geheele natuur tusschen de keerkringen dadelijk in hem opwekken. Zie hier de dagverdeeling in Batavia. Men staat er over het algemeen niet vroeg op, hetgeen in mijn oog zeer verkeerd is, daar juist in dit klimaat eene wandeling in den vroegen morgen voor de gezondheid het meest bevorderlijk moet zijn. Hij, die dit laatste te voet of te paard doet, stapt gewoonlijk tegen 6 uur de deur uit, maar moet voor 8 uur wederom binnen zijn, daar de zon dan reeds te sterk begint te branden. De ochtendstonden zijn te Batavia zeer aangenaam, maar men mist er goede wandelingen, de beste moet men langs den openbaren weg en om het Koningsplein zoeken. Tusschen 8 en 9 uur, na een bad en een ligt ontbijt, gaat ieder aan zijne bezigheden. Van alle zijden ziet men dan de ambtenaren en kooplieden in hunne rijtuigen aankomen; deze zijn meestal opene caleches, palanquins en bendies, namelijk zeer ligte kapchaisjes met een klein vurig paardje bespannen en met den Javaanschen jongen achter op, die gewoonlijk staat en het hoofd door eene in de nedergeslagen kap gemaakte opening steekt, ieder oogenblik gereed om het paard bij den kop te vatten. Vooral langs den Molenvliet is dan een stroom van rijtuigen, die hollende naar Oud-Batavia rollen; ieder jaagt om het hardst als of hij geen oogenblik tijds te verliezen had. In deze rijtuigen is veelal een tiffin of ontbijt van vleesch als anderzins geborgen, dat tusschen 12 en 1 uur genuttigd wordt.

Tusschen 3 en 4 uur na den middag komt diezelfde stroom terug, en keert ieder huiswaarts om zich wat te ontkleeden, een bad te nemen, (mandiën), wat te rusten en thee te drinken, in een woord om zich lekker te maken. Deze uitdrukking *zich lekker maken*, die eigenaardig in Indie te huis hoort, is naar mijn oordeel zeer juist gekozen, en geen Europeaan kan zich de aangename gewaarwording voorstellen, die in dat warme prikkelende klimaat genoten wordt, wanneer men na eenige inspanning zich aan die volmaakte rust overgeeft. Men bezigt daarbij veelal lage, zeer ruime stoelen, waarvan de leuningen uitslaan om er de beenen op te laten rusten, welke stoelen zegt men ontleend zijn aan de Chinezen. Tusschen 5 en 6 uur begint nu het wandelrijden, om 6½ of 7 uur wordt in de opene gaanderij gedineerd, en ten 8 uur kan men wederom uitrijden om visites te maken of receptiën bij te wonen, waar veelal voor de jongelieden gelegenheid bestaat om te dansen. Niettegenstaande de warmte wordt dit veel en vlijtig gedaan, en eenmaal onder de opene gaanderij in beweging, heeft men daar minder last van de hitte dan in onze benaauwde Europesche danszalen. Eenige inlanders, in de opene lucht geplaatst, spelen vrolijke dansmuziek, en ik was verwonderd over de kracht en onvermoeidheid dier Javaansche longen. Op die receptiën wordt voorts ijverig kaart gespeeld, en dit wordt naar mijn oordeel te Batavia wat te ver gedreven. Naauwelijks is men binnen getreden of de kaarten worden aangeboden, en het kost veel moeite om zich van het spelen van een partijtje los te maken. Men speelt daarbij te ernstig, geserreerd zouden de Franschen zeggen, en te hoog, hetgeen voor jonge ambtenaren verderfelijk is. Ik geloof echter dat het veel kaartspelen nog een overblijfsel is van de vroegere tijden, een gevolg van gebrek aan stof voor gesprekken, toen mindere gemeenschap met Europa ook minder voedsel voor den geest aanbragt. Thans is dit eenigermate ten goede veranderd en ik merkte met genoegen op, dat in sommige huizen

nieuw verschenen Europesche boekwerken, zeer fraaije verzamelingen gravures en teekeningen, en de thans ook hier zoo gezochte photographische albums voor de bezoekers uitgestald lagen. Op een groot thee dansant bij den Gouverneur-generaal, dat ik weinige dagen na mijne aankomst te Batavia bijwoonde, was ik verwonderd over de kostbare en smaakvolle toiletten der dames; men zou niet vermoed hebben zoo vele duizende mijlen van Parijs verwijderd te zijn. Toen vooral trof het mij, dat de receptiezalen in dat paleis voor de zoo zeer toegenomen Europesche bevolking te klein zijn; men kon zich ter naauwernood bewegen en er heerschte eene bijna ondragelijke hitte. De dansmuziek werd daar uitgevoerd door de stafmuziekanten, een corps hetwelk ik meermalen hoorde, maar dat, naar mijne schatting, wel wat te wenschen overliet. Met genoegen merkte ik hier op, met hoeveel belangstelling eene menigte van inlanders zoowel onze Europesche dansen als de muziek gadesloegen, een bewijs dat zij vooral ten opzigte van het laatste veel gevoel hebben, geheel verschillend van hetgeen ik in Algerië bij de Arabieren zag, die bij de Fransche militaire muziek geheel onverschillig daar nederzaten. Over het algemeen intusschen duren de receptiën te Batavia te laat in den nacht, en wordt daarbij voor de heeren te veel eene Europesche kleeding gevorderd. Vreemd is het voor den nieuweling op al deze partijen te zien, dat de bedienden zich barrevoets onder de gasten bewegen, hetgeen te meer treft bij den Gouverneur-generaal, dewijl zij bij hooge slobkoussen geheel in eene rijke Europesche liverei gestoken zijn, en alleen den Javaanschen hoofddoek dragen.

Nog iets over het thee dansant bij den Gouverneur-generaal. Alles was daar op eene zeer gepaste wijze geordend. De opperlandvoogd had zich met zijne echtgenoote in de ruime danszaal geplaatst vóór eene groote schilderij, die den Koning der Nederlanden ten voeten uit voorstelt. Iedere gast, de voor-

gaanderij van het paleis binnengekomen, begaf zich dadelijk daarheen om den vertegenwoordiger des Konings een eerbiedigen groet te brengen, die minzaam beantwoord werd. De dansen vingen aan met eene polonaise, zoodat mij gelegenheid gegeven werd een overzigt der Bataviasche wereld te nemen. Hierna plaatsten zich de echtgenooten der hooge autoriteiten regts en links van Mevrouw de Gouvernante, en het bal ging lustig voort. Daar men zich vooral in eene wereld van ambtenaren bevindt, is het nog al opmerkelijk om de etiquette gade te staan, waarmede de Gouverneur-generaal omgeven wordt. Het is zeer natuurlijk, dat in een gewest, waar de Toean Bezâr alle magt in zijn persoon vereenigt, het minste gunstbetoon niet onopgemerkt blijft. Van daar ook dat het regt om aan een maaltijd, hooger of lager aan zijnen disch geplaatst te worden, met zorg wordt gecontroleerd, hetgeen te Batavia, misschien nog uit herinnering aan de tijden der Oost-Indische Compagnie, toch wel wat te ver wordt gedreven. Dat ook deze partijen, waarvan ik de eer had verscheidene in Batavia bij te wonen, door den Gouverneur-generaal op eene luisterrijke wijze werden gegeven, zal ik wel niet behoeven te zeggen.

De verdeeling van den dag te Batavia, die ik zoo straks aangaf, geldt voor alle strandplaatsen, ja, voor geheel Nederlandsch Indië, alleen met deze uitzondering dat hij, die het met zijne bezigheden kan overeenbrengen, midden op den dag zich ontkleedt en een paar uren gaat rusten. Het Indische leven is hierdoor wel wat eentoonig; men mist er die groote afwisselingen, welke het Europesche klimaat en de zamenleving dáár aanbrengen; de natuur is altijd welig en bloeijend, de dagen en nachten zijn altijd even lang, en het weder wordt, ten minste over een groot deel van den Archipel, alleen door eene langdurige drooge en natte mousson afgewisseld. Voeg hierbij dagelijks eene warmte van tusschen de 80 en 90 graden Fahrenheit (tijdens mijn laatste verblijf in Batavia was die alle dagen meer dan 90), gemis aan openbare vermakelijkheden,

en in één woord aan die dagelijksche voorvallen en tijdingen, die in Europa het leven prikkelen — dan zal men zeer goed kunnen begrijpen, dat een langdurig verblijf in Indië zoogenaamde klimaatschieters moet scheppen, die hun grootst genoegen vinden in niets te doen, uit ontevredenheid met zich zelven alles af te keuren en zoo mogelijk zelfs niet te denken. De levenswijze te Batavia is, naar mijn oordeel, ook niet geheel geëigend aan het klimaat, maar ik erken, dat door de groote afstanden, eene andere verdeeling van den dag vele bezwaren zou ontmoeten. Drukke bezigheid en inspanning van den geest kunnen, naar mijne meening, het leven in Indië zeer veraangenamen, en ik beklaagde daarom eenigermate de Europesche vrouwen, die over het algemeen daartoe weinig aanleiding vinden, en ook die kleine uitspanningen missen, welke haar geslacht in Europa dagelijks genieten kan. Toeneming der Europesche bevolking en vermeerdering der gemeenschap met het beschaafd Europa zullen in dat alles meer en meer verbetering brengen. De veertien-daagsche landmail is reeds voor Indië eene onschatbare zaak, waarvan men al de voordeelen eerst bij het gemis dier gemeenschap zou voelen. Hare aankomst behoorde dan ook onder de belangrijkste tijdingen, die in weinige oogenblikken overal verspreid werd.

In welke mate zou dit alles niet bevorderd worden, indien men eindelijk kon besluiten tot het openen eener geregelde en periodieke stoomvaart om de Kaap de Goede Hoop tusschen Nederland en zijne bezittingen. Het zou een der beste middelen zijn om den band tusschen het moederland en de koloniën naauwer toe te halen. Hoe groot zouden niet de voordeelen voor beiden wezen aan dit middel van gemeenschap verbonden. Voor het heen en teruggaan van militairen en zeelieden zou een bepaalde weg zijn aangewezen; aan de ambtenaren zou de gelegenheid geopend worden om, op minder kostbare wijze dan nu met de vreemde mailbooten, naar Nederland te komen ten einde hunne geschokte gezond-

heid te herstellen of geliefde betrekkingen te zien, en aan den bekwamen Nederlandschen ambachtsman een veel beter middel dan thans geschonken zijn, om zijne fortuin in die heerlijke gewesten te beproeven. Eindelijk, mogt men al voor het brievenvervoer den thans gebruikelijken, korteren, weg blijven volgen, onze zoo volslagen afhankelijkheid van vreemde regeringen zou hierdoor eenigzins verminderd worden. Nederland is de tweede koloniale mogendheid der wereld; het heeft bezittingen die telken jare millioenen in de schatkist werpen, en toch wil het zich nog geene aanzienlijke opofferingen getroosten om zijne innige gemeenschap met die gewesten en zijne belangrijke staatsgeheimen niet in handen van vreemden te stellen, eene gemeenschap die bij de minste verwikkeling tusschen de groote staatsmagten van Europa gevaar loopt verbroken te worden. Eerlang zullen de Fransche keizerlijke mailbooten onze brieven te Batavia zelve komen afhalen en hierdoor zal een vreemde band te meer ons opgelegd worden. Mijn innige wensch is, dat zoolang ons de krachten ontbreken om een eigen weg van Batavia naar Suez te openen, wij van dien om de Kaap, in het belang van moederland en koloniën, zooveel mogelijk zoeken partij te trekken.

Men behoeft maar korten tijd te Batavia geweest te zijn om op te merken, dat daar eenige eigenaardige spreekwijzen gangbaar zijn, die men later in geheel Nederlandsch Indië terug vindt. Hiertoe behooren o. a. de volgende gezegden, als "iemand of iets "te pakken krijgen, er iets uitkloppen, kletschen, zich dekken, "iemand lijmen, een koopje hebben, over iets pikkeren, er van "door gaan," enz. De zin dezer woorden is te duidelijk, dan dat zij eenige uitlegging behoeven, maar ik durf niet te zeggen dat ik die termen ook voor het moederland zou wenschen op te vorderen. Ook de officiële stijl in Indië heeft iets eigendommelijks, waarin o. a. de woorden "bekend te stellen" altijd de afkomst verraden.

Nog eene bijzonderheid in Indië is, dat men er bijna geen ge-

bruik maakt van visite kaartjes. Meldt men zich bij iemand aan, dan verschijnt de Javaansche jongen, die geen woord Hollandsch verstaat, en biedt een leitje aan, waarop men zijn naam schrijft, waarmede hij zwijgend naar den huisheer trekt. Hoogst zelden ontmoet men in Nederlandsch Indië een bediende die onze taal spreekt; geheel anders in Engelsch Indië waar ik in alle logementen en op alle publieke plaatsen de inlanders het Engelsch als hunne moedertaal hoorde bezigen.

Over mijne ontvangst te Batavia kan ik niet dan met het meeste genoegen spreken. Die ontvangst was in allen deele zeer hartelijk; vele beleefdheden werden mij bewezen waarvoor ik hier op nieuw openlijk dank moet zeggen, en door verscheidene werden mij huis en tafel aangeboden. Voor dit laatste had ik echter besloten zoo veel mogelijk te bedanken en, waar de geleheid bestond, mijn intrek in een logement te nemen. Ik moet evenwel zeggen, dat ten opzigte der logementen, niet alleen in Nederlandsch maar ook in Engelsch Indië, nog vele verbeteringen aan te brengen zijn, eene achterlijkheid die in mijn oog veroorzaakt wordt, vooreerst, doordat in onze bezittingen tot nu toe nog weinig reizigers zijn, en ten tweede doordien de Oostersche gastvrijheid daarvoor veelal in de plaats trad. In Nederlandsch Indië vond ik te Batavia nog de beste logementen, maar ook daar, even als in de meeste Indische havens, hadden de gezagvoerders onzer koopvaardijvloot het overwigt, waaronder wel goede en opene, maar niet altijd even beschaafde menschen gevonden worden. Het leven in die logementen is niet duur; men betaalt er in geheel Nederlandsch Indië *f* 5.— daags voor kost en inwoning, maar hetgeen de rekening het meest bezwaart, is het onmisbaar gebruik van huurrijtuigen, die telkens *f* 3.— te Batavia *f* 4.— kosten. Men kan ze daarvoor een halven dag in dienst hebben, maar gewoonlijk zijn twee rijtuigen daags noodig, daar men zich bijna nergens te voet kan begeven. In het verhuren van rijtuigen ligt dan ook de groot-

ste winst der logementhouders, die in weinige jaren fortuin kunnen maken. Overigens is het leven te Batavia duur, eensdeels het gevolg van het hooge tarief der inkomende regten, anderdeels van te weinig concurrentie en te beperkt verbruik. Even als in alle primitive of kleine maatschappijën, is er weinig verdeeling van arbeid, of liever vindt men weinig speciale winkels; de bekende tokos treden daarvoor in de plaats, waar men zich veelal van alles voorzien kan. Opmerkelijk is het ook hoe vele vreemde Europeanen zich onder de kleermakers, horologiemakers, winkeliers enz. in onze Indische havens bevinden, wat gedeeltelijk een gevolg is van de moeijelijkheden, die Nederlandsche burgerjongelieden moeten overwinnen, om zich in Indië te mogen vestigen. Voor een groot deel is dit evenwel ook toe te schrijven aan den te geringen ondernemingsgeest bij onze burgerklassen. Voor photographen bijv. is in Indië geld in overvloed te verdienen, (te Batavia bevond zich die industrie thans in handen van een Engelschman en een Belg) evenzoo voor een tal van ambachts- en handwerkslieden, mits men zijn vak goed verstaat en zich als baas aldaar kan vestigen. Zoo ontbreken te Batavia en in de voornaamste hoofdplaatsen goede architecten, stukadoors, bakkers en zelfs tuinlieden, vooral tot het teelen van Europesche groenten. Dit alles wordt thans meest door Chinezen verrigt, terwijl de Javaan onder Europesche leiding uitnemend tot ambachtsman te vormen is, waarvan de ijzerfabrieken en anderen te Soerabaya getuigen kunnen. Zoo als ik zeide, worden die takken van nijverheid meest allen beoefend door Chinezen, die tevens de grootste handelaars en rondventers op Java zijn. Vooral te Batavia wordt men in de logementen dagelijks bestormd door dat volk, dat allerlei waren te koop biedt, verbazend overvraagt, maar ook soms voor ongekende lage prijzen zijne goederen afstaat. Zij kondigen zich aan door de klontong, een klein hol instrumentje, waarover een slangenvel gespannen is en waarop door het schud-

den met de hand twee looden kogeltjes een trommelend geluid voortbrengen. Een treffend bewijs wat ondernemingsgeest en volharding in Indië nog kunnen te weeg brengen, werd, tijdens mijn verblijf aldaar, door het volgende geleverd. Een Fransch soldaat, wiens diensttijd bij ons Indisch leger verstreken was, vatte het voornemen op om zijn fortuin te beproeven met de goochelkunst. Hij kocht daartoe eenige boekjes, oefende zich vlijtig en ondernam daarna eene reis door den Archipel om zijne toeren te vertoonen. Hoewel een hoogst middelmatig kunstenaar, wist hij zich door zijne voorstellingen een kapitaaltje te verzamelen en kocht daarvan het voornaamste logement te Pasoeroean, zoodat met eenige vlijt zijn fortuin nu gemaakt is.

De Europesche keuken te Batavia laat nog al veel te wenschen over. Het rundvleesch is er veelal niet best en kan in geene vergelijking komen met hetgeen te Soerabaya en in een gedeelte van den oosthoek van Java gevonden wordt en waartoe het vee van Madura het zijne bijdraagt. Het slagtvee te Batavia is klein en mager, een gevolg van gebrekkig voedsel, dat zeer veel verbeterd zou kunnen worden, indien men zich daar op het aanleggen van goede grasweiden wilde toeleggen. Door gebrek aan goed rundvee, speelt varkens- en kippenvleesch eene hoofdrol in de keuken, waarbij gevoegd worden verduurzaamde vleeschspijzen, die in blikjes uit Europa zijn aangevoerd. Voor vele groenten wordt ook tot dit laatste de toevlugt genomen, hoewel de Europesche moeskruiden, uit het gebergte bij Buitenzorg aangebragt, zeer eetbaar zijn en bij wat meer zorg zeker veel beter zouden kunnen worden. Aardappelen zijn bijna overal in Indië uitnemend, vooral te Soerabaya. Voor zeevisch spant Batavia de kroon, maar over het algemeen kwamen de Indische visschen mij grover van vleesch voor dan die uit de meer Noordelijke zeeën. Van alle spijzen voldoet echter op den duur het best de dusgenaamde inlandsche kost, namelijk goed gekookte rijst met kerrie, eijeren, vleesch, zuren

en hetgeen daarbij verder gevoegd wordt; het is een voedsel dat het best bij dat klimaat schijnt te passen. Als drank gebruikt men veel Franschen wijn, die, welligt door den invloed van het klimaat, over het algemeen in Nederlandsch Indië zeer goed is. Van Hollandsche bieren, haantjesbier en valkenbier, is nog al debiet, daar de Engelsche bieren te zwaar geacht worden. De vruchten zijn, zoo als bekend is, in Indië velerlei. De ananas en de pisang, waaronder voortreffelijke soorten gevonden worden, zijn de meest algemeene, terwijl de manga, de mangistan en de Bataviasche pompelmoes, naar mijn smaak, daarbij de voorkeur verdienen. De doerian met zijne ontzettende knoflookgeur kon mij niet bevallen, maar de palmiet, eene vrucht die zelden voorgezet wordt, omdat het leven van den boom er mede gemoeid is, vond ik voortreffelijk. Naar mijn oordeel zouden echter, door het beter verzorgen en veredelen der vruchtsoorten, belangrijke uitkomsten te verkrijgen zijn. Tot mijne verwondering zag ik ook nergens dadelboomen, die, even als in Afrika, welligt voor den inlander een aangenaam en goed voedsel zouden kunnen opleveren. Tengevolge van het late etensuur, dineert men altijd met lamplicht, en, daar dit veelal in opene gaanderijen plaats heeft, kunnen de vele hierdoor aangetrokken insecten soms zeer hinderlijk zijn.

De nachten tusschen de keerkringen, en dus ook te Batavia, zijn zeer aangenaam; bij slapeloosheid kan men ongestraft opstaan en voor de deur zijn cigaar rooken. Daarbij zijn over het algemeen de slaapkamers zoo luchtig mogelijk ingerigt, en de zeer ruime houten ledikanten bijzonder doelmatig. Te dien aanzien vond ik alles in Nederlandsch Indië beter dan in Engelsch Indië, hoewel daar niet alleen de kamers, maar zelfs de bedden, door punkas, groote beweegbare schermen, worden afgekoeld. Ook ten opzigte van andere zaken, die ik evenwel niet noemen wil, maar die ieder Indisch man dadelijk zal begrijpen, heeft men in onze koloniën betere gewoonten aangenomen dan daar. Het is bekend, dat in

Nederlandsch Indië de nachtbroek of sarong en de kabaai eene aangename luchtige nachtkleeding uitmaken. In het ledikant zelf vindt men op de matrassen niets anders dan eene dunne spreideken een hoofdkussen en een groot rolkussen dat dienen moet om naar verkiezing de ledematen te doen uitrusten. Om het ledikant is een gazen gordijn geslagen tegen de mouskieten of muggen. Des avonds wordt dit gordijn door den Javaanschen jongen van alle insecten zorgvuldig gezuiverd. Ik erken, dat in den aanvang de warmte te Batavia mij in het slapen zeer hinderlijk was, waarbij kwam dat eene gekko, eene groote hagedis, zich verlustigde telken nacht in mijn raam te komen en haar nog al doordringend geschreeuw te doen hooren. Onaangenamer dan dit was mij echter het geweld dat de kalongs des nachts, vooral in de waringienboomen, maken, waar zij elkander de vruchten betwisten. Men zag deze kalongs, zeer groote afzigtelijke vleermuizen, bij het vallen van den avond, in menigte met eene logge vlugt over Batavia naar het binnenland trekken, van waar zij tegen het aanbreken van den dag weder terugkeeren naar hunne gewone verblijfplaatsen, meestal hooge bijna bladerlooze boomen, waarin zij aan hunne vlerken als trossen in de takken hangen.

Hetgeen het leven in Batavia vooral kostbaar maakt, is vooreerst de hooge huurprijs der Europesche woningen, waarover veel geklaagd werd, en ten andere het groot aantal bedienden, dat men, even als overal in Indië, in zijne dienst moet hebben. Hierin is wel is waar reeds eenige vermindering gebragt, maar de tijd zal toch eenmaal moeten komen, geloof ik, dat de inlander allerhande diensten in huis zal moeten verrigten en zich niet meer speciaal voor een of ander werk zal kunnen verhuren. De tegenwoordige stand van zaken is nog een gevolg van den primitiven staat der Oostersche maatschappij, van de lage dagloonen, van de bestaanhebbende slavernij en van de heerendiensten. Algemeen vernam ik ook klagten over te lage traktementen, zoowel van de ambtenaren

als van de militaire officieren. Dit zal, naarmate de maatschappij zich daar ontwikkelt en de dagloonen hooger worden, nog meer toenemen, en het equivalent zal gedeeltelijk moeten gezocht worden in bezuiniging der levenswijze, vooral door het vorderen van meer arbeid van iederen gehuurden bediende en hierdoor vermindering van hun getal.

Dat om en bij Batavia, op de openbare wegen, groote drukte van inlanders en Chinezen heerscht, ligt in den aard der zaak. De inlandsche bevolking bestaat voornamelijk uit Sundanezen, die van de eigenlijke Javanen zeer verschillen in taal, uiterlijk en kleeding. Even als de Javanen dragen de mannen allen den hoofddoek, en het is ook aan het vastknoopen van dat kleedingstuk, dat men de verschillende volksstammen in den Archipel kan onderscheiden. Onder den hoofddoek draagt de inlander lang haar, dat met een kam opgenomen wordt. Overigens is de kleeding der Sundanezen bonter en ligter van kleur dan die der Javanen en hierdoor vrolijker. Van alle Indische kleedingen echter is die der Chinezen, dunkt mij, het doelmatigst: hun breede strooijen hoed, ruime pantalon en luchtig katoenen baatje zijn in allen deele voor het klimaat geëigend. De Arabieren en priesters zijn dadelijk aan hunne tulbanden te herkennen. Als maatregel van policie is het den inlanders verboden, reeds kort na zonsondergang, op den openbaren weg te komen zonder van een lichtje voorzien te zijn. Zij bezigen hiertoe lampjes of een fakkeltje van palmtakjes gemaakt, dat, voortdurend in beweging gehouden, telkens ontvlamt, en het is vreemd voor den nieuweling in Indië al die dwaallichtjes langs de wegen te zien. Hier komt bij eene menigte van beweegbare warongs of kleine uitstallingen van snoeperijen, welke door inlanders rondgereden worden en die reeds in de verte aan den schellen uitroep *kyoe* van de verkoopers te herkennen zijn. Groot was het getal inlanders, die men den ganschen dag langs den Molenvliet zag vervoeren in zeer ligte karretjes met een paard bespannen. Men zeide mij, dat dit een

geheel nieuw transportmiddel was dat in de laatste tijden zeer algemeen was geworden.

Een der onmisbaarste behoeften voor den Javaan is het baden, of liever mandiën, dat is zich het hoofd en ligchaam met water overgieten. Mannen, vrouwen en kinderen ziet men, soms tot driemalen daags, daartoe naar de rivier gaan; en nu is het wel opmerkelijk dat, tot vervulling dier behoefte, door de Regering te Batavia niets gedaan is. Bij alle groote hoofdplaatsen in Engelsch Indië zag ik uitgestrekte gemetselde badplaatsen, tanken genaamd; niets van dien aard is bij Batavia te vinden, en het gevolg hiervan is, dat de inlander zich moet vergenoegen met die verfrissching te zoeken in de smalle rivierarmen, die om en door Batavia stroomen. Het water dier riviertjes, dat uit het gebergte komt, is zeer troebel en rood van kleur, dus zeer ongeschikt, en niettegenstaande dat, ziet men o. a. voor de societeit Harmonie, op weinige passen van het paleis van den Gouverneur-generaal, op het brandpunt voor het wandelrijden der Bataviasche wereld, bijna den ganschen dag, mannen, vrouwen, kinderen, en paarden, daar in het troebele water de voor hen zoo onmisbare afkoeling zoeken. Onbetwistbaar is het, dat de inlandsche vrouwen daarbij met eene kieschheid te werk gaan, die voorbeeldig is en zeer afsteekt bij hetgeen men van dien aard in Rusland b. v. te Moskou in de rivier de Moskowa ziet, maar dit neemt niet weg, dat deze wijze van baden ondoelmatig en onwelvoegelijk is. Grootendeels schrijf ik dit gebrek, en zoo veel meer, toe aan het gemis van een plaatselijk bestuur, waartoe de Indische regering maar niet schijnt te kunnen besluiten, hoewel die instelling te Batavia zoo hoogst nuttig zou kunnen werken.

Door de aanwezigheid van den Gouverneur-generaal te Batavia had ik ruime gelegenheid om vele zaken uitnemend te zien. Zoo werd, kort na mijne aankomst, door Z. E. eene revue over al de troepen, die zich te Batavia en te Meester Cornelis bevonden, op

het Koningsplein gehouden. Infanterie, kavallerie en artillerie, ten getale van ruim 3000 man, was op die vlakte bijeengekomen, waarna eenige militaire manoeuvres werden uitgevoerd en eindelijk het defileren plaats greep. Ik mag verklaren dat, naar mijn oordeel, de krijgsvaardigheid dezer kleine leger-afdeeling weinig te wenschen overliet, waarbij vooral de wel beredene kavallerie en de artillerie met hare vlugge kleine bergstukjes, de aandacht trokken. Eene opmerking mag ik echter niet terughouden, namelijk dat de kleeding van ons Indisch leger mij hoogst onbehagelijk voorkwam. Het moge waar zijn, dat de soldaat in Indië geene Europesche vrouwenharten te veroveren heeft, zeker is het dat de kleeding op den krijgsmansgeest werkt, terwijl vooral de infanterie in haar donker blaauw katoenen pak, zonder eenige uitmonstering, een somber en weinig opwekkend aanzien had. Met geringe kosten was welligt daarin veel verbetering te brengen, vooral door tevens de dusgenaamde groote tenue af te schaffen, die alleen bij zon- en feestdagen dient en hoogst ondoelmatig is. Mij werd ook verzekerd, dat hiertoe reeds meermalen voorstellen naar het moederland zijn opgezonden, doch die telkens door het ministerie van Koloniën werden afgewezen. Dit alles stak zeer af bij de meer smaakvolle en toch doelmatige uniformen, die ik in Engelsch Indië zag.

Onder vriendelijk geleide van een der adjudanten van den Opperlandvoogd, mogt ik de verdedigingswerken en alle militaire inrigtingen in en bij Batavia bezoeken. Onder de eersten bekleedt het fort Prins Frederik de voornaamste plaats, een fort dat deel uitmaakt van het groote defensieplan van Java, hetwelk vóór eenige jaren ontworpen, gelukkig nog maar gedeeltelijk is uitgevoerd en waarover ik bij mijn verder bezoek van Java later nog zal moeten spreken. Deze citadel ligt teekenachtig en kwam mij keurig afgebouwd en onderhouden voor, maar als verdedigingswerk tegen een buitenlandschen vijand is, dunkt mij, de plaats aller-

ondoelmatigst gekozen, daar men, om haar te bezigen, zou moeten beginnen met een der fraaiste gedeelten van Nieuw-Batavia neer te schieten. Hierover bestond dan ook maar ééne meening, maar het is wel te betreuren, dat op die wijze zulke schatten verspild zijn. Van eene kleine schans bij Meester Cornelis wil ik niet spreken, noch van de overblijfselen eener aarden omwalling die men om geheel Batavia had willen leggen, doch die gelukkig nog in tijds is gestaakt, omdat eene veel te groote leger-afdeeling tot verdediging zou vereischt zijn geworden. De kazernen te Meester Cornelis, weleer groote theepakhuizen, en die te Batavia zelve, zonder in het minste weelderig te zijn, kwamen mij doelmatig voor; van de officiers woningen en het hospitaal heb ik boven reeds met een woord gesproken. Het arsenaal en de militaire magazijnen waren net en schenen rijk voorzien. De school voor onderofficieren te Meester Cornelis scheen goed geleid te worden; zij heeft dan ook zeer gunstige uitkomsten opgeleverd. Over het algemeen kwam het mij voor, dat in geheel Neêrlandsch Indië voor de verzorging en uitspanning van den Europeschen krijgsman veel gedaan wordt, hoewel dit laatste groote bezwaren inheeft en hoofdzakelijk moet bestaan in goede kantines met aangename tuinen, liefhebberij-tooneeltjes en wel ingerigte leesbibliotheken. Verveling, waarbij dikwijls heimwee komt, is de ergste plaag voor den Indischen soldaat, en dit doet hem zijne toevlugt nemen tot het gebruiken van sterken drank, in dit klimaat vooral het onzaligste geneesmiddel. Met genoegen zag ik daarom, dat overal aan den krijgsman zooveel mogelijk bezigheid verschaft werd, zoo wel door het maken van militaire marschen, als door een ijverig oefenen in het schijfschieten. Slechts eene aanmerking zou ik mij veroorloven, namelijk dat er nog beter moest gzorgd worden voor het akklimateren van den nieuw uit Europa aangekomen soldaat. Meer dan eens zag ik pas aangekomen detachementen des morgens ten 10 uur, dus tegen het warmste van den dag, van

de landingplaats te Batavia langs den Molenvliet naar Weltevreden en Meester Cornelis marcheren, waaronder deze manschappen, na eenige maanden verblijf aan boord, geweldig schenen te lijden, en waarop dan in den avond groote uitspattingen, ten gevolge van het gebruik van verhittende dranken, volgden. Zoo ook ontmoette ik op de Indische mailbooten verzendingen van onlangs aangekomen militairen naar de buitenposten, die ten gevolge van de gebrekkige herberging aan boord, en van hunne nog geringe gehardheid tegen het klimaat, aan de Indische koorts spoedig offers moesten brengen. Intusschen de Europesche soldaat in Indië blijft niet alleen onze natuurgenoot, maar vertegenwoordigt een kapitaal, dat zorg verdient. Van de behandeling der inlandsche soldaten zal ik liever niet veel zeggen, ik heb daarop evenwel vele aanmerkingen hooren maken. Zeker is het, dat jegens hen, in mijn oog, eene onbillijkheid gepleegd wordt, door de onthouding der anders zoo ruimschoots verleende militaire Willemsorde, en die zoowel voor hen als voor de Afrikaansche soldaten door eene medaille vervangen wordt. Men zegt dat dit onderscheid gemaakt wordt omdat zij wel moed en trouw, maar geen beleid aan den dag kunnen leggen! Laatstgenoemden, overigens uitnemende soldaten, moeten in den aanvang daarover dan ook zeer gebelgd geweest zijn.

Onder de nuttigste instellingen in Neêrlandsch Indië behoort de Europesche schutterij. Die te Batavia zag ik meermalen met genoegen onder de wapenen. Veelal iederen Dingsdag werd zij op het Koningsplein te paard en te voet geoefend, dat zeker voor de schutterpligtigen nog al bezwarend moet zijn. Hare wit katoenen uniform scheen zeer doelmatig, maar de wapening kwam mij niet geheel voldoende voor. Men weet dat de schutterij te Samarang, o. a. bij het vóór weinige jaren onder de Europesche militairen uitgebarsten oproer, van groote dienst is geweest.

In het gevolg van den Gouverneur-Generaal besteedde ik een dag aan het bezoeken van het eiland Onrust. Des morgens ten 6½

uur scheepte zich Z. Exc. met verscheidene autoriteiten en bijhebbend gezelschap, onder het spelen der militaire muziek, aan de stadsherberg te Batavia op een klein stoombootje in. Onder het bulderen van het geschut stoomden wij de Tjiliwong uit en kwamen spoedig op de reede, waar het wachtschip en eenige andere Rijksstoomschepen ons met het kanon begroetten, terwijl het scheepsvolk in het wand paradeerde. Een uurtje stoomens bragt ons te Onrust, alwaar alles voor eene plegtige en hartelijke ontvangst van den Opperlandvoogd in gereedheid gebragt was. Het zeer kleine eilandje, bijna geheel met gebouwen overdekt, is om zijne maritime inrigtingen wel bezienswaard. Men was bezig een nieuw kwartier voor de kettinggangers of veroordeelden te bouwen, hetwelk meer dan noodig scheen. Onrust is berucht om zijne ongezondheid: een tal van Europeanen zijn daar reeds aan koortsen bezweken, maar in den laatsten tijd scheen hierin verbetering gekomen te zijn. Men vermoedt, dat het uitgraven der koraalgronden, waaruit het eiland bestaat, en ook de dampen die des nachts met den landwind van de Javaansche kust overwaaijen, die ongezondheid veroorzaken. Ontegenzeggelijk is het, dat een langdurig verblijf op dat eiland hoogst vervelend moet zijn en eenigermate met eene ballingschap gelijk staat. Met genoegen zag ik, dat men bezig was het bronzen monument voor den verdienstelijken zee-officier Melvill van Carnbee op eene geschikte plaats te stellen. Op Onrust en enkele nabij gelegen eilandjes zijn eenige verdedigingswerken aangelegd, over wier waarde ik echter geen oordeel wil vellen.

Terugkeerende naar Batavia, werd door den Gouverneur-generaal een bezoek aan het wachtschip gebragt, wiens kommandant ons allerbeleefdst aan zijn boord ontving en daarna door zijne schepelingen en met het geschut eenige militaire manoeuvres liet verrigten. Het fraaiste weder had dezen geheelen togt begunstigd,

en vóór het vallen van den avond waren wij allen in Indiës hoofdstad terug.

Ten einde niet te uitvoerig te worden, zal ik ten slotte nog slechts een en ander mededeelen omtrent sommige der instellingen, die ik te Batavia bezocht. Tot mijn leedwezen moet ik echter zeggen, dat de stad te dien aanzien weinig oplevert. In de eerste plaats een woord over het Gymnasium Willem III, dat aan den grooten postweg naar Buitenzorg, even voorbij Meester Cornelis, alleraangenaamst gelegen is. Velen koesterden hiervan goede verwachtingen en men had juist een nieuw en ruim gebouw voor dat gesticht voltooid. Ik moet echter verklaren te behooren onder degenen, die meenen dat eene inderdaad goede en volledige opvoeding aan Europesche kinderen in Indië niet te geven is. De reden hiervan ligt, mijns oordeels, vooreerst aan het klimaat, en ten andere aan de omgeving der kinderen. Ik heb in N. Indië vele scholen bezocht, maar dikwijls opgemerkt, dat het klimaat op het onderwijzend personeel eene verdoovende uitwerking heeft. Dit kan niet anders; de aanhoudende warmte mat de Europesche kracht in het onderwijzen af, terwijl zij die het onderwijs moeten ontvangen, over het algemeen ook niet van een zeer opwekkend of aanmoedigend gehalte zijn. Mijn tweede bezwaar is echter het gewigtigste, namelijk de omgeving der kinderen. Van hunne prilste jeugd af, verzorgd door inlandsche vreesachtige bedienden, wortelen zich spoedig bij de kinderen eene eigenzinnigheid en hooghartigheid, die later zeer moeijelijk uit te roeijen zijn. Jongelingen geworden, voegen zich daarbij traagheid en zorgeloosheid, eenigermate aan het klimaat eigen, en vele gebreken die zij van de bovengenoemde veelal onbeschaafde en zinnelijke bedienden overgenomen hebben. In Europa leert men den kinderen bescheidenheid jegens minderen, zich zelven te helpen en hulpvaardigheid omtrent anderen; weinig van dit alles in Indië. Daarom kan zoodanig gymnasium, hoe goed ook

ingerigt, zelfs niet als voorbereidende school, in allen deele voldoen. Men moge welligt in Indië bekwame ondergeschikte ambtenaren kunnen vormen, en misschien als uitzondering eenige voortreffelijke, ik geloof dat in den regel alles middelmatig zal wezen. Iemand die in Indië geboren is, en nooit Europa heeft gezien, kan zich van onze maatschappij geen goed denkbeeld vormen. De kinderen moeten, naar mijn gevoelen, zoo jong mogelijk naar Europa gezonden worden, anders hebben zij reeds gebreken ingezogen, die nimmer geheel weg te nemen zijn. Het is eene der grootste schaduwzijden van het verblijf in Indië voor Europeanen. Zal Indië voor ons behouden blijven en zich voortdurend ontwikkelen, dan moet, mijns oordeels, onophoudelijk uit Europa nieuwe aanvoer zijn van frissche denkbeelden en krachten. Voor onbemiddelde ouders intusschen en hen, die zich zelve aan de opvoeding hunner kinderen laten gelegen liggen, was het gymnasium hoogst welkom en ik wensch niets liever dan dat het aan zijn doel beantwoorde, en bovenal dat, door een streng toezigt op het onderwijs, getracht worde dat doel ten minste zooveel mogelijk te bereiken. Ten slotte acht ik het onze pligt, hier in Europa, aan de Indische ouders in de zoo moeijelijke taak van de opvoeding hunner kinderen zooveel mogelijk de hand te reiken en die zoo goed en onkostbaar als doenlijk is te helpen maken.

Van het Parapattan-weezen-gesticht valt weinig te zeggen. Het museum van het Bataviaasch Genootschap vond ik in eenige duistere lokalen achter de societeit Harmonie, waar door gebrek aan ruimte alles te zeer op elkander gestapeld was, in één woord, hoogst gebrekkig geplaatst. Met genoegen vernam ik dan ook later, dat de noodige gelden toegezegd zijn om een nieuw en geschikt lokaal daarvoor te bouwen. Men verzekerde mij, dat verscheidene Buddhistische merkwaardigheden uit de binnenlanden van Java, die hier hare plaats zouden moeten vinden, aan vreemde

Vorsten in Europa vereerd zijn geworden, hetgeen om meer dan eene reden inderdaad te betreuren is. Ook verwonderde het mij zoo weinig te vinden, dat onze zoo roemrijke Oost-Indische Compagnie in herinnering bragt; het schijnt dat alles van dien aard reeds voor lang uit Batavia verdwenen is. Met veel voldoening bezocht ik in de stad een hospitaal, met bijbehoorend krankzinnigengesticht, der Chinezen, dat uit eigene fondsen beheerd wordt, en het hospitaal of stads-verband voor kranke inlanders. Naar een zeemanshuis, dat men in alle Engelsch-Indische hoofdplaatsen en zelfs te Singapore vindt, vroeg ik te vergeefsch; men bezit dat te Batavia evenmin als een verblijf voor krankzinnige Europeanen en inlanders, blinden, of wat van dien aard meer zij.

Onder inrigtingen van eenen anderen aard bezocht ik amfioenkitten, pandjeshuizen en Chinesche dobbelhuizen, en woonde ik eene groote Chinesche wayang bij. Van de amfioen-kitten zal ik later meer zeggen. In de pandjeshuizen (onze banken van leening) verwonderde het mij, dat de Chinezen niet verpligt werden hunne boeken ook in het Maleisch te houden, daar nu de contrôle der policie, die hier zoo onmisbaar moet geacht worden, bijna ondoenlijk is. In de dobbelhuizen werd, vooral des avonds, en uitsluitend door Chinezen, nog al hoog gespeeld. Dit geschiedde met zeskante dobbelsteenen, en het spel had iets van de farobank en het rouge et noir der Europesche badplaatsen. Het speelhuis, van bamboes opgetrokken, was even als alles wat daarbij behoorde, gebrekkig ingerigt en morsig. Van de Chinesche wayang, die ik ook te Soerabaya zag opvoeren, zal ik trachten dáár eene beschrijving te geven.

En hiermede zullen wij voor het oogenblik van Batavia afscheid nemen. Ik had nog meer in bijzonderheden kunnen treden, maar vreesde dat die welligt den lezer te bekend of te onbeduidend zouden voorkomen. Ten slotte vermeld ik daarom, dat, na een veertiendaagsch verblijf te Batavia, de tijd daar was om ons naar Buiten-

zorg te begeven, waarheen de Gouverneur-generaal reeds was teruggekeerd, terwijl ik voor mijne reis over Java een postrijtuig had moeten koopen, en een Javaanschen jongen, Simon genaamd, in mijne dienst had genomen.

De afstand van Batavia naar Buitenzorg bedraagt 38 palen, iedere paal is 20 minuten gaans. Deze afstand wordt met postpaarden naar boven, daar Buitenzorg ruim 800 Rijnlandsche voeten boven Batavia gelegen is, in 3 uren tijds afgelegd, naar beneden in wat minder [1]. Zeer vroeg in den morgen stond het rijtuig voor mijne deur gereed, bespannen met 4 kleine maar vurige paardjes. De koetsier en twee loopjongens die op een plank, achter het rijtuig bevestigd, moesten plaats nemen, droegen ieder een breeden spits toeloopenden hoed, rood, wit en blaauw geverwd, waarop de woorden *paardenposterij* te lezen stonden, bovendien had iedere jongen eene korte maar duchtige zweep in de hand. Ik zou nu kennis gaan maken met de zoo geroemde Indische paardenposterijen. Naauwelijks was ik in het rijtuig gezeten, of de als gewoonlijk weinig gedresseerde paarden weigerden te vertrekken en waren zoo weerbarstig, dat ik dacht met wagen en al weder in mijne logeerkamer te zullen belanden. Eensklaps namen zij echter de beenen op en daar rolden wij in vliegenden galop den grooten weg over, Batavia door, en Meester Cornelis langs, tot aan het eerste station. De Javaansche koetsier klapte onophoudelijk met zijne lange zweep, en de achterop staande jongens schreeuwden, blaften en trachtten door allerlei vreemde geluiden de rennende paardjes nog meer aan te zetten. Aan het posthuis stond alles gereed; in weinige oogenblikken waren versche paarden aangespannen en andere loopjongens opgetreden. Zoo ging het aan ieder station, terwijl de koetsier tot Buitenzorg doorreed en onvermoeid doorklapte. Binnen 3 uren tijds was ik

---

[1] Alle in dit boek opgegeven hoogte-afmetingen, en de spelling der meeste eigennamen, zijn door mij overgenomen uit den Almanak voor Nederlandsch Indië van 1862.

aan het paleis aldaar afgestapt. Ik erken dat het mij te snel ging, want daardoor mist men veel van het aangename van den weg. Zooveel mogelijk had ik echter getracht alles op te nemen. Tot op eenigen afstand van Batavia is de postweg zeer breed en fraai, aan weerszijden bezoomd met villa's en goed beplante landgoederen, maar weldra komt men meer in het open veld en daar zag ik voor het eerst die uitgestrekte en amphitheatersgewijze aangelegde sawahs of rijstvelden, waarvan ik zoo dikwijls gelezen had. Dit gezigt is nog al verrassend door de verschillende tinten van groen die de velden aanbieden en vooral omdat door het openen der dammetjes het water in kleine vallen van de hoogere op de lager gelegen akkertjes neêrstroomt. Het is bekend dat de Javaan zeer bekwaam is om door bamboezen kokers het water zelfs op de hoogste punten te voeren. Op sommige plaatsen was men aan het oogsten van de rijst; men zag geheele troepen van mannen en vrouwen met hunne breede en spitse hoofddeksels, in ligtkleurige katoenen baatjes, ieder met eene ani-ani of klein mesje gewapend, halmpje voor halmpje met zorgvuldigheid afsnijden, dat inderdaad een teekenachtig effect maakt. Andere velden, waar het gewas nog niet tot rijpheid was gekomen, waren zooveel mogelijk met boomtakken omheind, ten einde de wilde varkens te weren, en over de akkers hing een spinneweb van touwtjes, allen uitgaande van een planken hokje op bamboezen stijlen, in het midden van het veld geplaatst. In ieder hokje zat een Javaansch kind, dat genoemde touwtjes in beweging bragt, ten einde de rijstvogeltjes te verdrijven, die telkens in zwermen daaruit vlogen.

De weg helde weinig en was keurig onderhouden. Spoedig begonnen de bergen de Gedeh en de Salak, aan wier voet Buitenzorg gelegen is, zich meer en meer te teekenen. Men kon reeds eenigermate het witte paleis onderscheiden, dat zich achter hoog geboomte vertoonde, toen wij op eens bij eene witte naald kwamen, door den generaal de Eerens in 1839 hier gesticht, en

van waar een breede, fraai belommerde weg regt naar het zoo vermaarde buitenverblijf voert, dat door een uitgestrekt hertenkamp van den postweg is afgescheiden. De vlag woei van het koepeldak, ten bewijze dat de hooge gastheer tegenwoordig was en ik werd ook hier met de meeste hartelijkheid ontvangen.

In het paleis te Buitenzorg mogt ik acht dagen verblijven, en was ik dus in de gelegenheid om dit door de natuur zoo rijk begaafde plekje in allen deele gade te slaan. Het paleis te Buitenzorg met zijne omgeving wordt veelal een paradijsje genoemd, en in sommige opzigten ben ik dit volkomen eens, maar er valt wel wat op af te dingen. Door zijne hooge ligging is het klimaat er veel aangenamer dan te Batavia, maar de nabuurschap der bovengenoemde bergen, waar zich ander gebergte in de Preanger-landen aansluit, heeft ook eene groote schaduwzijde. Vroeg in den morgen kan men, vooral boven van het paleis, een der fraaiste panorama's over de omliggende landstreek en tegen den Gedeh en den Salak, die ruim 9000 en 7000 rijnl. voeten hoogte hebben, genieten, maar naauwelijks begint de zon te rijzen, of de opstijgende dampen pakken zich om hunne toppen zamen, nemen steeds in omvang toe en ontlasten zich bijna dagelijks, tusschen 3 en 5 uur na den middag, in allerhevigste donderbuijen en slagregens. Het genot van het buitenleven wordt hierdoor zeer beperkt, daar reeds weinige uren na zonsopgang de warmte ook hier het wandelen verhindert; maar van daar ook de onbegrensde weelde, welke de natuur er aanbiedt. Het paleis te Buitenzorg beantwoordde ook niet geheel aan mijne verwachting. Als gebouw is het, bij zijne ruime ligging, te laag, omdat men, na de hevige aardbeving in 1834, er de bovenste verdieping afnam. Inwendig kwamen mij de wit gepleisterde en met marmer bevloerde zalen vorstelijk en van uitnemenden smaak voor. Als woning is het echter voor eene eenigzins talrijke familie te klein; de logeer- en bijgebouwen daarentegen zijn ruim en in een goeden stijl opgetrokken. Ook op den alom

zoo beroemden tuin achter het paleis moet ik mij eenige aanmerkingen veroorlooven. Als hortus of plantentuin acht ik dien een der rijksten en voortreffelijksten der wereld, en ik zal mij steeds met het meeste genoegen de aangename en zoo leerzame wandelingen herinneren, die ik daar met den kundigen en hoogst verdienstelijken Teijsman mogt maken; maar als park of vorstelijke wandeltuin laat de aanleg wel wat te wenschen over. Deze dagteekent ook, meen ik, van den aanvang dezer eeuw en verraadt, even als meer zaken van dien aard in Indië, zekere Hollandsche stijfheid, die wij gelukkig in de laatste jaren in het moederland meer en meer beginnen te overwinnen. Grooter verscheidenheid van palm- en andere boomen, van orchydeën, cactussen, in één woord, van de schoonste gewassen, zoo groote als kleine, welke de gezengde luchtstreken aanbieden, heb ik nimmer en met meer zorg gekweekt gezien dan te Buitenzorg. De groeikracht is er ook ongeloofelijk; als een bewijs kan strekken eene trotsche laan van kanarieboomen, die nog geen 20 jaren geleden in zaad van Batavia werd aangebragt.

Een der liefelijkste gedeelten van het park acht ik eene kleine begraafplaats, die digt achter het paleis is aangelegd en onder hoog opgaande bamboesstruiken verscholen ligt. Hier rusten onder eenvoudige maar nette graftomben de overblijfselen van eenige hooge autoriteiten, die in Neêrlandsch Indië bevel voerden, en van geliefde betrekkingen die daar te vroeg uit het leven werden weggerukt. Er heerschte onder die bevallige bamboesplanten eene kalmte en rust, die het hart met weemoed vervulden.

Allerbelangrijkst en een bezoek overwaardig is ook het verblijf van den heer Teijsman zelven. Dáár kan men eene rijke vanillekultuur aanschouwen, die hij zelf heeft weten te scheppen, alsmede een schat van vreemdsoortige planten, waarvan onophoudelijk verzendingen naar het moederland en andere oorden der wereld plaats hebben. Hier zag ik voor het eerst het dusgenaamd

wandelend blad, de walang, voorzeker eene der merkwaardigste spelingen in de natuur.

Het paleis te Buitenzorg is, sedert 1816, het gewoon verblijf onzer opperlandvoogden geweest, die meest, even als de tegenwoordige Gouverneur-generaal, eenmaal in de maand naar Batavia kwamen om audientie te geven en andere zaken te regelen. Tot vóór weinige jaren was dan ook de staats-secretarie naast het paleis van den Gouverneur-generaal gevestigd, maar deze werd onder het bestuur van den heer Rochussen naar Batavia overgebragt, zooals wij boven reeds aanteekenden. De voormalige lokalen dier staats-secretarie verkeeren sedert dien tijd in een vervallen staat. Ook sir Stamford Raffles verbleef gedurende het Engelsch tusschenbestuur te Buitenzorg. Hij verloor daar zijne echtgenoote, ter wier gedachtenis hij in het park achter het paleis een monumentje stichtte, dat echter niet van veel smaak bij de Engelschen dier dagen getuigt.

Het gewest Buitenzorg, dat ruim 300,000 inwoners telt, staat onder een adsistent-resident der 1e klasse en is in verscheidene districten verdeeld. Behalve het paleis van den Gouverneur-Generaal met aanhoorigheden en nog een klein landgoed, Bloeboer genaamd, dat ook den opperlandvoogd behoort, vindt men er eenige uitgestrekte landbezittingen van Europeanen, verscheidene door hen bewoonde villa's, en een groot Chineesch kamp. Daar het om zijn aangenaam klimaat zeer gezocht wordt, zijn er eenige logementen gebouwd, waar de gegoede Europeanen van Batavia nu en dan hun intrek nemen, om wat verademing en rust in deze weelderige en bergachtige natuur te vinden. Het is inderdaad te verwonderen, dat niet reeds lang eene spoorbaan van daar naar Batavia aangelegd is. Niet alleen dat de reis hierdoor veel minder kostbaar en sneller zou worden, maar zelfs een groot deel van de Europesche bevolking in Batavia zou zich naar Buitenzorg verplaatsen, dat vooral uit het oogpunt van gezonheid hoogst wenschelijk zou wezen.

Bovendien zou het den grooten aanvoer van producten uit de Preanger regentschappen, die nu met ellendige karretjes, door lastdieren en menschen geschiedt, zeer bevorderen. Herhaaldelijk zijn dan ook hiertoe plannen ontworpen, die echter tot nog toe telkens schipbreuk hebben moeten lijden.

Het stille verblijf van den Gouverneur-generaal wordt nu en dan verlevendigd door de gastvrijheid, welke hij voortdurend aan hooggeplaatste personen en anderen verleent, die gewoonlijk van Batavia eenige dagen in het paleis komen doorbrengen. Ook aan de autoriteiten van het gewest zelf, en aan de Europeanen in de omgeving gevestigd, wordt veel beleefdheid bewezen Ik woonde er o. a. een prachtig diner bij, waar behalve genoemde landgenooten ook de inlandsche regent en de hoofden der Chinezen tegenwoordig waren.

Van de verschillende uitstapjes, die ik gedurende mijn verblijf te Buitenzorg met den Gouverneur-generaal en zijne familie mogt maken, waren er twee waarvan ik met een woord moet spreken. De eerste was naar Tjomas, de goederen der familie Merkus, de tweede naar Tjampea, den hoofdzetel van uitgestrekte bezittingen onder beheer der familie Motman. Op beiden werd de Toean Bezâr en bijhebbend gezelschap met de meeste hartelijkheid ontvangen, en mogt ik met het landleven der Europeanen op Java kennis maken. Op Tjomas had het volgende voorval plaats: een rijke Chinesche pachter had niet durven verzoeken, maar toch te kennen gegeven, dat hij hoogst vereerd zou zijn, indien de Gouverneur-generaal zich wilde verwaardigen eenige oogenblikken onder zijn dak te vertoeven. Niettegenstaande de warmte, besloot Z. E. er met mij heen te gaan. Na een rijst-pelmolen bezigtigd te hebben, werden wij allereerbiedigst door den Chinees, in groot kostuum, voor zijne woning opgewacht en ontvangen. In de voorgaanderij was eene tafel gedekt, beladen met confituren en gebak, terwijl ons in zeer kleine kopjes uitmuntende thee werd aangebo-

den. De gastheer durfde geen plaats aan tafel te nemen, maar bleef op een eerbiedigen afstand, opgetogen en lagchende van vreugde over de onderscheiding aan zijn huis te beurt gevallen. Vooral op Tjampea waren alle zeilen bijgezet om den Opperlandlandvoogd eene luisterrijke ontvangst te bereiden. Reeds op de grenzen van het landgoed had men eerepoorten opgerigt, die door de Javanen uit bamboes en takken van palmboomen zeer kunstig en met veel smaak worden zamengesteld. Eene eerewacht van Javaansche hoofden te paard vergezelde den Gouverneur-generaal; hier en daar waren langs den weg gamelangs geplaatst, die zich reeds in de verte lieten hooren. Van alle zijden waren de inlanders komen toeloopen om den stoet te zien; de mannen zaten langs den weg op hunne hurken en maakten de slamat of groet, door het brengen hunner gevouwen handen naar het voorhoofd, terwijl de vrouwen en kinderen met nieuwsgierige en verbaasde gezigten op een eerbiedigen afstand bleven en tusschen de pisangs en palmboomen of achter de heggen zaten te gluren. Niet ver van het landhuis was op eene hoogte een stukje kanon geplaatst, dat bij de nadering van den optogt saluut-schoten loste. Aan weerszijden van den weg stond eene eerewacht van inlanders geschaard, die in blaauw katoenen baatjes gekleed waren en met roode veeren op de muts; velen droegen korte lansen met roode en witte vlaggetjes, en aan alle zijden zag men veelkleurige wimpels aan lange bamboezen ontrold. Bij het landhuis bevond zich een corps inlandsche muziekanten, die de lucht van redelijke militaire muziek deden weergalmen. Op eene opene ruimte stonden de priesters en hadjits, in Arabisch kostuum met hunne tulbanden op het hoofd. Ook zij begroetten den Gouverneur-generaal allereerbiedigst. Honderde inlanders, vrouwen en kinderen, waren hier bijeen om getuigen van het feest te wezen. Na eene allervriendelijkste ontvangst door den gastheer en zijne aldaar vereenigde familie, en het gebruik van eenige verversching, werden de rijtuigen op

nieuw aangespannen en reden wij eenige palen verder om een waterval te gaan zien. Ook hier was alles feestelijk getooid, maar van den waterval had ik meer verwachting gehad. Op het landhuis teruggekeerd, vonden wij nog dezelfde bonte menigte verzameld. Nu werden door eenige ronggings of dansmeisjes, onder begeleiding van de gamelang, slepende dansen uitgevoerd, die soms met weinig melodieus gezang gepaard gingen. Voorts was er eene Javaansche waijang gereed gemaakt. Over beide zaken zal ik bij mijn bezoek der binnenlanden van Java nader spreken. De gulle gastheer zette ons een keurig collation voor, waarna onder hetzelfde geleide en herhaalde eereschoten, de terugreis naar Buitenzorg werdon dernomen. Zoo had ik een Europeesch-Javaansch landfeest op luisterrijken voet bijgewoond, en reeds veel van de inlandsche gewoonten en vermakelijkheden gezien. Tjampea behoort onder de meest uitgestrekte grondeigendommen van Europeanen op Java. Ik vernam, dat de inlander er goed behandeld wordt en men zelfs veel tot zijne ontwikkeling doet, maar ik zou toch vreezen dat een zoo uitgebreid landbezit dit laatste niet zeer bevorderlijk kan zijn.

Te Buitenzorg bezocht ik nog een mineralogisch kabinet, dat door het departement voor de mijnen opgerigt, juist voor het publiek zou geopend worden. Er was een geheel nieuw en doelmatig gebouw voor gezet, maar ik was eenigzins verwonderd dit hier, te Buitenzorg, en niet te Batavia, dat toch de hoofdzetel van alles is, te vinden. De mineralogische en geologische stalen waren niet talrijk, en het zal nog veel inspanning vorderen om dit kabinet gelijke verzamelingen van dien aard te doen evenaren, zoo als ik daarna te Calcutta en te Madras zag. Met genoegen heb ik later vernomen, dat deze verzameling nog al door inlanders bezocht wordt, daar dit ook een middel tot hunne ontwikkeling kan zijn. In Engelsch Indië werden de zoo even door mij genoemde musea jaarlijks door honderde Hindoes bezigtigd.

Intusschen waren de acht dagen, die ik aan Buitenzorg wijden

zou, verstreken, en de heer van Limburg Brouwer aldaar aangekomen, die mij ook op mijne reis over Java zou vergezellen. Spoedig was alles daartoe gereed en wij verlieten den 12 Mei het gulle en gastvrije dak van den Gouverneur-generaal, in de hoop Z. Exc. in de maand Junij aan de hoven van Soerakarta en Djocdjokarta te zullen ontmoeten, en om later, vóór mijn terugkeer naar Nederland, nog eenige dagen op Buitenzorg te komen doorbrengen.

DERDE HOOFDSTUK.

REIS OVER JAVA EN BEZOEK AAN DE HOVEN VAN SOERAKARTA EN DJOKDJOKARTA.

Als eerste dagreis hadden wij bepaald van Buitenzorg naar Tjiandjoer te rijden, de hoofdplaats der Preanger Regentschappen. Daar zouden wij, in overleg met den resident, onzen verderen togt door die Regentschappen nader vaststellen. Vroeg in den morgen van den 12 Mei stond ons reisrijtuig, met 6 kleine postpaarden bespannen, gereed; over de kap hadden wij tegen de hitte een groot bamboezen dak laten maken, dat wel niet fraai stond maar zeer doelmatig was. Onze Javaansche bedienden zaten achter op, de loopjongens stonden op hunne plaats, en wij reden in vliegenden galop het park van Buitenzorg door en den grooten postweg op. Om van Buitenzorg naar Tjiandjoer te komen moet men het gebergte de Megamendoeng over, dat ruim 4700 rijnl. voeten hoog ligt. De postweg begon dus spoedig te klimmen, slingerde tusschen vruchtbare rijstvelden, en bood fraaije vergezigten aan, waar men eenige landgoederen van Europeanen, als Pondok-Gedeh en anderen, onderscheidde. Weldra, aan den voet van het gebergte te midden van koffijtuinen, moest de hulp van karbouwen

of buffels worden ingeroepen, die veelal langs den weg gereed staan. Eerst was de trekkracht van 4 karbouwen voldoende, maar eindelijk werd de weg zoo steil, dat dit getal tot 8 moest vermeerderd worden, die het rijtuig zeer langzaam opsleepten, terwijl wij, onder het genot van de aangename berglucht, vooruit wandelden. De groote postweg van wijlen den maarschalk Daendels heeft hier een reuzenarbeid gevorderd en aan duizende Javanen het leven gekost, maar hij is zonder veel overleg gebouwd; men is dan ook voornemens de bestaande rigting eenigermate te verbeteren. Op den top van den Megamendoeng ligt de grens tusschen Buitenzorg en de Preanger Regentschappen. Wij hielden er eenige oogenblikken stil om een blik te werpen over het uitgestrekte panorama, dat zich aan de andere zijde van den bergrug voor ons opende, en een klein meer te bezoeken, dat niet ver van den postweg tusschen het gebergte gelegen is. Dit meertje, Telaga-Warna (gekleurd meer) genaamd, heeft echter weinig merkwaardigs; het is blijkbaar een ingestorte krater, nu door steile boschrijke bergwanden omgeven, waar eene doodelijke stilte heerscht. In eene Javaansche warong, of uitstalling van eetwaren, aan den postweg, gebruikten wij wat eijeren, rijst en bier, en vervolgden weldra de reis. Spoedig kwamen wij langs Tjipannas, een landhuis van de Gouverneurs-generaal van Neerlandsch Indië, waar wegens zijne hooge ligging, ruim 3000 rijnl. voeten, Europesche groenten geteeld worden, die van daar naar Buitenzorg worden gebragt. Uiterlijk heeft dit landhuis met zijne bijgebouwen, evenmin als de tuin eenig vorstelijk aanzien. Niet ver van hier is ook Tjibodas, waar groote inrigtingen voor de kina-kultuur gevonden worden, maar, daar wij die bij Bandong zouden bezoeken, besloten wij hier niet stil te blijven. Voortdurend dalende, kwamen wij tegen den middag te Tjiandjoer aan, dat nog ruim 1500 rijnl. voeten boven de zee gelegen is, en namen in een gebrekkig logementje onzen intrek.

Tjiandjoer, de hoofdplaats der Preanger Regentschappen, is eene nog al uitgebreide negorij, met regte en breede wegen doorsneden. In de kom der gemeente zijn deze bezoomd met kleine lage winkeltjes, waar allerlei Javaansche kleedingstukken en katoenen stoffen, benevens een tal van snuisterijen, uitgestald liggen. Overigens vindt men in Tjandjoer een groot huis van den inlandschen regent, eene fraaije residentie-woning en eenige verblijven voor Europeanen. Hier werd, in overleg met den resident, bepaald, dat wij den volgenden dag naar Bandong voortreizen en aldaar een paar dagen blijven zouden, om dan verder over Soemedang en Bandjar aan de rivier de Tjitandooi te komen, en deze naar Tjilatjap, aan de zuidkust van Java gelegen, af te zakken. Dien ten gevolge werden, door genoemd hoofd van het gewestelijk bestuur, de noodige bevelen vooruitgezonden om alles in gereedheid te brengen, hetgeen hier volstrekt noodig is, zoodra men den grooten postweg wil verlaten. Een en ander had ik vooral te danken aan eene officiële aanschrijving van den Gouverneur-generaal, die de vriendelijkheid gehad had, kort na mijne aankomst op Java, alle hoofden van gewestelijke besturen te verzoeken mij, gedurende mijne reis, alle mogelijke hulp en bijstand te willen verleenen. Deze bijstand is ook onmisbaar, want zonder de hulp der autoriteiten, gaat het reizen in Indië nog met oneindige moeijelijkheden gepaard.

Zoo reisden wij den volgenden dag tot Bandong, dat ontegenzeggelijk een der fraaiste gedeelten is, die ik van Java zag. De geheele landstreek was zeer bergachtig, zoodat de karbouwen ons herhaaldelijk te hulp moesten komen. Verscheidene snel stroomende riviertjes trokken wij over, soms door middel van bruggen, maar ook op hoogst primitieve ponten, sassekhs genaamd, die men aan eenen grooten postweg niet zou verwachten. Hooge bergtoppen, meest rond van vormen en met het weelderigste groen overdekt, bleven ons omgeven; maar reeds hier ondervond ik,

hetgeen mij later meer en meer bevestigd werd, dat de natuur op Java, hoe prachtig ook, wat te eentoonig is. Men ziet altijd groene bergen en velden, meestal van dezelfde tint. Het landschap is te weinig gestoffeerd; geen wit huisje of torentje staat er om de eentoonigheid te breken en slechts hier en daar ziet men een Javaan of karbouw in het veld. Men mist stoute granietpartijen en, de graauwe aschkoppen van eenige vuurspuwende bergen uitgezonderd, vertoont zich slechts nu en dan wat naakte kalkrots. Het gewas dat op de velden of berghellingen staat, brengt ook het zijne tot die eentoonigheid bij; zoo ver het oog reikt, ziet men niets dan de rijstplant, wel in verschillende tijdperken van ontwikkeling, maar toch hetzelfde gewas. De bosschen zijn altijd met frisch groen getooid en missen daardoor die heerlijke kleurschakeringen, welke de wouden in Noord-Amerika, bijzonder in het najaar, zoo treffend vertoonen. Hierbij komt eindelijk een onbewolkte hemel en helle zon. Dit alles maakt dat de Indische natuur over het algemeen iets eentoonigs en dofs heeft, dat er, in één woord, eene zekere melancholieke tint over ligt, die hier zelfs op de bewoners terugwerkt.

De negorij Bandong, eene adsistent-residentie der Preangers, ligt zeer teekenachtig aan een uitgebreid plateau of vlak, door welig gebergte omringd. Het plaatsje heeft hetzelfde karakter als Tjiandjoer en als vele hoofdplaatsen op Java. De inlandsche regent, Radhen Adhipati Wira Nata Koesoema, een zeer vermogend man, bewees ons veel beleefdheid. Hij stelde zijne welvoorziene stallen ter onzer beschikking en vergezelde, in gezelschap met Dr. de Vrij, inspecteur voor scheikundige onderzoekingen in Neêrlandsch Indië, ons naar Lembang, om daar, en op het Tankoeban Praauw-gebergte, de koffijtuinen, de kina-kultuur en een merkwaardigen krater te bezigtigen. Van de koffijtuinen zal wel geene beschrijving noodig wezen; in het voorbijgaan zij alleen gezegd dat, hoewel die tuinen, uit den aard der zaak, stijf in aanleg zijn,

de heester wanneer hij bloeit, uit zijn klein wit bloempje eene aangename geur verspreidende, of wel behangen met roode beziën, met zijn donker groen en glanzig blad zich allerliefst vertoont. De aanplant van kina-boompjes kwam mij, oningewijde, veelbelovend en zeer goed verzorgd voor. Of hier nu wel de goede kinasoort wordt geteeld, zal ik niet beslissen, maar ik heb later vele gegevens ontvangen om daaraan te mogen twijfelen en ernstig te wenschen dat aan dit pleit een einde kome, en door de regering worde uitgemaakt, of inderdaad ook hieraan nutteloos schatten verspild zouden zijn. Tot op zekere hoogte in het gebergte vonden wij de kina-boompjes geplant en zorgvuldig met tuintjes omgeven. De krater van den Tankoeban-Praauw voldeed niet geheel aan mijne verwachting. Men ziet eene zeer wijde en diepe kom, waaruit kolommen van stoom oprijzen, die nu en dan door den wind op zijde gedreven worden, waardoor op den bodem van den krater zich verzamelingen van hoog geel gekleurde zwavel vertoonen. Merkwaardiger dan dit alles vond ik de afwisseling en vermindering van den plantengroei, die zich, naar mate wij hooger stegen, duidelijk teekende. De prachtige en reusachtige boomen, overdekt met lianen en orchideën eindigen in ellendig kreupelhout. De inspecteur der kina-kultuur, dr. Junghuhn, die te Lembang woont, was tot ons leedwezen afwezig, maar wij werden door zijne echtgenoote met de meeste gastvrijheid ontvangen.

Des avonds noodigde de Regent ons om, in zijne op Europesche wijze rijk gemeubeleerde woning, zijne dansmeisjes, bedaija's, te komen zien dansen. Dit was vreemd, maar wat eentoonig en vervelend. De bedaija's, vier in getal, jonge, tengere meisjes, allen in gelijke zijden sarongs met prachtige sjerpen gekleed, en met gouden helmen op het hoofd, traden achter elkander statig in de zaal en voerden gedurende een paar uren verscheidene dusgenaamde dansen uit. Dit dansen evenwel bestaat uit zeer langzame, afgemeten en gelijke bewegingen met het ligchaam, waarbij handen

en armen onophoudelijk worden verwrongen, terwijl de meisjes steeds op de hielen voortschuiven, zoodat de voeten nimmer van den vloer komen. Sommige dezer dansen zijn symbolische voorstellingen, waarbij iedere bedaija eene pijl en boog, eene kris of eenig ander wapen in de hand heeft. Alles geschiedt met een ernstig gelaat, onder begeleiding van de gamelang, terwijl nu en dan eene krijschende vrouwenstem zich daarbij doet hooren. Voor ons Europeanen worden die statige en gelijkmatige bewegingen spoedig vervelend, maar de Javaan kan uren achtereen zich met dat schouwspel vermaken.

Nabij Bandong is eene zeer goede renbaan. Jaarlijks worden er wedloopen gehouden, waaraan de veelal bemiddelde hoofden der Preanger Regentschappen ijverig deel nemen.

Met veel genoegen bezocht ik ook de thee-plantagie Tjioem Boeloeit, op eenigen afstand van Bandong gelegen, waar de administrateur, de heer van Bulderen, mij met veel hupschheid ontving. Zoowel de teelt en verzorging van den heester, als de verschillende wijzen van bereiding der thee werden mij aangewezen. Ik vond hier eene menigte Javaansche vrouwen en kinderen werkzaam, die hier een ligten en voor hen zeer geschikten arbeid verrigten.

Het klimaat te Bandong, dat ruim 2000 rijnl. voeten boven de zee gelegen is, kwam mij wat vochtig voor; des morgens tot 8 uur was alles meestal in een dikken nevel gehuld, en men klaagde nog al over rheumatische ziekten. De vegetatie was er onovertrefbaar; men zag overal heggen van bloeijende rozen of andere geurige planten. In het logement was de verpleging redelijk, maar het huis zelf, eerst onlangs voor gouvernements rekening gezet, ondoelmatig gebouwd. Het leverde op nieuw een bewijs, dat op Java nog bekwame ingenieurs gebruikt kunnen worden. Aan den kastelein werd hier, even als op vele plaatsen in Neêrlandsch Indië, *f* 50 in de maand van regeringswege toegelegd, ter gemoetkoming in de onkosten van zijn bedrijf.

Van Bandong reisden wij naar Soemedang, mede eene adsistent-residentie der Preanger Regentschappen. Dit geschiedde op eenigzins meer plegtige wijze, dan tot nu toe met ons het geval was geweest. De regent deed ons zelf uitgeleide in zijne calèche met 6 paarden bespannen en liet ons vergezellen door eenige Javaansche hoofden en pikeniers te paard. Wij volgden nog altijd den grooten postweg, die goed onderhouden en voldoende breed is. Uithoofde van het bergachtige van den weg bleef ons rijtuig voortdurend bespannen met 6 paarden, die door den Javaanschen koetsier, zonder postillon, uit de hand gereden werden, een maatregel in de Preangers aangenomen, omdat, door het storten der paarden, aan de postillons soms groote ongelukken overkomen zijn. Het rijden ging daarbij nu en dan ongeloofelijk woest toe. Soms bleven de paarden eensklaps stil staan en weigerden een voet te verzetten, zoodat inlanders te hulp geroepen moesten worden, waarop zij weder doorzetten en in vliegenden galop de berghellingen afholden. Gelukkig dat men op die wegen weinig voertuigen ontmoet en alles voor de postrijtuigen wijkt. Dit is ook niet alleen hier het geval, maar over geheel Java; de paarden zijn doorgaans zeer weinig gedresseerd en de koetsiers wel stoutmoedig maar middelmatige voerlieden. Bij dit alles bleven wij nog al rustig, met de gedachte aan eene spreuk, die zich toevallig op de portieren van ons te Batavia gekocht reisrijtuig bevond, en die luidde: "omnia fortunae committo." Mijne ondervinding was dan ook, dat op de dikwijls zoo geroemde paardenposterijen op Java wel wat af te dingen valt. Behalve tusschen Batavia en Buitenzorg, vindt men aan de stations op de groote postwegen maar één span paarden, en wee u, indien zij dien dag reeds geloopen hebben, want zij mogen eerst na zes uren weder gebruikt worden. Men is dan genoodzaakt aan den weg te blijven staan, en onder het steenen postgebouw geduldig den tijd van vertrek af te wachten, waaraan de mandoors of opzieners zich stipt

houden. Gouvernements-postpaarden zijn ook niet overal te bekomen; men moet zich dan behelpen met regents-paarden, residentie-paarden, negorij-paarden of vrijmans-paarden, naar gelang die te krijgen zijn. Het paardenpostwezen eischt dan ook eenige herziening, en in de eerste plaats zou het veel goedkooper moeten gesteld worden. Thans is dit middel van vervoer zoo duur, dat bijna alleen vermogende menschen en ambtenaren die gratis rijden, er gebruik van kunnen maken, en van daar dat het aan den staat groote kosten veroorzaakt. Men betaalt gewoonlijk *f* 1.25 of *f* 1.50 per paard voor ieder station; het poststation bedraagt veelal 5 à 6 palen, en iedere paal (20 minuten gaans) wordt dikwijls in 5 of 6 minuten afgereden. Verder heeft men nog de fooijen aan den koetsier, aan de loopjongens, ook wel aan den postillon, en voor de hulp der karbouwen te voldoen. Deze bedragen voor iederen loopjongen, postillon enz. 10 à 15 centen per post, voor den koetsier het dubbele. Zoo zachtmoedig als de Javaan is met zijn karbouw, zoo ruw is hij met de paarden, die inderdaad door hem mishandeld worden. Het paardenras is daarbij zeer klein en slecht en er wordt thans niets tot verbetering gedaan. Vroeger vond men te Bandong eene stoeterij, maar die werd als maatregel van bezuiniging opgeheven. Jaarlijks worden honderde paarden van de naburige eilanden, uit Australië en zelfs uit Perzië, aangevoerd, maar de sterfte is zeer groot. Slecht voedsel en slechte verzorging zijn de hoofdredenen daarvan, en het wordt meer dan tijd, dat de regering maatregelen neme om te trachten verbetering aan te brengen.

Te Soemedang namen wij bij den regent onzen intrek, die in een op Europesche wijze rijk gemeubeleerd huis zijn verblijf hield. Hij ontving ons met veel minzaamheid; de gamelang speelde bij onze aankomst, en de toegang tot zijne woning was versierd met een menigte wimpels, die van lange bamboezen wapperde. Des avonds liet hij ook door zijne bedaija's hare dansen uitvoeren, die bijna gelijk waren aan hetgeen wij reeds te Bandong hadden gezien.

Den volgenden morgen deed hij ons uitgeleide met zijn rijtuig, maar met nog grooteren stoet dan den vorigen dag. Nu moesten wij den grooten postweg verlaten om naar Bandjar te gaan. Overal waar wij stil hielden liet de gamelang zich hooren, waren wimpels uitgestoken, en werden eenige ververschingen aangeboden, meestal bestaande uit thee en eenig gebak. Hier maakte ik ook kennis met een, voor mij nieuw, muziekinstrument dezer vreedzame bergbewoners, namelijk met de angklong. De angklong bestaat uit kortere en langere holle bamboezen, die, aan draadjes opgehangen, door het schudden met de hand verschillende toonen voortbrengen. Kleine groepen van inlanders waren bijeengekomen, die, zeer weinig gedekt en met vederen op het hoofd, er tamelijk woest uitzagen, en onder begeleiding van eene trom en der angklongs eenige dansen voor ons uitvoerden. Te Bandjar had de koffijpakhuismeester, de heer Moreas, alles voor onze ontvangst en verdere reis naar Tjilatjap doen gereed maken. De negorij was feestelijk uitgedoscht, en na een goed ontbijt, stapten wij naar het riviertje de Tjitandooi, waar de vlotten gereed lagen, die ons naar beneden moesten voeren. Bandjar was tot vóór een twaalftal jaren slechts een woest oord, toen het aangewezen werd als afladingplaats voor de koffij uit de Preangers. Er werden pakhuizen gebouwd, de heer Moreas vestigde er zich, en nu bestaat er reeds eene bloeijende negorij van meer dan 2000 zielen; zoo waar is het, dat waar eene nieuwe vestiging plaats heeft, de Javanen er als uit den grond opkomen.

Nu ving eene zeer vreemde reis aan, die tot den volgenden dag moest duren. Aan den oever der rivier vonden wij zes vlotjes gereed liggen. Ieder vlot was zamengesteld uit twee aaneengebonden kanos of uitgeholde boomstammen, waarover een van bamboes gevlochten vloer gelegd was. Het eerste vlot, voor ons persoonlijk ingerigt, was van een tentje voorzien om ons tegen de zonnestralen te beveiligen. Op het tweede bevond zich eene drijvende keu-

ken met alles wat daartoe vereischt werd. Dan volgden drie vlotten, ieder met een ledikant en toebehooren, en eindelijk het zesde waarop ons rijtuig geplaatst was. Op ieder vlot waren vier Javanen, die met pagaijen den koers van het vaartuig moesten leiden. Spoedig ving de togt aan, en het was alleraardigst om onze flotille statig achter elkander den stroom te zien afzakken. Een districtshoofd had verzocht ons te mogen vergezellen, en voor hem was dan ook het derde ledikant bestemd.

De arm der Tjitandooi welken wij bevoeren, is smal, vol ondiepten, slingert zeer sterk, en is aan beide zijden bezoomd door eene allerweligste, maar, gelijk nog zooveel op Java, geheel maagdelijke natuur. Alles was stil en kalm om ons, en men hoorde alleen nu en dan paauwen schreeuwen, hetgeen, naar men zegt, de nabijheid van tijgers verraadt. Sedert eenige jaren wordt de koffij uit de Preangers, in ijzeren laadpraauwen, over de Tjitandooi naar Tjilatjap afgevoerd, maar het kost zeer veel arbeid en tijd om die praauwen daarna wederom naar Bandjar op te brengen. Om die reden heeft men getracht, na de rivier van boomstammen gezuiverd te hebben, die met eene stoomboot te bevaren, hetgeen, naar men mij zeide, echter geheel was mislukt. Indien ik evenwel oordeelen mag naar de tamelijk lange houten stoomboot, die ik later te Tjilatjap zag liggen, geloof ik, dat de proef niet met de beste middelen genomen is, en zou ik van gevoelen blijven, dat korte ijzeren sleepbootjes hier eene onschatbare dienst zouden kunnen doen. Laat in den avond werd even geland om versche pagaaijers in te nemen, en nu begon het minst aangename van den togt, want, niettegenstaande onze gazen ledikantsgordijnen, werden wij duchtig door de muskieten geplaagd.

Vroeg in den morgen van den volgenden dag ontmoetten wij den controleur van Tjilatjap, die ons met eene groote sloep te gemoet kwam, waarin wij, na van het districtshoofd afscheid genomen te hebben, overstapten. Zes onvermoeide Javaansche roeijers

dreven het vaartuigje vlug vooruit, en bragten ons eerst naar een zeer klein eilandje, Banting-mati genaamd. Hier ligt een fortje, met weinige kanonnen gewapend, waarover een onder-officier der artillerie het bevel voert, wiens verheven stand als Europeaan boven de geringe inlandsche bezetting hem den staat van ballingschap moet doen vergeten, waarin hij verkeert. Van daar roeiden wij de Kinderzee, eene baai of zeeboezem, over, naar een visschersgehuchtje, dat midden in genoemde zee op palen gebouwd is en geheel uit gevlochten bamboezen horden bestaat. Men vindt er eene soort van passangrahan of logeerhuisje, waar wij eenige ververschingen gebruikten, om spoedig weder te vertrekken, nog een paar malen te landen, tot bezigtiging van twee grotten, die hier in de kalkrotsen gevonden worden, maar niet veel merkwaardigs opleveren, tot wij eindelijk, laat in den namiddag, te Tjilatjap aan wal stapten en bij den adsistent-resident met Oostersche gastvrijheid ontvangen werden.

Tjilatjap is eene afdeeling der residentie Banjoemas en bevat eene uitgebreide, met fraaije, breede en regte wegen doorsneden negorij. Behalve de woning van den regent en het residentiehuis, vindt men er eenige goede officierswoningen, eene groote gevangenis en verscheidene zout- en koffijpakhuizen. Op eene geheel vlakke landtong, aan een ruimen zeeboezem gelegen, heeft Tjilatjap, als afladingplaats voor producten aan de zuidkust van Java, eene rijke toekomst, vooral indien men het door middel van een spoorweg met het vruchtbare Banjoemas en Bagelen verbond. Tjilatjap alzoo een belangrijk en kwetsbaar punt van Java zijnde, heeft de regering het plan gevormd om het, tegen een buitenlandschen vijand, met losse forten te omringen. Reeds zijn er eenige versterkingen gemaakt, om den ingang van den zeeboezem te verdedigen. Het is echter te hopen, dat hier met de noodige behoedzaamheid zal te werk gegaan worden, en men niet tonnen schats zal verspillen om een punt te versterken, dat

de vijand welligt niet eens als landingsplaats zou kiezen. De bestaande verdedigingswerken werden door mij, in gezelschap van een officier der genie, bezocht, en wel in de eerste plaats Karang-bollong, waarvan ik veel gehoord had en dat wel eens het Gibraltar van Java wordt genoemd. Ik moet echter gulweg verklaren, dat het mij bitter tegen viel. Karang-bollong is een fort op het eiland Noesa-Koembangan gebouwd, welk eiland over Tjilatjap gelegen is, en dus als het ware den zeeboezen afsluit. Dat microscopische Gibraltar bestaat veelal uit eene korrelige rotssoort, die, naar mijn oordeel, de werking van het geschut niet zou kunnen uitstaan, terwijl de artilleristen door de instorting hunner eigene werken het grootste gevaar zouden loopen. Hoewel eerst vóór weinige jaren gebouwd, was reeds een kruidmagazijn van zelf ingevallen, aan welks wederopbouwing men nog niet scheen gedacht te hebben. Verder in den zeeboezem zijn nog enkele fortjes aangelegd, die door kruisvuur den indringenden vijand moeten tegenhouden, maar zeker bij het thans in gebruik zijnde geschut van luttel beteekenis zouden zijn. De zeeboezem is ruim en vormt, door het hooge, boschrijke eiland Noesa-Koembangan grootendeels omgeven, een fraai geheel, maar voor zeilschepen is het binnenloopen dikwijls zeer moeijelijk uithoofde van de sterke stroomen langs de kust. Tijdens ons verblijf te Tjilatjap worstelde een groot Nederlandsch barkschip gedurende twee dagen met de stroomen en werd telkens teruggedreven; een klein sleepstoombootje zou, bij wat meer vaart, hier van groot nut kunnen zijn.

Van Tjilatjap werd de reis weder per post voortgezet, en wel tot Keboemen, eene afdeeling der residentie Bagelen. De landstreek was, vooral in den aanvang, laag en moerassig en droeg nog vele sporen van de banjert of overstrooming, die in het vorige jaar hier zooveel schade veroorzaakt had. Verscheidene bruggen waren weggespoeld en vele dessa's, inlandsche dorpen, hadden zware verliezen geleden. Onder weg bezocht ik met veel genoegen de

pupillen-school te Gombong, waar de kommandant, de kapitein van der Haas, ons, hoewel hem geheel onbekend, met de meeste welwillendheid ontving. Gombong is eene onvoltooide citadel, die tot het groote verdedigingsplan van Java behoord heeft; de metselwerken zijn afgebouwd, maar na de voltooijing daarvan werd het werk gestaakt. Om nu dit stevige en zoo kostbare fort niet geheel ongebruikt te laten liggen, is het in eene school voor het korps pupillen herschapen. Ik vond er een driehonderdtal jongens, allen kinderen van Europeanen bij inlandsche vrouwen. Die kinderen, welke vroeger in de kampongs zonder de minste opvoeding rondzwierven, worden hier voor den militairen stand opgeleid, en de school behoort alzoo onder de nuttigste instellingen. De jongens waren opgeruimd en weltevreden, zij gaven ons eenige proeven van hunne kennis in het lezen en schrijven en voerden eenige muziekstukken uit. Alles droeg de blijken van goede orde en tucht, maar het is wel te betreuren, dat zulke stevige overwelfde lokalen nu tot een instituut voor kinderen moeten worden gebezigd.

Te Keboemen, een tamelijk net plaatsje en vroeger verblijf van mijn reisgenoot toen hij nog in 's lands dienst was, werden wij bij zijn ouden kennis den regent gehuisvest. Wij bevonden ons nu in de binnenlanden van Java, wier bevolking zoowel in taal, kleeding, als uiterlijk onderscheiden is van hen die ik te Batavia en in de Preangers gezien had. Het is hier de plaats welligt om een enkel woord over die inlanders, en over de Javasche maatschappij in het algemeen te zeggen.

De Javaan kwam mij zachtmoedig, maar ook zeer vreesachtig voor, en de kenteekenen dragende van onder zekeren druk te leven. De Javaan is altijd even statig en beleefd, ik zou bijna zeggen eenigermate kruipend, geeft nimmer regtstreeks antwoord, maar tracht dit altijd naar den zin van den vrager in te rigten. Hij is stil, en scheen mij eenigzins melancholisch van aard. Bijna geen gezeten Javaan is er, die niet aan een hoogen bamboes voor zijne

deur eene kooi heeft hangen, waarin zich eene tortelduif bevindt, wier gekoer hem hoogst aangenaam is, en die hij dikwijls duur betaalt. De gamelang, die het best met een zeer zacht klokkenspel kan vergeleken worden, is zijn meest geliefd instrument, terwijl men soms in het veld lange bamboezen ziet staan, waarin openingen zijn gesneden, en die door het blazen van den wind een zacht huilend geluid voortbrengen. De geheele natuur op Java werkt, mijns bedunkens, zoo als ik reeds boven zeide, tot dien kalmen minder opgewekten toestand mede. De maatschappij verkeert, naar mijn oordeel, nog in een zeer kinderlijken staat. Voor den inlander bestaat geen voldoende zekerheid van persoon en goederen, en in vele opzigten heerscht er nog een communisme, dat alle ontwikkeling der maatschappij tegenhoudt. De Javaan is kinderlijk onderworpen aan zijne hoofden, die daarvan dikwerf het schandelijkste misbruik maken. Hij is zeer ligtgeloovig en gesteld op oude gebruiken, maar men bestempelt dikwijls veel, geheel ten onregte, met den naam van *adat*, waarvan de inlander gaarne bevrijd zou worden. Toekenning van grondeigendom, zooveel mogelijk opheffing der heerendiensten, en onderwijs, moeten naar mijn oordeel de groote hefboomen zijn om de Javaansche maatschappij vooruit te brengen. Dan eerst zal de Javaan inderdaad welvaart kunnen genieten, de landbouw zich kunnen ontwikkelen, en eenigermate beantwoord worden aan de hoogere roeping, die ons tegenover die millioenen onderdanen is opgedragen. Herhaaldelijk ben ik de dessa's en de bamboezen huisjes der inlanders binnen getreden, maar telkens was ik verwonderd over den lagen trap van ontwikkeling en de gebrekkige levenswijze der bewoners. En men wane niet, dat dit in hun Oosterschen aard past, en zij niet beter verlangen: de bewijzen zijn daar, dat zij voor betere voeding, opschik en andere genietingen des levens niet onverschillig zijn. Zoo ook zou ik moeten ontkennen, dat aangeboren traagheid en zorgeloosheid hun daarbij in den weg staan. Tegen het eerste kunnen de fabrieken

te Soerabaija en zoo vele andere instellingen, waar de Javaan vrij werkt, en het groote vervoer langs de openbare wegen getuigen; het laatste zal bij meer zekerheid van bezittingen zijne genezing vinden. Wat is natuurlijker dan dat een inlander, die eenige gelden verzameld heeft, deze nu in bamboezen onder den grond begraaft, en bij de eerste gelegenheid in vermaken en feesten tracht door te brengen, daar hij niet zeker is, dat zijne meerdere welvaart aan zijne hoofden niet ongevallig zou kunnen zijn, en hij zich daarvan onverwacht beroofd zou zien. Aan die onmagt tegenover zijne meerderen is, mijns bedunkens, ook het euvel toe te schrijven, dat, volgens sommigen, de Javaan liegt en bedriegt: het zijn de eenige wapenen van den zwakke tegenover den heerscher, wapenen die hij zelfs bij eenen veranderden staat van zaken niet gemakkelijk nederlegt. De Javaan wil en moet met zachtheid behandeld worden, en het is ontegenzeggelijk dat de Europeaan, bij eenig langdurig verblijf in die gewesten, een toon van meester jegens den inlander aanneemt, waartoe hij zelf door zijne te groote onderdanigheid aanleiding geeft. Onze menschelijke ijdelheid is tegen dit laatste niet bestand. Tot staving hiervan zou ik vele voorbeelden van overigens zachtmoedige en vrijzinnige menschen kunnen aanvoeren, hoewel ik er dit mag bijvoegen, dat onze behandeling der inlanders nog gunstig afsteekt bij de meer grove der Engelschen, waarvan ik in Engelsch Indië meermalen getuige was. Naar mijn oordeel maken juist de kalmte en bedaardheid van den Nederlander hem bijzonder geschikt, om op de Indische volkeren in het algemeen grooten invloed te hebben; de Franschman is daartoe te driftig van aard en de Engelschman wat te ruw. Dat de Islam eene hervorming der Indische maatschappij zou verhinderen, meen ik niet te mogen aannemen; het Mahomedaansch geloof is maar oppervlakkig bij de Javanen gevestigd, hunne vrouwen gaan ongesluijerd, hunne missighits worden maar schaars be-

zocht, en hunne priesters schijnen niet dien invloed te hebben, dien men hun soms wil toekennen. De regering is welligt voor dit alles wat te vreesachtig; zij kon de hadjits wat meer aan banden leggen, door de oprigting van een korps militairen met tulbanden gedekt, den eerbied voor dat arabisch hoofddeksel verminderen, en in één woord de voortplanting van de leer van Mahomet, mits met voorzigtigheid, meer dan tot nu toe geschiedt, tegengaan.

Ten slotte nog dit. Waarom, mag ik vragen, wordt niet getracht zoo veel mogelijk onze taal op Java over te brengen. Niets kan later die bevolkingen meer aan ons verbinden. Bijna nimmer ontmoet men een Javaan die Hollandsch verstaat of spreekt, en zelfs onder de hoofden en regenten behoort dit onder de uitzonderingen. En men zegge niet, dat hij dit zelf niet wenscht: ik zou een tal van bewijzen van het tegendeel kunnen bijbrengen. De Javaan die iets, hoe gebrekkig ook, van onze taal kent, gevoelt eenige meerderheid boven anderen, en waarom die neiging niet aangewakkerd en bevorderd? Thans is het of dit alles zooveel mogelijk wordt tegengegaan en geweerd. De Engelsche regering begrijpt dit anders; nog vindt men op Java en in de Molukken bij inlanders sporen der Engelsche taal, en in Engelsch Indië wordt die zooveel mogelijk verbreid. Naar mijne bescheiden meening zou de taal een der hechtste banden tusschen moederland en koloniën kunnen worden, en de invoering daarvan, naast het Maleisch en Javaansch, zelfs bij eene eventuele vrijwording dier bezittingen, voor het moederland heilzame gevolgen kunnen hebben.

Men zeide mij te Batavia, dat in de binnenlanden de eerbied voor den Europeaan zeer afgenomen was, maar ik zou moeten vragen wat verlangt men dáár meer, dan dat de Javaan den blanke zelden nadert dan onder het maken der slamat, de eerbiedigste buiging, en niet anders dan gehurkt in zijne tegenwoordigheid durft blijven; dat hij te paard zijnde, hem op den weg ontmoetende, dadelijk afstijgt, zijn breeden hoed af

meent, en zooveel mogelijk uitwijkt, terwijl de vrouwen dikwijls het gelaat afwenden en zich soms achter de palmboomen of in de sawah's verschuilen. Wat verlangt men meer dan dat de Chinezen veelal uit hunne karretjes treden, en met den strooijen hoed in de hand, hunne staarten los werpen om den voorbijgaanden Europeaan allereerbiedigst te groeten. Niets kwam mij eigenaardiger voor, dan soms groepen van Javanen te zien, die op hunne hurken, met de tabakspruim tusschen de lippen, den Europeaan met opgesperde oogen aanschouwden, terwijl kinderlijke eenvoudigheid en goedheid op hunne verwonderde gezigten te lezen stonden. Dat overigens die gedweeheid en onderworpenheid in de groote hoofd- en strandplaatsen minder aangetroffen worden, ligt in den aard der zaak, dewijl de dagelijksche omgang met den blanke dáár meer gelijkheid heeft doen ontstaan.

De Javaan is, gelijk men weet, klein van gestalte maar wel gemaakt, en heeft krachtiger uiterlijk dan de Hindoe. Even als de mannen, zijn ook de vrouwen klein en wel gevormd, maar ik moet verklaren nergens op Java, zelfs niet aan de vorstelijke hoven, onder de inlandsche vrouwen eene inderdaad schoone vrouw gezien te hebben. Gedeeltelijk is dit toe te schrijven aan het afvijlen der tanden en het onophoudelijk gebruiken der sirie, waardoor zij hare monden, in het oog van den Europeaan, ongeloofelijk ontsieren, en dat haar noodzaakt het roode sap ieder oogenblik en overal neer te spuwen. De gang der Javaansche vrouwen is altijd statig en slepend, en zij hebben de vreemde gewoonte immer achter elkander te loopen. Van eene voorbeeldige gehechtheid aan ouders en kinderen heb ik bij de bevolking treffende bewijzen gezien. De kinderen loopen in hunne prilste jeugd veelal geheel naakt, velen van hen echter zijn met eenige zilveren amuletten opgesierd. Maar wij moeten tot het reisverhaal terugkeeren.

Van Keboemen reden wij naar Poerworedjo, hoofdplaats der residentie Bagelen. Wij kozen daartoe onzen weg over Ambal, een

redelijk net plaatsje, niet ver van zee op de Zuidkust gelegen, en bragten daar nog een bezoek aan den regent. Bagelen wordt voor eene der vruchtbaarste residentiën van Java gehouden. Het gedeelte dat wij thans doorreisden was geheel vlak, maar sterk bevolkt en overdekt met sawah's, indigo velden, kaneeltuinen enz. Onder weg werden nog een paar indigo fabrieken bezocht, en vernamen wij op nieuw hoe bezwarend de kultuur van dat gewas voor de bevolking is, en met welk een weerzin de bereiding er van door haar geschiedt.

Daar het lage gedeelte van Bagelen, even als Banjoemas, in het vorige jaar veel van de banjert of groote overstrooming, die op eens van het hooge gebergte afkwam, geleden had, zag men er hier en daar nog zeer duidelijke sporen van. Door de goede zorg van het Europeesch bestuur was het kwaad echter zoo veel mogelijk hersteld, en had men o. a. geheele dessa's verplaatst, en nieuwe afleiding-kanalen naar zee gegraven om aan eene uitgebreide rawa of moeras, die hier ligt, goede afstrooming te geven, en zoo veel mogelijk die onheilen te voorkomen. Aan soortgelijke zaken is op geheel Java nog veel te doen. Het behoorlijk afleiden der vele riviertjes, het voor den landbouw nuttig aanwenden van het stroomende water, het bouwen van wegen en bruggen, het behoorlijk zorgen voor de wouden en voor de bosschen tegen de bergwanden gelegen, dit en zoo veel meer van dien aard kan nog jaren bezigheid verschaffen.

Te Poerworedjo werd ik door den resident op de minzaamste wijze geherbergd en met zijn rijtuig door de negorij rondgevoerd. Wat ik bij die gelegenheid zag bevestigd mij op nieuw in mijne meening, dat zij eene der fraaiste hoofdplaatsen van Java is.

Het zal welligt niet ongepast zijn hier eene korte beschrijving dier Javaansche hoofdplaatsen te geven. Wij zullen met hare kom beginnen. In het midden dier plaatsen vindt men gewoonlijk de aloen-aloen, een ruim vierkant grasplein, waarop eenige groote,

schaduwrijke waringien-boomen staan, welke boom als zinnebeeld van het gezag beschouwd wordt. Aan de eene zijde der aloen-aloen ziet men de dalm of woning van den regent, gewoonlijk door eenig muurwerk van genoemd grasplein gescheiden. De woning van den regent bestaat uit verschillende steenen gebouwen, en eene groote houten pondoppo of opene gaanderij van eenige Europesche meubelen voorzien. Op de aloen-aloen, aan dezelfde zijde, staat eene steenen overdekte tribune, van waar de regent openbare volksfeesten en andere plegtigheden bijwoont. Over de regentswoningen, aan de andere zijde van het grasveld, ligt het huis van den resident, veelal slechts van eene verdieping, met eene opene voorgaanderij, zoo als wij de huizen te Batavia beschreven, met bijgebouwen voor de logeergasten, bureaux enz. en omgeven van een fraaijen tuin. Voor het residentiehuis staat een hooge mast van welks top de Nederlandsche vlag waait; bovendien ziet men er soms eene militaire wacht en altijd eenige policiedienaren, oppars, in blaauwe uniformen met geel uitgemonsterd. Aan de derde zijde der aloen-aloen ligt de missighit of mahommedaansche tempel, een houten gebouw met een spits dak, dat er zelden fraai uitziet. Bij het huis van den resident hangt eene groote metalen klok, door welke de wacht het uur van den dag aangeeft, en in de missighit is eene kolossale trom, waarop men de tijden van het gebed hoort slaan. Van deze aloen-aloen gaan meestal breede, regte wegen uit, waaraan de huizen der verdere Europeanen liggen, die, even als het residentiehuis, met tuinen omgeven zijn. Hierop volgen de kampongs of wijken der inlandsche bevolking. De huizen in deze kampongs zijn van bamboes en staan nog al ongeregeld door een, overschaduwd door, en veelal verscholen achter palmen, pisangs en andere vruchtboomen. Eindelijk vindt men nog een afzonderlijk kwartier van steenen huizen, die er eenigzins fantastisch, vol spitse en scherpe hoeken uitzien; het is de wijk der Chinezen, die allen bijeen wonen. De wegen zelve

der hoofdplaatsen, die keurig onderhouden worden, zijn meestal bezoomd met lage bloeijende heggen, wat een zeer vrolijk aanzien geeft. Hierdoor ontstaat een vrije luchtstroom wat voor de gezondheid zeer bevorderlijk is, terwijl die lage bloemheggen ook gunstig afsteken bij de hooge blinde muren die weleer en nog in den oosthoek van Java hier en daar aangetroffen worden. Eindelijk vindt men in iedere hoofdplaats nog eenige steenen gebouwen voor eene school, de gevangenis en de zout- en koffijpakhuizen. Nu moge men hier en daar eenige afwijkingen daarvan ontmoeten, dit is toch het karakter der meeste hoofdplaatsen in de binnenlanden van Java.

Te Poerworedjo besloten wij een uitstap naar het plateau van het Diëng gebergte te doen, waar eenige Hindoesche bouwvallen, vulkanische kookbronnen en modderwellen te bezigtigen zijn. Deze toer moest te paard geschieden, zoodat het reisrijtuig met koelies naar Toemangoong werd gezonden, waar wij het na eenige dagen zouden terugvinden. De regent liet ons met zijn rijtuig brengen naar Maron, waar rijpaarden gereed stonden; daarmede zouden wij den eersten dag tot Wonosobo gaan. De controleur der afdeeling en eenige Javaansche hoofden vergezelden ons. De afdeeling Ledok, waarvan Wonosobo de hoofdplaats is, is zeer bergachtig, maar bevat eene hoogst vruchtbare en heerlijke landstreek. Men ziet er fraaije koffijtuinen en eene gouvernements thee-inrigting met daarbij behoorende velden, en daar Wonosobo ruim 2500 Rijnl. voeten boven de zee gelegen is, dus in een minder warm klimaat, worden er eenige Europesche groenten geteeld. Een gedeelte van den weg kon nog per bendie worden afgelegd. Wij kwamen hier door eene streek, waar gedurende den oorlog met Diepo-Negoro onze wapenen niet altijd even gelukkig waren geweest, en waarvan ons nog eenige bijzonderheden werden verhaald.

Bij den regent te Wonosobo gehuisvest, bezochten wij des avonds de gouvernements-theefabriek en vertrokken den volgen-

den morgen vroegtijdig naar den Diëng. Wij vormden nu eene geheele karavane, daar de regent dezer afdeeling en de controleur ons met de noodige bedienden en paarden, naar het bedoelde plateau wilden vergezellen. Bijna immer stijgende, daar het plateau van den Diëng 6514 Rijnl. voeten boven de zee gelegen is, kwamen wij tegen den middag in de passangrahan aldaar aan. Wij bevonden ons nu in eene uitgebreide vlakte, omgeven door bergtoppen, die nog één à twee duizend voeten hooger reiken. Een passangrahan is een uit planken en bamboes opgetrokken logeergebouw, waar eenige ledikanten en waschtoestellen gevonden worden, terwijl zoowel de voeding als hetgeen verder vereischt wordt, door het districtshoofd wordt bezorgd; men vindt ze, vooral tot herberging der reizende ambtenaren, op alle plaatsen waar andere logementen nog ontbreken. Hier had onze regent voor alles gezorgd, zoodat wij er een paar dagen konden verblijven. Dien dag en den volgenden bezochten wij, te paard, eenige Hindoesche of Buddhistische tempeltjes, welke op het plateau verspreid liggen, verscheidene kook- zwavel- en modderbronnen, en eene dusgenaamde stikvallei waar men een hond wilde offeren, dien ik echter het leven redde. Van de Buddhistische bouwvallen, die reeds eenige eeuwen tellen, zal ik geene beschrijving geven, daar dit reeds door Dr. Junghuhn en meer anderen geschied is. Zij kwamen mij nog al merkwaardig voor, en zeker zijn zij een bewijs, dat weleer de bevolking op Java in de bouwkunde veel hooger ontwikkeld was dan thans. De nachten op den Diëng waren zeer frisch. Kort na het ondergaan der zon werd alles in koude nevelen gehuld, en wij moesten in de doorluchtige passangrahan een groot vuur aanleggen en overjassen en warme dranken aanwenden, om eenigzins in een normalen toestand te blijven. Des morgens zag men het geheele plateau met rijp overdekt en het water in een klapperdop bevroren. Onze Javaansche bedienden bibberden van de koude, en ik erken dat het klimaat ook mij onaangenaam aandeed.

Den derden dag namen wij afscheid van den Diëng en van onzen gullen regent, en daalden tusschen de wanden van den Sindoro en Soembing, twee reuzen van meer dan 10.000 Rijnl. voeten hoogte, naar de vruchtbare residentie Kadoe, die beneden ons een prachtig panorama uitspande. Wij hadden Toemangoong willen bereiken, maar dit gelukte niet, zoodat in een klein plaatsje in eene gebrekkige passangrahan overnacht moest worden. Onder weg waren wij langs eene kolonie van grijze apen gekomen, die om en bij eene grot huisvesten, waaruit een riviertje ontspringt; zij leefden daar van vruchten en waren nog al niet schuw.

Te Toemangoong vonden wij ons rijtuig bij den regent terug en zetten de reis per post naar Ambarawa voort, waar ik met de zoo veel besprokene groote verdedigingswerken van midden Java wenschte kennis te maken. Op den grooten postweg door de fraaije residentie Kadoe vonden wij honderde Javanen, onder de leiding hunner hoofden, ijverig bezig met het herstellen en opmaken van die baan, dewijl na eenige dagen de Gouverneur-generaal aldaar verwacht werd. Ik bewonderde de gewilligheid waarmede de inlanders dit moeijelijk werk, onder eene brandende zon, verrigtten. Het kiezel voor de baan moesten zij in kleine mandjes op eenigen afstand uit een riviertje halen, en aan weêrszijden van den weg werden aarden walletjes opgezet, deze met vochtig slijk bestreken, en daarna met graszoden belegd, die met bamboezen pennen werden vastgestoken. Alles geschiedde in heerendiensten, waartoe de Javaan uren ver was opgeroepen, en gedurende verscheidene dagen uit zijn gewonen arbeid voor vrouw en kinderen was gerukt. Nu geloof ik dat voor deze soort van heerendiensten, namelijk tot onderhoud der wegen, zeer veel te zeggen is, maar zeker is het, dat die diensten in het algemeen nog niet goed geregeld zijn, en onder de zwaarste belastingen behooren, die op den inlander drukken. Te Ambarawa is een goed logement, waar ik mijn intrek nam.

Wie, die iets van Neêrlandsch Indië weet, heeft niet van Ambarawa hooren spreken, dat centraalpunt om Java tegen een buitenlandschen vijand te verdedigen. Vergezeld van den controleur met de uitoefening der politie aldaar belast, werd ik door den militairen kommandant op fort Willem I allerhupscht ontvangen en zoowel daar, als te Banjoe Biroe, door hem rondgeleid. Het voornaamste te Ambarawa is genoemde citadel Willem I, die uit eene rüime beurs, hecht en goed gebouwd schijnt te zijn. Een gedeelte van het fort was afgezonderd voor militaire gevangenen, wier verblijf mij echter te bekrompen voorkwam. Grenzende aan de citadel, ligt een uitgebreid buiten-kampement, terwijl de troepen beurtelings van garnizoen wisselen. Hoewel Willem I schatten gekost heeft, kunnen er met grond, geloof ik, twee gewigtige aanmerkingen op gemaakt worden: 1° dat de verdedigingswerken hier niet geheel voltooid zijn, zoodat zij niet aan hun doel zouden kunnen beantwoorden, en 2° dat, sedert het bezigen van getrokken geschut, die citadel van de hoogte van Ambarawa bereikt en vernietigd kan worden, waardoor zij veel van hare waarde verloren heeft.

Banjoe Biroe moet een groot geretrancheerd kamp worden, eenige palen zuidelijk van Willem I, en is in dezelfde vlakte tusschen het gebergte gelegen, eene vlakte die door hare moerassigheid het naderen van den vijand zal moeten beletten. Men had er reeds eenige gedeelten van fraaije kazernes en eene buskruid-fabriek gebouwd. Het zal evenwel nog veel tijd en tonnen schats vorderen om volgens de gemaakte plannen alles te voltooijen, en het is te hopen dat hier niet dan met het noodige overleg gehandeld zal worden.

Van Ambarawa reisde ik naar Samarang, van voornemen onder weg het fort Oenarang te bezoeken en tevens een punt, ter zijde van den postweg, te bezigtigen, waar eerlang de Gouverneur-generaal verwacht werd, om de voorgestelde rigtingen voor den

spoorweg van Samarang naar de Vorstenlanden persoonlijk op te nemen, en daarna uitspraak te doen. Hier vond ik een bamboezen koepeltje opgeslagen, van waar men het tracé, van Samarang uit naar het hooge gebergte, kon overzien, en dat mij welwillend op de plaats zelve werd uiteengezet. Het fortje Oenarang ligt nog 997 Rijnl. voeten boven de zee, en is om zijn gezond klimaat zoo beroemd, dat men het tot een gesticht voor zieke en herstellende militairen heeft ingerigt. Volgens mijne ondervinding, is op de hoogte van 1000 tot 1400 voeten boven de zee, het aangenaamste klimaat op Java te vinden, lager is de hitte te groot, en hooger kwam mij de lucht wat te ijl en vochtig voor, terwijl de zon er nog meer schroeide; de aard der zaak brengt overigens mede, dat hierin veel afhangt van de topographische ligging der plaats en van den persoon zelven. Bij Oenarang zijn nog eenige Europesche huizen gebouwd, die om hunne gezonde ligging zeer bezocht worden. De natuur is hier inderdaad ook prachtig te noemen; men ziet den meer dan 6000 Rijnl. voet hoogen berg Oenarang, met het daaraan grenzend welig gebergte ten zuiden, en ten noorden een bijna onafzienbaar panorama, dat zich tot aan zee uitstrekt, en waarin de stad Samarang, te midden van palmen en andere groene bosschen, goed te onderkennen is. Dit maakt dan ook den weg van Ambarawa naar Samarang inderdaad schilderachtig, hoewel naar mijn oordeel de vlakte om Samarang wat te uitgebreid is, de reede daardoor wat te zeer in het verschiet ligt, en ook hier, even als overal op Java, het landschap welig en groen is, maar te weinig gestoffeerd. Onder weg reden wij geheele karavanen van pikkol-paardjes en sappies (kleine magere osjes of koetjes) voorbij, beladen met stapel-produkten, die uit de Vorstenlanden en dit gedeelte van midden-Java, naar Samarang werden gezonden. De dieren zagen er over het algemeen ellendig en zwak uit, en de vraag rees bij mij, waarom men niet getracht heeft op Java andere en betere

lastdieren in te voeren. Ik weet dat eenmaal met ezels en zelfs met kameelen de proef genomen is, maar met ongunstigen uitslag. Wat het laatste betreft moest, dunkt mij, de proef mislukken. De kameel met zijne zachte voetzolen, het dier der zandwoestijnen, kan op den duur op Java niet werken, en de proef met de ezels moet, naar al hetgeen ik daarvan in Indië vernam, gebrekkig en onvolledig genomen zijn. Maar wat hiervan ook zij, bijna zeker is het, dat muildieren uit zuidelijk Amerika, van de Kaap de Goede Hoop of elders aangebragt, welligt ook lama's, allergewigtigste diensten zouden kunnen bewijzen. Nu worden de paarden en het vee, vooral omdat zij op te jeugdigen leeftijd gebruikt worden, in den grond vernield, en het is ook bedroevend om, bijzonder langs dezen weg, de honderde Javanen, mannen en vrouwen, te zien, die onder de zwaarste lasten zwoegen, waarvoor men in Egypte, Algerië en in andere warme landen, een tal van ezels bezigen ziet. De Javaan draagt de zwaarste lasten aan een bamboes over den naakten schouder of op het hoofd; de bamboes wordt veelal daartoe bijzonder bereid en bruin gemaakt, en hoe meer deze kraakt, des te lustiger stapt de drager daarheen.

Te Samarang in het Marine-hôtel afgestapt, besloot ik er eenige dagen te blijven, om alle inrigtingen in deze derde handelstad van Java te bezoeken. Van de aanwezige autoriteiten ondervond ik de meeste hulpvaardigheid. Even als oud Batavia, viel ook oud Samarang mij niet mede. De geheel ongeplaveide stad, met enge straten en stegen, is zonder het minste plan daar nedergelegd, en te vergeefs trachtte ik hier, even als later te Soerabaya, een platten grond der plaats te bekomen. Samarang verraadt, even als Batavia en Soerabaya, het gemis aan een plaatselijk bestuur, dat, zoowel uit het oogpunt der algemeene gezondheid en reinheid, als ter verfraaijing, gedurende jaren de handen vol zou hebben. In het zoogenaamd nieuw Samarang vindt men den Bodjongschen weg, eene zeer breede laan met ta-

marindeboomen, die van de oude stad in eene regte lijn naar het residentiehuis voert, en aan beide zijden met Europesche villa's bezoomd, een der fraaiste wegen is dien ik op Java zag. Het huis van den resident, onder de Oost-Indische Compagnie het verblijf voor den Gouverneur van Java's noord-oostkust, heeft iets vorstelijks, maar overigens is Samarang arm aan goede openbare gebouwen. De Protestantsche kerk, een koepelgebouw met twee torentjes, is onaanzienlijk; het voormalig stadhuis, reeds voor meer dan 10 jaren afgebrand, ligt nog in puinhoopen, en men is sedert dien tijd bezig een nieuw te bouwen, waarin alle bureaux zullen vereenigd worden, maar dat uitwendig veel op eene groote fabriek gelijkt. De lokalen voor den raad van Justitie zijn gebrekkig. En wat zal ik van de havenwerken van Samarang zeggen! Het smalle riviertje kronkelt door eenige overbevolkte buurten, bedekt met inlandsche praauwen en allerlei vaartuigjes, om, een half uur van de stad, door ondiepten bijna onbevaarbaar, tusschen bamboezen horden in zee uitgeleid te worden. De staat van zaken is hier nog erger dan te Batavia. Wel heeft men aan de andere zijde der stad een nieuw kanaal gegraven, maar aan zijne monding is het afgedamd tot dat nader daaromtrent beslist zal zijn. Even als overal op Java's noordkust is de sterke alluvie daarvan de oorzaak, maar het is inderdaad treurig om te zien, en meer dan tijd dat doortastende maatregelen tot verbetering genomen worden.

Onder de door mij bezochte instellingen herinner ik mij met genoegen het Protestantsch en het Roomsch-Catholiek weeshuis, en een bestedelingshuis voor bejaarde lieden. De gevangenissen, zoowel die voor inlanders als voor de Europesche militairen, lieten, naar mijn oordeel, veel te wenschen over. In laatstgenoemde vond ik jonge lieden die reeds maanden lang preventief gevangen zaten, en in ellendige verblijven in ledigheid hun leven sleten. Overigens scheen alles wat tot het militaire wezen behoort in goeden staat te zijn. Ik bezocht verscheidene kazernes en het militaire hospi-

taal, dat even als te Batavia, mij uitnemend ingerigt voorkwam. Hoogst betreurenswaardig alleen was hier het verblijf voor krankzinnigen. Dit zou echter, naar men zeide, herbouwd en beter ingerigt worden. Eindelijk moet ik nog een woord zeggen van het fort Prins van Oranje, even buiten Samarang gelegen. Dit fort, in denzelfden trant als dat te Batavia gebouwd, maakt ook een deel uit van de groote en kostbare verdedigingswerken, die, onder den generaal van der Wijck ontworpen en gedeeltelijk uitgevoerd, later gestaakt zijn geworden, toen de generaal-majoor von Gagern en de Hertog van Saxen-Weimar, naar ik meen, een ander advies uitbragten. Het fort is schilderachtig gelegen en prijkt, gelijk anderen van dien aard op Java, met de vergulde namen van hen die den bouw bestuurden, maar of het, als punt van verdediging, op zulk een grooten afstand der reede, van veel gewigt is, zou ik liever niet beslissen.

Men vindt in en bij Samarang veel inlandsche en Oostersche nijverheid en daardoor groote levendigheid langs de wegen. In de stad werden in de laatste tijden verscheidene artesische putten geboord, die volkomen aan het doel beantwoorden. Mogt Samarang, bij een betere haven, de lang gewenschte spoorwegverbinding met het binnenland van Java verkrijgen, dan kan het als handelsplaats eene schoone toekomst verwachten, hoewel ook zijn reede niet onder de besten behoort.

Van Samarang was ons plan naar Soerabaya te reizen, en wel over den grooten postweg langs de noordkust van Java, maar, dewijl de Gouverneur-generaal te Samarang verwacht werd en dien ten gevolge de postpaarden op dien weg naar andere punten waren verplaatst, zoodat dit middel van vervoer gedurende 14 dagen niet te bekomen zou zijn, besloten wij langs een anderen weg, en wel over Poerwodadie, Blora en Bodjonegoro naar die stad te gaan.

De weg van Samarang naar Demak, langs een kanaal van dien

naam, en te midden eener onafzienbare moerassige vlakte is niet bekoorlijk. Te Demak maakte ik kennis met den regent, een zeer beschaafd mensch, die redelijk Hollandsch sprak en mij een zijner zonen als medgezel aanbood bij mijne aanstaande reis door de Molukken, welk aanbod ik echter begreep niet te moeten aannemen. De eerste nacht werd te Wirosarie, in eene magere passangrahan doorgebragt, de tweede te Blora ten huize van den regent. Deze vergastte ons des avonds op het tandakken of dansen van eenige mannen en vrouwen, dat wel eenige overeenkomst met die der Bedajas in de Preangers had, maar mij nog eentooniger voorkwam. Zoo ook werd ons hier een, kortelings gevangen, kolossale koningstijger vertoond, die eerlang met een karbouw moest strijden. De geheele reis tot Bodjonegoro, soms langs gebrekkige binnenwegen, ging met nog al moeijelijkheden gepaard, en moest gedeeltelijk te paard worden afgelegd, terwijl het rijtuig dan aan de zorg van koelies was overgelaten. Te Bodjonegoro, alwaar een paar dagen rust werd gehouden, ontving ons de adsistent-resident met de meeste hartelijkheid.

Bodjonegoro is een stil maar net plaatsje, nabij de Solo-rivier, een der grootste stroomen van Java, gelegen. Wij vernamen hier veel omtrent het al of niet vrij aanplanten van tabak in de residentie Rembang, waarover te Blora van gouvernementswege een nieuw onderzoek was ingesteld. Deze kultuur had als tweede gewas in deze streken groote uitbreiding gekregen en op onze reis herwaarts hadden wij menige groote droogschuur in de Rembangsche vlakten zien staan. Op mijn verzoek werd hier des avonds, in de pondoppo van den regent, eene Javaansche waijang met al den noodigen luister opgevoerd. Voor mijne lezers, die met dit spel niet bekend zijn, diene, dat de waijang eene soort van Chinesche schim is, die met groote, beweegbare, kartonnen poppen wordt uitgevoerd. Deze poppen zijn zwart geverwd en

daarbij rijk verguld, en stellen in groteske vormen verschillende helden, vorsten en vorstinnen uit de oude Javaansche geschiedenis voor. De man, die het spel opvoert, zit met eene groote lamp achter een wit katoenen scherm, en laat de beweegbare poppen daar langs schuiven en zamenspraken houden. Zijne taal is hoog Javaansch en aan oude heldendichten ontleend, en alles gaat gepaard met de muziek van de gamelang. De inlanders, mannen en vrouwen, jong en oud, zijn op deze vertooningen zoo verzot, dat zij, hoewel herhaaldelijk dezelfde stukken worden opgevoerd, geheele nachten daarnaar zitten te kijken en te luisteren. Ieder regent heeft dan ook veelal zijn eigen waijang en gamelang-spel, dat meestal eens in de week voor het volk wordt vertoond. Het is een bewijs voor de kinderlijkheid van den Javaan, maar tevens van zijn gevoel voor nationaliteit en voor verhevene traditiën. Dien avond waren in de pondoppo van den regent honderde inlanders te zamen gekomen, die op eerbiedigen afstand de vertooning bijwoonden; ook de geheele familie van den regent was tegenwoordig, en onder het genot van sigaren en eenige ververschingen, zagen wij verscheidene stukken opvoeren. Ik erken intusschen, dat ik spoedig voldaan was en naar het einde begon te verlangen, te meer, daar de taal voor mij geheel onverstaanbaar was. Er heerscht ook in al die inlandsche vermaken eene langzame eentoonigheid, die den Europeaan spoedig afmat.

Van Bodjonegoro reden wij over Grissée naar Soerabaya. Deze geheele landstreek, met hetgeen ik van het Rembangsche gezien had, behoorde, naar mijn oordeel, tot het minst fraaije van Java. Zij is onafzienbaar vlak en laag, waarop alleen de hoogten om en bij Grissée, die uit kalkrots bestaan, eene niet onaangename uitzondering maken. Grissée vond ik eene levendige plaats, vooral door den drukken scheepsbouw, en zeer lief aan zee gelegen. Op zijne reede zag men eene menigte groote en kleine vaartuigen, meest allen in vertimmering; men was er druk bezig een

kolossaal ijzeren droogdok ineen te zetten, door de firma Cores de Vries uit Engeland ontboden. Het gezigt, dat men van hier op de reede van Soerabaya en op het eiland Madura geniet, is inderdaad teekenachtig. Grissée bekleedt in de oude geschiedenis van Java eene voorname plaats, doordien hier de Islam den eersten voet op dat eiland kreeg. Van Grissée naar Soerabaya loopt de weg veelal tusschen zoogenaamde vischvijvers; een tak van industrie voornamelijk door Chinezen beoefend, en wiens verpachting aan de Indische schatkist niet onbelangrijke geldsommen opbrengt. Het begon reeds duister te worden, toen wij te Soerabaya aankwamen en in het Marine-hôtel afstapten.

Van alle handelsplaatsen op Java bekleedt Soerabaya den eersten rang. Men vindt eerst dáár levendigheid en beweging, vooral om en bij de Kalimaas, een riviertje dat de stad in twee deelen splitst. In het westelijk gedeelte wonen vooral de Europeanen, in het oostelijk vindt men de wijken der Chinezen, Arabieren enz. Even als Batavia en Samarang, bevat Soerabaya eene oude en eene nieuwe stad. De oude stad is onregelmatig aangelegd en gedeeltelijk door uitgebreide verdedigingswerken gedekt, die duizende menschenlevens en tonnen schats hebben gekost, maar sedert eenige jaren gestaakt zijn..... Thans wordt overwogen, zegt men, of het niet beter ware alles wederom te slechten. Bovendien vindt men aan de zeezijde de citadel Prins Hendrik, die ten gevolge der sterke aanslibbing thans geheel landwaarts in gelegen is. Om die reden werd in de laatste jaren eene nieuwe strandbatterij gebouwd, doch die, naar men mij verzekerde, zoo zwak is, dat zij de werking van haar eigen geschut moeijelijk kan weêrstaan.

In oud-Soerabaya bezocht ik met veel genoegen den artillerie-constructiewinkel en dien voor de marine, waar honderde Javanen, onder leiding van Europesche bazen, in vrijen arbeid, dagelijks vlijtig aan het werk zijn. Ook bragt ik een bezoek aan de buitenetablissementen der marine, die aan het einde der lange haven,

welke thans Soerabaya met de zee verbindt, gelegen zijn. Onze oorlogschepen kunnen daar allerlei vertimmering ondergaan; men vindt er een ruim dok, smederijen en zeilmakerijen, alles met Javaansche werklieden. Het is alleen te bejammeren dat men met zooveel aanslibbing te kampen heeft, en dat de binnen- en buiten werkplaatsen der marine te ver van elkander verwijderd zijn. Eene vereeniging zou nu groote kosten vereischen.

Onder de voornaamste inrigtingen van partikuliere nijverheid te Soerabaya mogen in de eerste plaats genoemd worden de stoomfabriek en ijzergieterij van den heer Baijer en een onlangs opgerigte stoomzaagmolen. Overal vond ik Javanen aan het werk, waaromtrent men de beste getuigenissen gaf. Zij zijn handig en gevat, misschien wat te kinderlijk geneigd tot het bijwonen van feesten en wat te gezet op het baden en het verrigten hunner gebeden, hoewel het laatste wel eens als voorwendsel wordt gebezigd om het eerste te mogen doen. Gelijk te Batavia voornamelijk Chinezen, zoo zijn het hier veelal Javanen, die met allerlei koopwaren rondloopen en daartoe onophoudelijk de logementen bezoeken. De inlander is uitnemend bekwaam in het bewerken van ivoor, schildpad, hoorn enz. en in het stikken met goud en zilverdraad; hij doet dit met hoogst gebrekkige hulpmiddelen; wat zou er van hem niet te maken zijn met eenige opleiding!

Het fraaiste gedeelte van nieuw-Soerabaya is het kwartier Simpang. Daar vindt men o. a. het prachtige residentiehuis, vele met smaak gebouwde villa's van Europeanen, een clubhuis en een allerliefsten openbaren tuin. Deze werd eerst vóór een paar jaren door een partikulier van Soerabaya aangelegd en voldeed nu reeds boven mate. In onze luchtstreken moge de spreuk waarheid zijn: "als het boompje is groot, is het plantertje dood" niet zoo in Indië, waar de zoo milde natuur spoedig genot schenkt.

In openbare gebouwen is oud-Soerabaya beter bedeeld dan Samarang. Onder deze zijn de Protestantsche kerk, het stadhuis, de

societeit Concordia en eenige anderen, geene onaanzienlijke huizen. Men vindt er ook wel voorziene tokos en eenige goede Europesche winkels. Eene mededeeling van hetgeen ik verder in Soerabaya bezocht, zou te wijdloopig worden; ik wil daarom alleen nog melding maken van een weezen-gesticht, dat een burgerlijk Gombong moet worden en goed bestuurd scheen; van eene gouvernementsschool en eene pas opgerigte ambachtsschool, en eindelijk van de gevangenis. Bij dit laatste punt moet ik even stil staan. Op de meeste hoofdplaatsen in Nederlandsch Indië bezocht ik de gevangenissen, want die ontbreken nergens, maar ik moet tot mijn leedwezen zeggen, dat daarin, met al wat er bij behoort, naar mijne meening, verbetering noodig is. Zoowel in de kwartieren der kettinggangers, als in alle andere gevangenissen, verkeert alles nog in een primitieven toestand. Honderden brengen daar hun tijd in werkeloosheid door, en de wijze waarop de kettinggangers aan de openbare werken gebezigd werden, scheen mij niet goed geregeld te zijn. Hiervan was in het belang van beiden, van regering en veroordeelden, veel meer nut te trekken. Ten betooge daarvan mag ik wijzen op de gevangenis te Singapore, waarvan ik later zal spreken, en die tot voorbeeld strekken kan. Dat het strafregt voor den inlander daarmede in het naauwste verband staat, laat zich ligt gevoelen, maar dit is ook een onderwerp dat sedert lang naar herziening wacht.

In de wijken der Chinezen en Arabieren te Soerabaya heerscht ongemeene levendigheid en drukte. Des avonds woonde ik hier eene Chinesche waijang bij, even als te Batavia, en die ik toen zeide later te zullen beschrijven. De Chinesche waijang is eene komedie, die, in de opene lucht, op straat wordt opgevoerd. Op een op mans hoogte uit planken zamengesteld tooneel ziet men eenige Chinezen, meest in rijke en zonderlinge, veelal zijden kleeding, eene soort van pantomime vertoonen, waarbij echter nu en dan de menschelijke stem zich hooren laat. Hetgeen ik zag opvoe-

ren, bestond meest uit militaire optogten en schermutselingen, waarbij de acteurs met veel drift over het tooneel rondliepen. Het ging gepaard met een oorverdoovend muziek op koperen bekkens, de gong, en andere schelklinkende instrumenten. Het publiek, meest Chinezen, scheen er veel behagen in te vinden, want de straat was altijd opgepropt met toeschouwers. Vooral op feestdagen worden zulke vertooningen in de Chinesche wijken gegeven, en de kosten door de gegoeden onder hen gedekt.

Zoo als ik reeds met een woord zeide, is Soerabaya, even als Batavia, ten gevolge der aanslibbingen, thans op een beduidenden afstand van zee verwijderd. Een arm der rivier de Kalimaas, tusschen steenen hoofden geleid, dient haar tot haven, welke in vele opzigten beter is dan die te Batavia en te Samarang. Deze haven is dan ook voortdurend bedekt met op- en afvarende praauwen en andere vaartuigen, welke de gemeenschap met de reede onderhouden. De reede zelve, beschut door het eiland Madura, is goed, en heeft door de vele ten anker liggende koopvaardijschepen en ettelijke oorlogsbodems een levendig aanzien, maar men klaagde dat het vaarwater, ten gevolge der alluvien, hoe langer hoe enger werd.

Van Soerabaya reisden wij naar Kedirie, een afstand van 83 palen. In den aanvang rijdt men langs de rivier de Kalimaas, tot aan eene groote houten brug bij Wonokromo, en volgt dan een fraaijen, zeer breeden, met tamarinden beplanten weg, die naar Pasoeroean leidt, maar die men weldra verlaten moet om eene zuidelijke rigting aan te nemen. Van daar af levert de weg niets belangrijks op. De landstreek is geheel vlak en kwam mij over het algemeen zandig voor. Wij ontmoetten eenige Chinezen, gedragen in tandoes, een draagtoestel dat het beste met een scheepshangmat vergeleken kan worden, en waarin de reiziger half liggende vervoerd wordt. De tandoe, aan bamboezen bevestigd, wordt door een paar Javanen voortgedragen, wier vlugge stap waarlijk niet in overeenstemming is met de zwaarte van den last. Men ziet

zulke dragers ook hier en daar te Soerabaya, hunne diensten den voorbijganger aanbieden. Het is een goedkoop maar tamelijk verdrietig middel van vervoer. Sommige tandoes zijn geheel uit gevlochten bamboes als eene kooi zamengesteld en worden vooral door Javaansche vrouwen gebezigd. Langs den weg zag men hier en daar een Javaan die op hoogst gebrekkige wijze suiker maakte. Het riet werd tusschen houten schijven geperst, die door middel van een mager koetje in beweging gebragt werden, terwijl de vrouw het sap in eene kom opving. Bij het doortrekken van groote djattibosschen lieten zich nu en dan wilde varkens zien, maar ander gedierte in het wild heb ik gedurende mijne geheele reis over Java niet ontdekt. Verscheidene Javaansche begraafplaatsen reden wij langs, reeds op een afstand kenbaar aan den bladerloozen kambodja, een boom dien de inlanders op hunne grafsteden planten, en die altijd in bloei, voortdurend zijne welriekende witte bloemen op de graven uitstrooit. Hierin ligt eene poëtische gedachte ten grondslag, maar overigens wordt voor die begraafplaatsen weinig zorg gedragen. Wel mogen sommigen nu en dan van het onkruid worden gezuiverd, op eenigen er van gebeden en geofferd worden, maar de meesten, die langs de openbare wegen of in de velden verstrooid liggen, zag ik in den meest haveloozen toestand. Vier houten paaltjes en eene kleine verhevenheid wijzen doorgaans de plaats aan, waar het lijk is nedergelegd. Vreemder van bouw zijn de graven der Chinezen, die men niet alleen bij de hoofdplaatsen in afgesloten ruimten vereenigd ziet, maar ook in de velden geheel op zich zelve hier en daar tegen een heuvel of het gebergte. De Chinees zet zijne lijken niet onder maar boven den grond weg en metselt daartoe een steenen graf, dat altijd in eene hellende rigting gebouwd is om den afloop van het regenwater te bevorderen. Het lijk wordt in eene zware houten kist gelegd en het steenen graf heeft, even als het meeste dat die bevolking vervaardigt, een zeer fantastischen vorm.

In het logementje te Kedirie, waar wij tegen den avond afstapten, was juist den vorigen nacht een belangrijke diefstal ten nadeele van een paar daar verblijf houdende Europeanen gepleegd. Dientengevolge had men alle mannelijke en vrouwelijke bedienden uit de herberg naar de gevangenis gebragt, hetgeen den kastelein bijzonder onthandde. Wij mogten ons gelukkig achten niet 24 uren vroeger hier gekomen te zijn, daar onze Javaansche jongens dan ook zeker dien dans niet ontsprongen zouden zijn. Kedirie is eene niet onbelangrijke hoofdplaats, aangenaam aan de rivier de Brantas gelegen. Men vindt er een goed residentiehuis en een fort aan den oever van genoemde rivier gebouwd. Zij heeft hare aloen-aloen en regentswoning even als alle andere hoofdplaatsen, maar biedt overigens niets merkwaardigs aan.

Kedirie vroeg in den morgen verlatende, bereikten wij tegen den middag Madioen, hoofdplaats der residentie van dien naam, en werden daar gedurende een paar dagen door den resident allerhupscht gelogeerd. De weg naar Madioen was niet aangenaam, veelal door uitgestrekte djattibosschen en door eene schaarsch bevolkte, nog al woeste landstreek. Het is bekend dat de djattiboom voor het beste timmerhout op Java gehouden wordt. Vroeger werd die nog al zorgeloos weggekapt, maar sedert eenige jaren heeft de regering voor aanplant doen zorgen. Het is echter, dunkt mij, ontegenzeggelijk, dat zij veel meer voordeel van de haar toekomende uitgebreide bosschen zou kunnen trekken dan tot nu toe het geval is, door ze op goede voorwaarden aan de partikuliere nijverheid te verpachten. Thans bestaan maar zeer enkele houtcontracten, wier bevoorregte houders door hun monopolie groote winsten maken. Vooral in de beide residentiën Kedirie en Madioen zag ik de fraaiste wouden, waar honderde voortreffelijke boomstammen ongebruikt liggen te rotten. Is hier behoefte aan timmerhout, dan wordt de Javaan geprest om in heerendiensten het hout te kappen en met zijn karbouw naar eene of andere

rivier te vervoeren. Deze dienst, blandong-dienst genaamd, is zeer zwaar, daar de toegang tot die wouden door allerlei slingerplanten en doornachtige gewassen versperd is, die niet alleen den arbeider maar ook de zoo gevoelige huid van den karbouw wonden, terwijl eindelijk het wegslepen der boomstammen hier, waar men de sneeuwbaan van het Noorden mist, een zeer moeijelijken arbeid oplevert. De Javaan ontvangt hiervoor een zeer gering loon en kan na eenige weken afwezendheid, soms met een zieken en gekwetsten karbouw, naar zijne ver achter de sawah's gelegen woning en zijne vrouw en kinderen terugkeeren.

Madioen bezit een goed residentiehuis met een uitgebreiden tuin, opgesierd door Buddha-beeldjes en ornamenten, die veelal in de bosschen of alang-velden aldaar gevonden werden. Bij de woning van den resident ligt een benting of fortje, waar thans de bureaux der residentie vereenigd zijn. Zulke bentings, vierkante fortjes met een gemetselden muur omgeven, ziet men in de binnenlanden van Java veel. De meesten dagteekenen van den oorlog tegen Diepo Negoro en kunnen, naar mijn oordeel, van veel nut zijn, ingeval onverhoopt hier of daar eenige oproerige beweging onder de Javanen ontstond. Zij zouden dadelijk een toevlugtsoord voor de weinige Europeanen aanbieden; de kosten van hun onderhoud kunnen niet groot zijn. Zeer verwonderd was ik daarom op Java te vernemen, dat er een voorstel gedaan was om die te slechten. Madioen is, even als alle hoofdplaatsen, met breede, goed belommerde wegen doorsneden, waaraan eenige Europesche woningen staan. Ik bezocht er de school, de gevangenis, indigo-pakhuizen, een amfioen-kit, enz. De bevolking heeft, even als die der residentie Kedirie, den naam van zeer aan het schuiven of rooken van opium verslaafd te zijn. Ik moet hier een woord over dat euvel zeggen.

Amfioen-kitten, waarvan ik verscheidene op verschillende punten van Java bezocht, zijn morsige, van bamboes opgeslagen hutten,

waarin het half duister is. Men vindt er eene bali-bali of rustbank, eene vuile pijp met een grooten houten kop, en een aangestoken lampje. De amfioen-schuiver, of opium-rooker, gaat bij den Chinees die er naast woont, koopt een of meer balletjes bereide opium, die zwart zien en eenigermate kleven, tegen 30 à 35 centen het stuk, en treedt de kit binnen. Hij neemt daarop de houten pijp, legt er een balletje boven op, en steekt dit aan het lampje aan. Met weinige teugen is het balletje verbrand, en de schuiver heeft den rook ingeslikt, waarop hij zich op de bali-bali neêrvleit om visioenen te genieten. Men ziet hem dan met eenigzins verglaasde oogen daar neêrliggen. Soms gaat hiermede nog onzedelijkheid met vrouwen gepaard. Niet alleen in de kitten, maar ook in de huizen der inlanders, wordt veel opium gerookt, en ik zag meermalen aan de Chinesche winkeltjes niet enkel een menigte mannen, maar ook vrouwen en kinderen om opium te koopen. Het schijnt dat het opium-rooken het zenuwgestel vernietigt en den mensch geheel ondermijnt; ofschoon ik moet verklaren nimmer die waggelende, uitgeteerde geraamten gezien te hebben, waarvan men dikwijls hoort spreken. Bovendien verslindt het veel geld, en ook daardoor is het opium schuiven dikwijls de ondergang van vele Javaansche gezinnen. Volgens sommige geneesheeren, is een zeer matig gebruik van opium, als narkotiek, in dit klimaat niet schadelijk. Wat hiervan ook zijn moge, zeker is het, dat het opiumschuiven thans in vele gedeelten van Indië een groot kwaad is, dat naar mijn oordeel het best tegengegaan kan worden, door te beginnen met de gelegenheid tot het schuiven te verminderen. Daartoe moest men het getal der kitten zooveel mogelijk beperken en ze niet meer bij de openbare wegen dulden, om later tot eene geheele opheffing te komen, zoo als reeds in de Preanger-regentschappen geschied is.

Van Madioen werd onze reis vervolgd naar Ngawie. Onder weg bezochten wij te Poerwodadie eene uitgebreide suikerfabriek, die gedeeltelijk op een gouvernements-contract en gedeeltelijk op

vrijen arbeid steunt; dit kwam mij niet zeer regelmatig voor: immers hoe zal de juiste grens hier altijd getrokken kunnen worden? De landstreek in de afdeeling Ngawie was vlak en niet fraai. In de hoofdplaats, ten huize van den adsistent-resident allervriendelijkst opgenomen, vergezelde deze ons ter bezigtiging eener gouvernements-buskruidfabriek, die mij zeer goed bestuurd voorkwam, en bij het bezoeken van het hier gelegen fort Generaal van den Bosch, dat veel overeenkomst heeft met de vroeger door mij beschrevenen. In de nabijheid van dit fort kan men, op een zeer teekenachtig plekje, de zamenvloeijing der rivieren de Madioen en Solo aanschouwen.

Den volgenden morgen vertrokken wij vroegtijdig met ons rijtuig naar Soerakarta. Het was de 10 Junij en den volgenden dag zou de Gouverneur-generaal zijn plegtigen intogt bij het hof te Solo houden, waarbij ik mij voorgenomen had tegenwoordig te zijn. De weg van Ngawie naar Soerakarta is nog al vervelend. Nadat men de Solo-rivier in praauwen is overgezet, betreedt men de Vorstenlanden. Hier en daar vertoonde zich eene suikerfabriek, maar hare gewassen op het veld stonden over het algemeen slecht. Het binnenkomen te Soerakarta beviel mij wel. Men ziet eene zeer breede laan voor zich, overschaduwd door prachtige tamarinden, en regts bezoomd met fraaije Europesche huizen, terwijl men aan de linkerhand een groot fort voorbij komt. Alles was hier in de weer voor de aanstaande komst van den Toean-Bezâr; verscheidene kolossâle eerepoorten, met veel smaak van gevlochten bamboes zamengesteld, waren hier en daar opgerigt, en overal vlaggen en wimpels uitgestoken. Het anders zoo rustig logementje was opgepropt met gasten, maar, door de goede zorg van den resident, had men voor ons een kamertje opengehouden, waar ik mijn anker nederwierp, om getuige te zijn van de vele feesten, die hier gedurende een tiental dagen den Gouverneur-generaal zouden worden aangeboden.

Omslagtig en voor den lezer vervelend zou het zijn, indien ik iederen feestdag afzonderlijk wilde beschrijven; ik zal dus trachten er maar een overzigt van te geven. Reeds vroeg in den morgen van den 11 Junij wemelde Soerakarta van inlanders. Al de hoofden der verschillende districten en dessa's waren met een stoet van volgelingen opgekomen, om het bezoek van den Gouverneur-generaal bij te wonen. De meesten hadden eene gamelang medegebragt, en hunne manschappen droegen korte lansen met vlaggetjes van verschillende kleuren. Spoedig schaarde zich dit alles in twee onafzienbare rijen langs den weg, dien de keizerlijke stoet straks volgen zou. Een weinig later kondigde het gebulder van het geschut op het fort, dat de Keizer uitkwam, die met groot gevolg den Gouverneur-generaal op eenigen afstand van Soerakarta ging afhalen. De Keizer verscheen in eene vergulde koets met 8 paarden bespannen, voorafgegaan door eene lijfwacht te voet en te paard, en door eenige rijks-grooten, die de kroonsieraden droegen. Achter hem volgde de onafhankelijke prins Mangkoe Negoro met zijne equipagiën, daarna de rijksbestierder en eene menigte hooge ambtenaren van het keizerrijk, allen in rijtuigen gezeten, terwijl de stoet door militaire eerewachten werd besloten. De lucht weergalmde van trompetgeschal en Turksche militaire muziek, waarbij de langs den weg geschaarde gamelangs zich voegden, zoodat de harmonie niet groot was. Eenige uren later kwam dezelfde stoet terug met den Toean-Bezâr, die in groot uniform naast den Keizer in het rijtuig gezeten was. Aan den optogt ontbrak, zeide men, alleen een olifant, die weleer ook vooruitgeleid werd, hoewel overigens in alles geheel hetzelfde ceremonieel gevolgd wordt als reeds voor twee eeuwen plaats had.

Den volgenden dag bragt de keizer een officieel bezoek aan den Gouverneur-generaal, die met zijne familie en gevolg bij den resident gehuisvest was. Dit geschiedde ongeveer met denzelfden

optogt, onder kanongebulder en muziek. Alle Europesche ambtenaren waren daartoe in het residentiehuis vereenigd. De Keizer, een zeer jong man, in een sierlijk en rijk Javaansch kostuum gekleed, kwam met een statigen Oosterschen tred de groote zaal van het residentiehuis binnen en plaatste zich naast den Gouverneur-generaal op een troon. Er werd geen woord gewisseld; eene plegtige stilte heerschte er. Nadat koffij en madera waren gepresenteerd, volgden drie toasten, door den resident met luider stem uitgebragt, en wel de eerste op den Gouverneur-generaal, welke toasten, in het Hollandsch uitgesproken, dadelijk in het Javaansch werden vertolkt. De Keizer verliet hierop even statig het residentiegebouw, en de plegtigheid van dien dag werd met een prachtig diner van 60 couverts bij den resident besloten.

Den derden dag bragt de Gouverneur-generaal een tegenbezoek aan den Keizer in zijn kraton of paleis, dat volkomen met hetzelfde ceremonieel plaats had. De volgende dagen werden besteed aan eene revue der troepen in het vuur, die inderdaad vorstelijk was, en waarbij zich het legioen van Mangkoe Negoro bijzonder onderscheidde, aan verscheidene diners en een thée-dansant bij den resident, gepaard met illuminatie en prachtige Chinesche vuurwerken, aan eene komedie-voorstelling door eenige liefhebbers, en eindelijk aan een groot tijgergevecht en een luisterrijk bal met souper in het keizerlijk paleis. Van beide laatste feesten moet ik nog iets meer zeggen.

Van alle feesten is er geen, dat het gemoed van den inlander meer opwekt dan een tijgergevecht. Reeds vroeg in den morgen zag men van alle zijden Javanen opkomen, met lange, scherpe lansen gewapend, en zich op een ruim plein, de aloen-aloen, voor het keizerlijk paleis vereenigen. De voorstelling zou bestaan uit een gevecht van een karbouw met twee tijgers, waarna men drie tijgers zou rampokken. Bij dit alles wordt een zeer groot ceremonieel in acht genomen. Ter bestemder ure verliet de Gouverneur-generaal

met het vereischte gevolg het residentiehuis en reed onder kanongebulder van het fort naar de aloen-aloen. De Keizer kwam omringd van een grooten hofstoet, onder trompetgeschal, hem met statigen tred te gemoet. Nadat men gezeten was, verscheen de Rijksbestierder met eenig gevolg en plaatste zich, met de beenen kruiselings onder het lijf, op eerbiedigen afstand voor den Keizer. Deze deed hem hierop eenige ceremonieele vragen omtrent den toestand der bevolking, omtrent den rijstoogst enz., waarop hij last gaf, dat het gevecht met den karbouw een aanvang zou nemen. Te dien einde bevond zich op eenigen afstand vóór ons, eene zeer groote kooi van bamboes, zoo ruim ineengevlochten, dat men er vrij in kon zien. Deze kooi was met houten palen in den grond bevestigd, en men zag er een grooten karbouw in staan, die zich rustig bewoog. Nu werd een hok aangedragen, waarin zich een groote koningstijger bevond; men opende eene schuif van het hok en van de bamboezen kooi, en dwong den tijger de laatste in te gaan. Met een sprong stoof hij op eens als een kat de kooi binnen, waarop de buffel hem onmiddellijk met zijn breed voorhoofd en horens trachtte te stooten. De tijger had echter geen lust om een gevecht te beginnen, maar legde zich roerloos neder. Nu werd alles aangewend om den tijger op te jagen en den karbouw aan te hitsen. Puntige bamboezen, kokend water en een soort van brandnetels, alles werd in het werk gesteld om de twee dieren met elkander te doen strijden, die blijkbaar niets liever verlangden dan in de vrije natuur te kunnen ontsnappen. Eindelijk werd brandend stroo aangebragt, en de tijger telkens genoodzaakt op te stuiven, waarbij de karbouw hem dreunende stooten toebragt, die de tijger beantwoordde met hem aan den kop te verwonden. Ten slotte werd het tijgerhok op nieuw geopend, en de tijger vlugtte in zijn vroeger verblijf. Nu werd een tweede tijger aangevoerd, waarop ongeveer geheel dezelfde vertooning volgde. Men zeide mij, dat dit bijna altijd hetzelfde is, te meer omdat er

zoo veel mogelijk gewaakt wordt, dat de buffel overwinnaar blijve. Ik moet verklaren, dat de vertooning mij maar zeer matig bevallen had. Ik vond de zaak wreed, en de gedachte rees bij mij op, of het niet geraden zou zijn, dat een Europeesch, verlicht en Christelijk bestuur zulke vertooningen, waarbij de woeste hartstogten der inlanders zoo worden gaande gemaakt, van hooger hand verbood.

Na het buffelgevecht volgde het rampokken. Dit is treffender om te zien, maar beantwoordde toch niet geheel aan mijne verwachting. Om een zeer ruim vierkant waren drie gelederen piekeniers geschaard. In het midden der ruimte stonden drie kleine hokken, met stroo overdekt. In ieder lag een koningstijger. Nu verschenen drie Javanen, in keurige sarongs met slendangs gekleed, het bovenlijf geheel naakt, en met witte mutsjes op het hoofd; tandakkende kwamen zij binnen het vierkant, zich zeer langzaam naar de tijgerhokken begevende. Er waren duizende toeschouwers te zamen gekomen, en toch heerschte er zekere stilte. De Keizer en de Gouverneur-generaal, beiden met hun gevolg, hadden op eene tribune plaats genomen, van waar men alles uitnemend kon overzien. Twee der tandakkers hadden ieder een brandenden fakkel in de hand. Toen zij bij een der tijgerhokken gekomen waren, gingen zij met de beenen kruiselings onder het lijf op den grond zitten en maakten eene eerbiedige buiging, slamat, voor den Keizer. Daarop rees de Javaan zonder fakkel op, klom op het hok, haalde een groot mes te voorschijn, en sneed de sluiting van de schuif voor het hok af, vatte daarop de schuif zelve met beide handen aan, en wierp die met zekeren zwier ver van zich op den grond. Nu was het tijgerhok open, maar er hing nog voor de opening een van stroo gevlochten matje. De Javaan klom met de grootste bedaardheid van het hok af, en zette zich op nieuw daar naast op den grond, zijne slamat herhalende. Men zegt, dat de tijger op dat oogenblik wel eens den kop uit het hok gestoken heeft, zonder evenwel den tandakker aan te vallen. Kort daarop rezen de

drie tandakkers op, met de fakkels werd het stroo dat het tijgerhok bedekte aan brand gestoken, en de Javanen keerden even langzaam dansende, zonder om te zien, terug naar den uitersten hoek der piekeniers, die zich openden om hen door te laten. Het tijgerhok geraakte weldra in laaijen vlam, en ieder was in gespannen verwachting om het ondier te zien verschijnen. Op eens werd het strooijen matje opgeligt en daar stoof de tijger in de ruimte. Bij de verschijning van het dier, werden de trompetten gestoken en hoorde men een onbeschrijfelijk gegil en woest gehuil. De eerste tijger kwam dadelijk regt op onze tribune aan, blijkbaar vreesachtig en naar een uitweg zoekende. Onmiddellijk werden alle lansen tegen hem geveld, en ik zag ze trillen in de handen der piekeniers. De tijger grijnsde vreesselijk, maar wendde zich links af om te trachten zich daar een doortogt te banen. Hierdoor te digt bij de uitermate scherpe lansen gekomen, werd hij in de zijde gewond, verdedigde zich nog eenige oogenblikken, maar was spoedig door een tal van lanssteken afgemaakt. Even als met den eersten tijger, zoo ging het met de anderen. De tweede wilde niet spoedig genoeg het brandende hok verlaten, en, daar men vreesde dat hij welligt levend zou verbranden, werd een groot uit bamboezen gevlochten schild, als eene omgekeerde boot, naar hem toegezonden. Onder dit schild waren eenige Javanen verborgen, die hem met scherpe bamboezen uit het hok opjoegen. De derde tijger, een kolossaal dier, dien morgen eerst aangebragt, boezemde nog al vrees in, zoo dat de tandakkers, na het hok te hebben geopend, iets vlugger weg dansten, waarover zij door het volk werden uitgejouwd. Deze tijger brak bijna door de lansen heen, maar werd nog bij tijds afgemaakt. Dit is trouwens meermalen gebeurd; men verhaalt zelfs van tijgers, die onder de rijtuigen der toeschouwers werden gedood. Soms tracht het dier, vooral de kleine tijger, over de lansen heen te springen, dat hem wel eens gelukt. Hoewel het rampokken beter voldoet dan het gevecht met den buffel in eene enge

kooi, had ik er meer van verwacht. De tijger, die wel bloeddorstig maar laf van aard is, verkeert in te groote angst om zich in zijne volle kracht te vertoonen, en de geheele zaak loopt in weinige oogenblikken af. Naar mijn oordeel behooren ook die vertooningen onder de wreede vermakelijkheden, maar men wil dat de Javaan er koelbloedigheid door leert tegenover den tijger.

Van een gansch anderen aard was het bal dat ik in den kraton bijwoonde. Ook hiervan moet ik iets mededeelen. Dit feest had iets van eene Arabische nachtvertelling, en het zou zeer moeijelijk zijn er eene beschrijving van te geven. Vooreerst is de kraton zelf een tamelijk fantastisch verblijf. Men bereikt het zoogenaamde paleis door verschillende poorten en gangen, en geraakt als het ware verward te midden der vele gebouwen die op het keizerlijk slotplein staan. Het bal werd gegeven in eene zeer fraaije, met marmer bevloerde pondoppo of opene gaanderij, die vóór de eigenlijke woning van den Keizer staat; daar achter werd in eene ruime zaal gesouperd. Alle toegangen en het slotplein waren met zorg geïllumineerd. Overal zag men militairen en de lijfwacht van den keizer, waaronder een gedeelte met pijl en boog gewapend. Onophoudelijk hoorde men trompetgeschal; het heette, meen ik, dat men het Wilhelmus van Nassauwen blies; daarbij kwam Turksche militaire muziek en lieten verscheidene fraaije gamelangs zich hooren. Onder de luisterrijk verlichte pondoppo zat de Gouverneur-generaal op een troon naast den Keizer. Links voor den Keizer zaten de Rijksbestierder en verscheidene rijksgrooten, met gekruiste beenen, op den grond. Regts zag men een tal van Europesche vrouwen in de elegantste baltoiletten, op stoelen gezeten, en achter den Keizer bevond zich de gansche hofhouding op de eerbiedigste wijze neergehurkt. Deze hofstoet was in groot kostuum, dus met het bovenlijf ontbloot maar met eene geele stof besmeerd. Op den voorgrond zaten de hofdames met de kroon- en rijkssieraden bij zich.

Het bal werd geopend door eenige dansen van acht serimpies, dansmeisjes van den Keizer, zoo als de bedaijas bij de regenten in de Preangers. Zij schenen zeer jong en waren rijk en niet onbevallig in zijde gekleed, maar hare dansen werden geheel op dezelfde slepende en eentoonige wijze als die te Bandong uitgevoerd. Daarna ging men tot Europesche dansen over, begeleid door een goed militair orchest. Nu en dan werden den Keizer ververschingen aangeboden en nimmer heb ik menschen zoo behendig letterlijk over den grond zien kruipen als daarbij plaats had. Ook werden aan de voornaamste gasten door eenige hofdames kleine guirlandes van aaneengeregen welriekende witte bloemen rondgedeeld. Het souper, door den Keizer aan de zorg van eenige Europesche commissarissen opgedragen, was in allen deele luisterrijk, en het feest duurde tot laat in den nacht.

Behalve deze feesten, woonde ik o. a. een bezoek bij in het paleis van den onafhankelijken prins Mangkoe Negoro en een examen in de normaalschool voor inlandsche onderwijzers, terwijl ik ook allerbeleefdst werd genoodigd eene meeting van heeren landhuurders in de vorstenlanden bij te wonen. Dit laatste was in vele opzigten belangrijk, vooral om de inwendige huishouding in dit gedeelte van Java eenigzins te leeren kennen.

Na al hetgeen ik nu te Soerakarta gezien en bijgewoond had, mag ik niet verzwijgen, dat ik met den staat van zaken aldaar niet zeer ingenomen was. De bevolking kwam mij over het algemeen achterlijk voor. Het keizerlijk paleis, met de honderden die daarvan leven en grootendeels hun tijd in ledigheid doorbrengen, is een ongeloofelijke last voor den inlander, vooral voor den kleinen man. Zelfs het geheele bezoek van den Gouverneur-generaal had voor mij iets stuitends. Zulke ceremoniën, zulk een kostbaar komediespel moge in de tijden der Oost-Indische Compagnie raadzaam zijn geweest, ik geloof dat de Nederlandsche regering zich thans op een ander standpunt moet plaatsen en,

hoewel Oostersche zeden en gebruiken ontziende, op eene andere wijze blijken van haar gezag en oppperbewind moet geven. Het geheele bestaan der hoven van Soerakarta en Djocdjokarta, in het hart en te midden onzer bezittingen op Java, kan eigenlijk ook eene anomalie genoemd worden, die dikwijls tot verwikkelingen en moeijelijkheden aanleiding geeft, eene anomalie nu zeker bezwaarlijk op te heffen, maar die na den val van Diepo Negoro welligt eenigzins te voorkomen ware geweest.

Door den Gouverneur-generaal werd, kort na zijne komst te Soerakarta, een jongere broeder van den Keizer tot officier bij het Indische leger en tot zijn buitengewonen adjudant benoemd. Deze was hiermede zoo ingenomen, dat binnen 24 uren het Europesch officierspak gemaakt was, en de Keizer zelf het hem hielp aanpassen. De nieuwe adjudant was vooral daarmede zoo gevleid, omdat hij nu voor zijn keizerlijken broeder niet meer op den grond behoefde te zitten, maar onder de Europeanen op een stoel mogt plaats nemen. Na al hetgeen wij omtrent den keizerlijken kraton medegedeeld hebben, vergete men echter niet, dat bij de benaming van hof en hofhouding hier niet moet gedacht worden aan eene Europesche hofweelde. Over het algemeen, ook in de dusgenaamde paleizen, ziet alles er nog al verlept en op Oostersche wijze, gebrekkig onderhouden uit, alleen de kostumen der Javaansche grooten vond ik zeer rijk en smaakvol. Het is bekend, dat de rangen in Indië inzonderheid ook worden aangewezen door de payongs of zonneschermen, die de autoriteiten worden nagedragen, en zoowel in kleur als uitmonstering zeer verschillen. Zoo werd de Keizer van Solo, even als de Gouverneur-generaal, altijd gevolgd door een kolossaal, verguld zonnescherm, dat inderdaad prachtig was. Bovendien werd de sleep van den eerste bij sommige gelegenheden gedragen door een paar dwergen, de leelijkste menschjes die men zien kon, en die soms later bij het logement kwamen bedelen. Bij de militaire revue echter en aan tafel bij den resident, zag

ik den Keizer geheel in Europesche kleeding. De volksgewoonte van sirie te kaauwen is ook bij de grooten diep geworteld, zoodat zelfs de Keizer, kaartspelende met Europesche vrouwen, altijd de groote gouden kwispedoor naast zich had staan. Hij bewoog zich overigens nimmer door de zalen zonder door een talrijken hofstoet gevolgd te worden. In minzaamheid en vriendelijke bejegening was het hof van Solo onovertrefbaar, en ik mogt ook hier onder de Europeanen alleraangenaamste kennissen maken.

Na Soerakarta moest de Gouverneur-generaal een gelijk bezoek brengen aan het hof van Djocdjokarta, waarbij, volgens de adat, volkomen hetzelfde ceremonieel en geheel dezelfde feesten moesten plaats hebben. Ik besloot daarom den Gouverneur-generaal één dag vooruit te reizen, ook daar zijn blijden intogt bij te wonen, maar verder van al die vermakelijkheden afscheid te nemen, om liever mijne reis over Java te vervolgen.

De bijna vlakke weg van Soerakarta naar Djocdjokarta levert weinig merkwaardigs op. Men ziet hier en daar een Europeesch huis staan, het verblijf van landhuurders, die als kleine vorstjes op de gronden wonen, door hen van den Keizer of den Sultan gepacht, en waarop indigo, suiker, rijst, enz. geteeld worden. Aan mijne regterhand had ik gestadig den breeden en geduchten Merapie, die zich 8940 Rijnl. voeten boven de zee verheft, en welks laagste hellingen met prachtige koffijtuinen beplant zijn. Bij Brambanang bezocht ik eenige fraaije bouwvallen van Hindoesche tempels, niet ver van den postweg gelegen, en hoe meer ik de hoofdplaats naderde, hoe meer drukte er langs den weg heerschte voor de aanstaande komst van den Opperlandvoogd.

Djocdjokarta heeft bij het binnenrijden een minder aangenaam aanzien dan Soerakarta. Ook daar ligt in het midden der hoofdplaats een groot fort met Europesche bezetting en daar tegenover een goed residentiehuis, voorts eene rij Europesche woningen, terwijl

de kraton van den Sultan iets meer achteraf gevonden wordt. Aan eerepoorten, wimpels en allerlei aanstalten voor de naderende feesten ontbrak het ook hier niet. Een goed logies zou dan ook moeijelijk te bekomen zijn geweest, maar door tusschenkomst van den resident, vond ik eene alleraangenaamste herberging bij Dr. P., die reeds verscheidene andere gasten opgenomen had.

Den volgenden morgen stelde mijn vriendelijke gastheer mij in de gelegenheid, om al de vrouwen te ontmoeten, die aan den Sultan verbonden zijn, en zich nu bij twee Europesche familiën bevonden, om het voorbijtrekken van den optogt te zien. Zoowel de Sultane favorite als al de andere Sultanes vond ik daar vereenigd, prachtig in zijde gekleed en met vele diamanten opgesierd. Sommigen verlustigden zich met een Chineesch kaartspel, maar de meesten zaten te praten onder het genot van haar sirie. Ik vond er verscheidene zeer jeugdige vrouwen onder, hoogst tenger van leden en fijn van trekken, maar ook hier was geene schoonheid te zien. Verder bezochten wij nog den kraton en den aloen-aloen waar ik een hok zag met een tiental tijgers, die een vervaarlijk geweld maakten, en bestemd waren voor het gevecht met den buffel en het rampokken, dat hier even als te Soerakarta moest plaats hebben.

Tegen 5 ure na den middag, kondigde het kanongebulder van het fort de komst van den Gouverneur-generaal aan. De autoriteiten hadden zich in het residentiehuis vereenigd, waar zich ook de hoofden der Chinezen in groot kostuum bevonden. Daar kwam de stoet aan, begeleid door trompetgeschal en allerlei oorverdoovende muziek maar overigens geheel zamengesteld als te Soerakarta, met uitzondering dat de lijfwacht van den Sultan anders gekleed was. De Gouverneur-generaal zat naast den Sultan in eene, met 8 paarden bespannen, geheel vergulde coupé-koets. Deze koets, van een zeer ouderwetsch maaksel, was blijkbaar zoo eng, dat het eene pijniging moest wezen zoo langen tijd, in dit klimaat, daarin besloten te zijn. Aan het

residentiehuis afgestapt, plaatsten zich ook hier de Gouverneur-generaal en de Sultan, met veel ceremonieel naast elkander op een troon, waarna door den resident, even als te Soerakarta, de drie gevorderde toasten werden uitgebragt. De Sultan verliet hierop het residentiehuis en de dag eindigde met een prachtig diner bij den resident en eene illuminatie der hoofdplaats.

De Sultan van Djocdjokarta onderscheidde zich door een krachtig en aangenaam uiterlijk. Zijne kleeding was geheel verschillend van die van den Keizer, en terwijl de ontbloote voeten van dezen in met goud gestikte muilen staken, droeg de Sultan schoenen, een korten broek en zijden kousen. Dit laatste scheen ook het kostuum der rijks-grooten te zijn, waarbij velen lichtkleurige fluweelen rokken voegden, alles ontleend, zeide men, aan de tijden der Oost-Indische Compagnie. Het geheel van het kostuum stond zeer goed.

Afscheid genomen hebbende van alle verdere festiviteiten te Djocdjokarta, was ik den volgenden morgen vroeg op weg naar Magelang, de hoofdplaats der residentie Kadoe. In het Djocdjosche moest ik dezelfde opmerking maken als in het Solosche: dat er veel weelde heerscht aan de hoven, maar de wegen in de vorstenlanden in een ellendigen staat verkeeren. Even als daar waren de paarden gebrekkig, was de weg slecht onderhouden en stuitte men herhaaldelijk op ingevallen of weggespoelde bruggen. Dubbel aangenaam was het mij dus, toen ik de residentie Kadoe betrad, waar alles, ook met het oog op de aanstaande komst van den Gouverneur-generaal, keurig en goed in orde scheen. Spoedig bemerkte ik ook, dat Kadoe het neusje van den zalm moest wezen, en wel eene der vruchtbaarste en fraaiste residentiën op Java. De heuvelachtige landstreek met reuzenbergen in het verschiet, als de Merapie, de Soembing en meer anderen, scheen overal met zorg bebouwd, en had een schilderachtig aanzien. Op eenigen afstand van Magelang, kwam de controleur bij de landelijke inkomsten en kultures van het gewest mij allervrien-

delijkst te gemoet, en bezorgde mij bij den resident een aangenaam en gastvrij dak.

Magelang is eene nette hoofdplaats, en ik herinner mij niet op geheel Java fraaijer panorama gevonden te hebben, dan het uitzigt achter het residentiehuis op den kolossalen Soembing en het aangrenzend gebergte; vooral bij het aanbreken van den dag waren de tinten verrukkelijk. Aan dit residentiehuis is ook de historische merkwaardigheid verbonden, dat Diepo Negoro hier werd gevangen gezet, waarmede de laatste oorlog op Java eindigde. Men verhaalde mij omtrent die zaak nog menige bijzonderheid, maar ik zou niet durven beweren, dat de dikwijls zoo geroemde Hollandsche goede trouw bij dit feit niet eenige schade geleden heeft.

In gezelschap van den bovengenoemden controleur, werd een dag besteed aan het bezoek der zoo beroemde bouwvallen van Boroboeddho, op korten afstand van Magelang gelegen. Wie, die iets van Java weet, heeft niet van dien tempel hooren spreken? Reeds sedert jaren is men van regeringswege bezig geweest er afteekeningen van te maken, die in prachtig plaatwerk overgebragt worden en tien duizende guldens aan de schatkist zullen kosten. Misschien zou men met eenigen grond mogen vragen, of hierin ook niet wat overdrijving geheerscht heeft. Wat hiervan ook zij, ik moet verklaren, hoewel geen groot bewonderaar van bouwvallen zijnde, dat ik bij Boroboeddho verbaasd en getroffen ben geweest. Zulke reusachtige overblijfselen van zulk een grootschen tempel had ik nimmer gezien. Welk een kunstwerk aan de duizende basreliefs; welk een vlijt, welk een arbeid moeten daaraan niet besteed zijn? Na de verschillende afbeeldingen en beschrijvingen, welke reeds van die bouwvallen zijn gegeven, acht ik het beter er niet over uit te weiden, te meer daar elke beschrijving uit mijne pen niet anders dan hoogst onvolledig zou kunnen wezen. Alleen moet ik er dit van mededeelen, dat het een piramidaal gevaarte is, verdeeld in terrassen; dat de muren overdekt zijn met

basreliefs, en een tal van kolossale steenen beelden hier vereenigd zijn. Het was ongetwijfeld een tempel aan Boeddha gewijd, die vóór eeuwen dáár gesticht werd. De tand des tijds, het zoo vernielend klimaat van Indië, aardbevingen, en ook de kwaadwillige hand van menschen hebben er zeker reeds te veel schade aan toegebragt, maar het blijft toch een allermerkwaardigst grootsch geheel. Thans wordt het door de regering met veel zorg bewaakt. Van een koepeltje, op den top geplaatst, geniet men een heerlijk uitzigt over een groot deel van Kadoe.

Niet ver van daar bezochten wij nog de bouwvallen van een tweeden Boeddha-tempel, Mendoet genaamd. Deze, vroeger onder asch en zand van den Merapi bedolven, en eerst vóór een dertigtal jaren uitgegraven, is veel kleiner van omvang dan Boroboeddho, maar in denzelfden geest gebouwd, en vooral merkwaardig om de reusachtige steenen beelden die er in gevonden worden. Ook van dezen tempel bestaan voldoende afbeeldingen en beschrijvingen.

Op een achtermiddag woonde ik te Magelang een Senenan of tournooispel bij, dat door eenige inlandsche hoofden op de aloen-aloen aldaar gehouden werd. Het was eene repetitie voor het feest, dat men den Gouverneur-generaal bereidde. Twee aan twee reden de strijdenden naast elkander het veld rond, ieder gewapend met eene lans, aan wier einde in de plaats van eene ijzeren punt een bal bevestigd was. Gallopperende trachtten zij elkander uit het zadel te ligten of het wapen te ontwringen. Het spel was geheel onschuldig en moest, mits vlug en met bevalligheid uitgevoerd, niet onaardig zijn. Het merkwaardigste vond ik de optuiging der paarden, die nog geheel uit de oude Javaansche tijden herkomstig was.

Kort bij Magelang ligt een fortje en daar achter een heuvel, die beschouwd wordt het middenpunt van Java te zijn, en die daarom door de inlanders, volgens eene bekende legende, de kop

van den spijker wordt genaamd, waarmede Java aan de wereld is vastgenageld. Men weet dat bij den inlander nog meer soortgelijke fabelen in zwang zijn. Zoo meenen zij dat eene aardbeving veroorzaakt wordt doordien de tijger, of volgens anderen de slang, waarop de aarde rust, zich in beweging stelt; dat het beste middel om een brand te blusschen is, het vuur in een spiegel te doen weerkaatsen; dat de zielen van afgestorvenen in tijgers of kaaimannen overgaan, en dat apen eigenlijk een soort van menschen zijn, maar die niet praten willen, omdat zij dan zouden moeten patjollen, d. i. den grond bewerken. Van dien aard bestaan er eene menigte vertelsels en bijgeloovigheden, maar wanneer wij zien hoe in ons vaderland soms nog gehecht wordt aan heksen en allerlei tooverijen, is het niet te verwonderen dat de meer kinderlijke Javaan daarin nog veel verder gaat.

Van Magelang vertrok ik den derden dag naar Samarang, den grooten postweg over Ambarawa en Oenarang volgende, dien ik vroeger reeds grootendeels bereden had. Op nieuw trof mij de vruchtbaarheid en het schilderachtige ook van dit gedeelte der Kadoe. Het fort Willem I en Bandjoe Biroe, bij Ambarawa, teekenden zich op een afstand tusschen het gebergte. Nog eenmaal genoot ik het wel grootsch, maar niet levendig genoeg panorama op Samarang en omstreken, en bevond mij weldra ten tweeden male in deze belangrijke, maar ook om de vele muskieten nog al beruchte stad.

Te Samarang had ik alle merkwaardigheden reeds gezien, zoodat een paar dagen van volslagen rust en kalmte bij de daar heerschende hitte, ten huize van mijn reisgenoot over Java den heer v. L. B., die reeds vóór eenige dagen van Solo aldaar teruggekeerd was, mij niet ongevallig waren. Met hem werd nu mijn verder reisplan opgemaakt, en wel om weder naar Soerabaya te gaan en van daar den oosthoek van Java te bezoeken, terwijl ik met de mailboot, die den 15 Julij van Soerabaya naar Makassar vertrok, mijn uitstap naar de Molukken zou ondernemen.

Wij hadden besloten niet over zee naar Soerabaya te gaan, maar nu den grooten postweg te volgen, die meerendeels langs de Noordkust van Java loopt. De eerste dag bragt ons over Demak, mij van vroeger bekend, Koedoes en Pattie naar Rembang, nadat wij te Pattie bij den resident van Japara een bezoek hadden afgelegd. Van al deze plaatsen valt niets te zeggen, evenmin als van Rembang de hoofdplaats der residentie van dien naam, dan dat er in laatstgenoemde plaats, en iets verder te Lassem, nog al scheepsbouw vooral van inlandsche visschersvaartuigjes bestaat, en wij er eene commissie vonden van regeringswege afgezonden om de djatti-bosschen in de nabijheid op te nemen, en de hulpmiddelen na te gaan welke de marine voor haren scheepsbouw hier zou kunnen vinden, welke commissie opgetogen was over den onbekenden rijkdom aan het beste scheepshout daar door haar ontdekt. Rembang vond ik overigens, even als de meeste kleine plaatsen op Java's Noordkust, wat te zeer in muren gevangen, dat iets doodsch aan hare wegen of straten geeft. Er is een redelijk logementje, even als te Toeban, alwaar wij den volgenden nacht doorbragten. Toeban had echter in mijn oog wat vrolijker aanzien dan Rembang. Zijne voornaamste merkwaardigheden bestaan in een reusachtigen kapok of wilden katoenboom, die met zorg omtuind is, en in eene wel van zoet water in zee op korten afstand van de kust. Te Toeban wonen nog al veel Chinezen, die waarschijnlijk ook in smokkelhandel met opium hun voordeel zoeken.

Den derden dag reden wij over Sidaijoe en Grissee naar Soerabaya. Het postwezen had ik nergens op Java, behalve tusschen Batavia en Buitenzorg, zoo goed ingerigt gevonden als langs dezen weg van Samarang af. Alles ging snel en ordelijk, de paarden liepen als de wind, toen wij bij Sidaijoe, na de Solo-rivier in eene zoogenaamde pont te zijn overgestoken, aan een station kwamen, waar de paarden juist ten behoeve van een ambtenaar dienst hadden gedaan, en wij dus 6 uren moesten stil blijven. Goede raad was duur; wij besloten

onder het steenen postgebouw wat te ontbijten van hetgeen in onzen wagen voorhanden was, en verder geduldig onzen tijd af te wachten. De weg loopt van Rembang tot Grissee, met weinige uitzonderingen, bijna langs de kust, en levert hierdoor nog al aangename gezigten op, hoewel ik hier meer bedrijvigheid van de kustvaart en van visschers had verwacht. Iets nieuws voor mij, langs dezen weg, waren de zoutpannen, waar van-regeringswege, door uitdamping van het zeewater, het zout, dat gelijk men weet een monopolie van den staat is, wordt ingezameld. De wijze van aanmaak kwam mij gebrekkig en hoogst primitief voor, en het was treurig om te zien hoe de Javaan in de brandende zon, alleen gedekt door een pisangblad of een palmtak, het zeewater met kleine bakjes in de door dijkjes afgebakende vierkante ruimten of pannen schepte, terwijl het zout onmisbaar met kleideelen bezwangerd moet zijn, zoo als dan ook zijne bruine kleur verraadt. Zonder het monopolie in het verkoopen van zout op te geven, zou, dunkt mij, de regering het aanmaken van zout zeer goed aan de partikuliere nijverheid kunnen opdragen, die dit zeker met minder omslag en veel beter zou doen. Te Soerabaya werd weder in het ons bekende hôtel herberging gevonden.

Na een paar dagen verblijf te Soerabaya, alwaar ik op nieuw van het handelshuis S. en c°. veel beleefdheid genoot, werd onze togt naar Java's oostelijk gedeelte voortgezet. De weg van Soerabaya naar Pasoeroean, dien wij reeds gedeeltelijk bereden hadden, is zeker een der fraaiste op Java, zeer breed, bijna regtlijnig en aan weêrszijden met zware tamarinden beplant. Het snijden van het suikerriet was juist begonnen; vele fabrieken waren reeds in vollen gang, waardoor langs den weg eene zeer aangename levendigheid heerschte. Onophoudelijk zag men geheele optogten van karren met schoone Maduresche ossen bespannen, die het riet naar de molens voerden. De bouw dier karren was echter, als in vele plaatsen op Java, nog zeer oorspronkelijk; als wielen werden

bij velen houten schijven gebezigd, terwijl de mede omwentelende houten assen een alleronaangenaamst geluid voortbragten. Op de nette suikerfabrieken hier en daar langs den weg gelegen, verkondigde de rook, die uit de hooge schoorsteenen oprees, dat men daar binnen ijverig aan het werk was. Wij reden Pasoeroean door en vonden drie palen verder een gastvrij dak te Kedawong in de belangrijke suikerfabriek van den heer L.

Met veel genoegen maakte ik hier kennis met dezen zoo belangrijken tak van nijverheid op Java, en kreeg ik ook hier de overtuiging, dat elke verbetering op dit veld van industrie in Europa aangebragt, in onze overzeesche bezitting niet onopgemerkt blijft, maar zooveel mogelijk wordt toegepast. Kedawong is eene vrije suikerfabriek, maar die bovendien in een geheel bijzonderen toestand verkeert, omdat de daarbij behoorende gronden in vollen eigendom door den eigenaar der fabriek worden bezeten. Kedawong met het aanhoorig grondgebied is als een kleine staat, eene groote werkplaats, en ieder inlander, die zich binnen dien kring komt vestigen, neemt daarbij de verpligtingen op zich door die werkplaats opgelegd. Deze verpligtingen zijn: het bewerken van den grond tegen een bepaald loon tot het voortbrengen van suikerriet en het verrigten der werkzaamheden in de fabriek zelve. Van daar dat alles hier door den Javaan vrijwillig geschiedt en er geene verwikkelingen ontstaan. Mijn gulle gastheer was bovenmate met zijn stelsel ingenomen en wenschte Java met Kedawongs te overdekken. Naar mijne meening zouden daartegen vele bezwaren in te brengen zijn, maar het is hier de plaats niet die in het breede te ontwikkelen. Zeker is het dat Kedawong bloeide, en dat de inlander er wel te vreden scheen te zijn. Den avond van onze komst bragten wij nog een bezoek aan den resident te Pasoeroean, maar van deze hoofdplaats zelve zal ik later meer zeggen.

Van Kedawong ging de reis naar Probolingo en van daar den derden dag naar Bezoekie. In beide hoofdplaatsen zijn maar zeer

gebrekkige logementjes, waar men voor logies en voeding, even als overal op Java, ƒ5 daags betaalt. De postweg bleef zeer goed, en liep tot Probolingo bijna geheel midden door eene welbebouwde landstreek, waar men in de nabijheid der rietvelden hier en daar groote Europesche suikerfabrieken zag. Overal heerschte veel leven en bezigheid, en wij kwamen verscheidene passers of markten voorbij, waar het wemelde van inlanders, terwijl de daar uitgestalde katoenen stoffen, snuisterijen en wat dies meer zij, een duidelijk bewijs gaven, dat wij ons hier in het nijverste gedeelte van Java bevonden. De bevolking verschilde in vele opzigten van die welke wij in de binnenlanden van Java hadden aangetroffen. Zij bestond hier vooral uit Madurezen, doorgaans zwaarder gebouwde en meer zelfstandige menschen. Ook hunne kleeding was beter en levendiger van kleuren, terwijl de veelal slecht gekleede Javaan in de binnenlanden meest in donker blaauw katoen steekt, dat nog al somber staat. De landstreek was geheel vlak, maar regts teekende zich op eenigen afstand het fraaije Tenger-gebergte.

Van Probolingo valt weinig mede te deelen; het is een ruim plaatsje; men vindt er een goed residentiehuis en aan de zeezijde een fortje. De haven laat nog al wat te wenschen over: de groote koopvaardijschepen, die nu en dan tot het innemen van stapelprodukten op de reede komen, moeten, even als overal op de noordkust van Java, nog al ver van den wal blijven liggen.

De weg van Probolingo naar Bezoekie liep meest kort langs het zeestrand en was niet zeer aangenaam. In de nabijheid van den postweg bezochten wij nog een Hindoeschen bouwval, die van gebakken steen en waarschijnlijk jonger dan de boven door mij vermelde, maar toch nog al merkwaardig is. Bezoekie ziet er veel minder vrolijk uit dan Probolingo; overigens zou ik er ook van moeten zeggen, dat men er een goed residentiehuis vindt, een fortje, eenige Europesche woningen, voorts steenen huizen van Chinezen en eindelijk bamboezen hutten van inlanders. De haven is ge-

brekkig, zoodat ook hier de schepen te ver van de kust moeten ankeren. Bezoekie heeft, zegt men, veel te lijden van koortsen, blijkbaar, dunkt mij, een gevolg der moerassige gronden. Zoo wel hier als te Probolingo werden wij door den resident met veel beleefdheid ontvangen. Misschien is het niet ongepast hier een woord over die betrekking te zeggen.

Men weet, dat Java verdeeld is in gewesten die den naam van residentie dragen, welke wederom in afdeelingen zijn gesplitst. De residentiën zijn over het algemeen zeer uitgebreid, en zouden meer dan eene provincie in ons vaderland bevatten. Aan het hoofd van ieder gewest staat, behoudens weinige uitzonderingen, een resident, en aan dat der afdeelingen een adsistent-resident. Naast iederen resident en adsistent-resident staat een inlandsche regent, en aan iedere residentie is een secretaris toegevoegd. De betrekking van resident is hierdoor eene der voornaamste op Java. Zij staat in magt en aanzien ver boven die van de Commissarissen des Konings in het moederland. Op Java hoorde ik den resident dikwijls met den naam van *almagtig* bestempelen, en zeker is het dat hij, door slechts een wenk aan den regent te geven, over het geluk of ongeluk van honderden kan beschikken. Van het hoogste belang is het daarom niet alleen, dat niet anders dan uitnemende ambtenaren tot die betrekking geroepen worden, maar ook dat hun gezag goed bepaald en behoorlijk afgebakend zij. En dit laatste, geloof ik, dat nog al wat te wenschen overlaat, vooral tegenover den inlander. In bijzonderheden omtrent dit onderwerp mag ik hier echter niet treden; alleen nog een paar woorden over de policie op Java.

De policie op Java kwam mij voor in vele opzigten eigenaardig ingerigt te zijn. Over geheel Java vindt men langs de wegen, en zelfs in de hoofdplaatsen, op korten afstand van elkander, steenen wachthuisjes, waar eenige inlanders des nachts

de wacht betrekken, en wel als heerendienst. Ieder die voorbij komt wordt aangeroepen, en wee den Javaan die zonder licht gaat, of de vereischte pas mist. In ieder wachthuisje hangt een houten klok, waarop door het slaan met een knuppel de tijd en alle signalen, als van brand, oploopen enz. worden aangegeven. Eenige lansen en ander wapentuig zijn de verdedigingsmiddelen der wachters. Bij stille nachten hoort men de aangegeven signalen ver over het land herhalen. Dat er verder schouten en andere ambtenaren van policie zijn, zal ik wel niet behoeven te zeggen. In sommige gedeelten van Java heeft men nog tot dat einde eenige inlandsche infanterie, Pradjoerits genaamd, en wat kavallerie Djaijang-secars. Het overbrengen van gevangenen zag ik meest aan inlanders toevertrouwd, en daarbij trof mij zeer de volgzaamheid der eersten. Veel hoorde ik echter klagen over de bezwarende inrigting en soms te groote gestrengheid der policie, en niet minder over het gebrekkige strafregt en de slecht geregelde strafvordering tegenover den inlander.

Ons voornemen was geweest om van Bezoekie over Bondowosso naar Banjoewangie te gaan, maar om verschillende redenen moest daarvan worden afgezien, zoodat wij besloten naar Probolingo terug te keeren, om van daar een uitstap naar Loemadjang en de Zuidkust te doen, en verder over den Bromo naar Pasoeroean te reizen. Teruggaande naar Probolingo bezochten wij de suikerfabriek van den heer R., die ter zijde van den postweg, wel fraai maar wat eenzaam aan den voet van het Tenger-gebergte gelegen is.

Vroeg in den morgen verlieten wij Probolingo, met het voornemen om in Loemadjang te overnachten. Na eenige uren rijden bereikten wij de kotta Klakka. De weg was zeer zandig en zwaar, en hetgeen de reis minder aangenaam maakte, was de ginding, een wind die in het drooge jaargetijde dikwijls met hevigheid over het gebergte aanwaait, zeer scherp en droog is, en daarom, naar men zegt, ongezond. Nabij Klakka ligt een meertje

aan den voet van den vuurberg Lamongan. Men gaat er heen om de werking van dien vulkaan en het rustige meertje te aanschouwen. Men vindt daar eene goede passangrahan, waar wij ons ontbijt namen; het uitzigt op het meertje beviel mij wel, maar de berg was rustig, zoodat wij niets dan wat rook uit zijn kruin zagen opstijgen. Loemadjang, iets verder dan Klakka gelegen, is eene niet onaanzienlijke negorij, die vooral in de laatste jaren, door de vrije tabakskultuur in deze streken, veel uitbreiding heeft gekregen. Men vindt er ook eene groote suikerfabriek. Wij namen onzen intrek in eene ruime passangrahan, op eenigen afstand van genoemd plaatsje, die zeer aangenaam gelegen is. De passangrahan was beschaduwd door hooge waringien-boomen, en nimmer zal ik het treffende uitzigt vergeten, dat men van de achterzijde dier passangrahan op het gebergte Semiroe genoot. Vooral kort na het aanbreken van den dag, terwijl de lucht nog zuiver was van dampen en wolken, zag men den witten aschkegel van dien berg, die ongeveer 12000 Rijnl. voeten hoog is, zich tegen de helder blaauwe lucht afteekenen, dat een inderdaad prachtig tafereel opleverde.

Van Loemadjang uitgaande, bragten wij een dag bij eenige jeugdige tabaksplanters te Tempeh door, en deden verder een uitstap naar de Zuidkust van Java. Het grootendeels nog woeste land aldaar is een waar tijgernest, hoewel men die op verschillende wijzen tracht te vangen en te dooden. Wij zagen daartoe groote vallen bezigen, scherpe bamboezen en gegraven kuilen. Juist dien nacht was er nog een gedood door een geweerschot, waartoe dat wapen, met een touw aan den trekker, in het struikgewas geplaatst was geworden. Aan de Zuidkust staat eene kleine passangrahan, van waar men een fraai uitzigt op de zee en het eiland Noesa Baroeng heeft. In een hutje vonden wij de offerschalen, waarin hier de Javanen, ter eere der zee-geesten, wierook branden en bloemen strooijen.

Den derden dag in Probolingo teruggekeerd, werden met den

ons zeer behulpzamen resident de noodige schikkingen gemaakt, om den voorgenomen togt naar den Bromo te doen, en over het Tenger-gebergte op nieuw naar Kedawong bij Pasoeroean te gaan. Een rijtuig van den regent bragt ons daartoe den volgenden morgen vroegtijdig naar Petalan, aan den voet van het Tenger-gebergte. Hier stegen wij te paard en reden het gebergte in tot Ngadisarie, alwaar in de passangrahan overnacht zou worden. Onder weg genoten wij nog een fraai panorama over het vlakke land ten noorden van het Tenger-gebergte, op Probolingo en een groot deel der kust. Een schouwspel van geheel anderen aard leverde voor ons eene kolonie van bruine langharige apen op, die ongeloofelijk vlug door het hooge geboomte gymnastiseerden. Ngadisarie is eene kleine kotta in het gebergte, ruim 6000 Rijnl. voeten boven de zee gelegen. Des avonds begon het hard te regenen en het was er deels ten gevolge hiervan, vooral gedurende den nacht, alleronaangenaamst koud en vochtig, waartegen zelfs het ijverigste stoken in onze met rook opgevulde bamboezen kamer weinig baatte. Onze kastelein was een voormalig Nederlandsch onderofficier, die hier tevens de rol van tuinman vervult, en zich op het teelen van Europésche groenten toelegt, welke van daar naar Probolingo worden afgevoerd. Hij wenschte op die wijze een kapitaaltje te verzamelen, maar klaagde zeer over het te ruwe klimaat in deze streken, dat rheumatische ziekten verwekt. Zijne botanische kennis scheen ook niet groot, en ik zou durven verzekeren dat een Europeaan, die met wat meer praktijk in den tuinbouw zich hier vestigde, spoedig een man van eenige middelen kon worden. Het bergvolk was geheel onderscheiden van de bevolking der vlakte, en scheen een sterk maar zeer goedaardig menschenras te zijn. Men vindt namelijk in het Tenger-gebergte alleen Buddhisten, afstammelingen der oudste bewoners van Java, die bij de invoering van den Islam op dat eiland zich in het gebergte terug trokken. In de plaats van bamboezen hutten

bewonen zij met meer dan eene familie, zeer groote woningen uit stevige planken zamengesteld.

Met het aanbreken van den dag zaten wij den volgenden morgen wederom te paard, om nu ons bezoek aan den Bromo zelven te brengen. Dit is zeker de merkwaardigste togt, dien ik op Java deed. Na eenigen tijd tusschen de bergwanden al hooger en hooger gestegen te zijn, te midden eener natuur die mij Zwitserland herinnerde, stonden wij op eens aan een bergrand, aan welks voet zich eene breede witte zandzee uitstrekte. Er was geen teeken van leven te zien, maar de ruimte scheen als bezaaid met groote vulkanische steenen. Aan het einde dier zandzee lag de Bromo, als een reusachtige aschhoop, uit welks boezem ontzettende kolommen van stoom regtstandig naar het blaauwe ruim opstegen, om hoog in de lucht tot wolken zamengepakt voor den wind af te drijven. Met voorzigtigheid werd naar de zandzee afgedaald en deze dwars overgestoken, om aan den voet van den Bromo te komen. Hier verlieten wij de paarden en klommen langs steile bamboezen ladders, die tegen den hoogen aschberg vastgenageld waren, naar boven. Men hoorde den Bromo vreesselijk koken en het kostte eenige inspanning om boven te komen. Hier stonden wij aan den rand van den krater. De berg raasde en bromde als honderde stoomketels, maar de diepte was zoo opgevuld met damp dat de bodem geheel onzigtbaar bleef, en men hier en daar slechts enkele scheuren kon ontdekken, door welke de stoom zich met geweld een weg baande. Het gezigt was trotsch en boeide ons lang. Wij stonden hier boven eene der veiligheidskleppen van Java, ja! van den ganschen Archipel. De Bromo behoort onder de meest werkende vuurbergen van het eiland, vloeijende lava werpt hij niet uit, maar hij braakt gedurig verbazende massa's van steenen, zand en asch.

In de vlakte wederom afgedaald zijnde, reden wij de zandzee dwars over, om daarna tegen een zeer steilen bergwand op te

klouteren en een fraai bergpad te bereiken, dat men tot Tosarie volgt. Het Tenger-gebergte is hier inderdaad schilderachtig. In de valleijen en tegen de berghellingen werd vooral veel maïs en tabak geteeld. Tosarie is even als Ngadisarie eene kleine kotta, waar ook eene goede passangrahan gevonden wordt, waarvan de eigenaar eveneens Europesche groenten kweekt. Ook deze was een gewezen onderofficier; zijne produkten zond hij naar Pasoeroean, waar men zich, even als te Probolingo, voor die Europesche groenten, tegen *f* 10.— in de maand abonneert. Europesche vruchten schenen echter hier, evenmin als elders op Java, goed te gelukken; de perzikken bleven klein en hard en alleen goed om te stoven. Ook de aardbezien, waar ik die at op Java, zelfs die van Tjipannas op Buitenzorg aangebragt, kwamen mij veel minder geurig en kleiner voor dan in Europa, maar het is niet onmogelijk dat betere soorten zouden kunnen geteeld worden. Dit was ook het geval met de druiven op Java, hoewel men wil dat die in den Oosthoek uitnemend voortgebragt worden. Zeker is het dat, zoo als ik reeds vroeger gezegd heb, te dien aanzien op Java nog zeer veel te doen is. Herhaaldelijk hoorde ik klagen, dat het van Nederland uitgezonden groenten-zaad dikwijls mislukte, en dat men in Duitschland de kunst beter scheen te verstaan om dit voor de zeereis daarheen te verzorgen. Het is een wenk aan de Nederlandsche zaadverkoopers, wier handel in die gewesten nog eene aanzienlijke uitbreiding kan krijgen.

Te Tosarie werd een stevig maal genomen; wij zadelden versche paarden en daalden naar de zijde van Pasoeroean het Tengergebergte weder af, onder het genot van afwisselende en fraaije gezigten op dit gedeelte der noordkust van Java. In de vlakte gekomen, vonden wij een gemakkelijk rijtuig, om ons naar Kedawong te brengen. Onder weg kwam ons eene Javaansche bruiloft te gemoet. De stoet werd voorafgegaan door inlanders, die de gamelang bespeelden en vlaggen en wimpels droegen.

Daarop volgde het bruidspaar, te paard gezeten, met het ontblootte bovenlijf, dat even als het gelaat, hoog geel was geverwd. Beiden waren omhangen met gouden sieraden, in mijn oog vreemd maar niet fraai. Eene menigte mannen, vrouwen en kinderen sloten den stoet. Het was reeds laat in den avond toen wij bij den gastvrijen eigenaar der suikerfabriek op Kedawong afstapten.

Terwijl ik gedurende eenige dagen hier eene aangename herberging vond, deden wij nog enkele uitstapjes, waarvan ik met een woord moet spreken. Zoo bezochten wij vooreerst Blaauwwater, Banjoe-Biroe, een badplaatsje, niet ver van den voet van het Tenger-gebergte, en dat aan niemand, die in Pasoeroean is geweest, onbekend blijft. Banjoe-Biroe is eene zeer ruime kom van helder blaauw water, dat door wellen gevoed en afstroomend, om zijne frischheid zeer gezocht wordt tot baden. De kom is alleraangenaamst onder lommerrijk geboomte gelegen, waar men een badhuisje heeft opgeslagen. In het diepe water zwemmen eene menigte groote visschen rond, en het geboomte wemelt van ligt grijze apen, die immer heldere bronnen zoekende, hier eene kolonie vormen; kleinen en grooten, jongen en ouden, dartelen er dooreen. Om het badhuisje zijn vele Hindoesche overblijfselen in steen verzameld. Alles bijeengenomen, is Blaauw-water een liefelijk oord, maar Europesche kunstzin en smaak zouden hier nog veel kunnen verbeteren.

Bij een tweede uitstapje moest het meer van Grati bezocht worden. Dit is minder poëtisch; men ziet eene uitgebreide en zeer diepe watervlakte, welligt even als Banjoe-Biroe, door wellen uit het Tenger-gebergte gevormd. Er leven eenige krokodillen in, die men voor den vreemdeling, door het binden van een eend op een plankje, naar boven tracht te lokken. Als een zeer gelukkig voorteeken op mijne reis werd beschouwd, dat dadelijk na mijne aankomst, een kaaiman zich ongeroepen op de oppervlakte van het meer vertoonde. Verbazend is het getal eenden die men in

deze streek ziet, en die zeer verschillend zijn van de Europesche eenden. Dit valt vooral in het oog wanneer zij uit het water zijn en in loodregte houding elkander volgen. Het is ook in de buurt van Grati, dat de eenden-eijeren, die door het leggen in modder gezouten worden, het best worden toebereid, en een grooten tak van handel vormen, dewijl, gelijk bekend is, gezouten eijeren algemeen op Java bij de rijst worden genuttigd. Eindelijk werd nog een geheele dag besteed aan het bezoeken van verscheidene in de buurt van Kedawong gelegen suikerfabrieken, en van de hoofdplaats Pasoeroean zelve. Op al deze fabrieken werden wij met de meeste vriendelijkheid ontvangen. Overal werd vlijtig gewerkt, was men druk aan het persen en koken, maar algemeen werd zeer geklaagd over de laatste regeling der suiker-contracten door het Ministerie van Koloniën in het moederland; men achtte die voor onhoudbaar en nadeelig voor de suiker-industrie. In alle fabrieken vond ik Javanen ijverig bezig, terwijl bij die werkzaamheden, waarvoor onophoudelijk zorg en oplettendheid vereischt worden, Chinezen geplaatst waren. Onder deze suikerfabrieken waren eenigen, die in vrijen arbeid gedreven werden, en ik acht het hier de plaats om een kort woord over dit thans zooveel besproken beginsel te zeggen.

Hoe denkt gij over vrijen arbeid? is eene vraag die niet alleen in ons vaderland bijna tot ieder gerigt wordt, die over koloniale zaken spreekt, maar die ook op Java zelve meermalen wordt behandeld. Hoe denkt gij over vrijen arbeid op Java? is eene zeer algemeene, maar daardoor ook onbestemde vraag. Uit dien hoofde is het dan ook moeijelijk om haar bepaald te beantwoorden. In het algemeen is het onbetwistbaar, dat hetgeen vrijwillig geschiedt, beter en gemakkelijker gedaan wordt dan hetgeen door dwang wordt verrigt; zoo ook dat vrije arbeid, die steunt op vraag en aanbod, een natuurlijke staat van zaken is, terwijl dwang, die op heerendiensten is gegrond, juist het tegenoverge-

stelde medebrengt. Maar met het oog op den tegenwoordigen maatschappelijken toestand van Java vraagt men of dit ook onbepaald waar is, dan is mijn antwoord, dat, naar mijn bescheiden meening, zoo als de maatschappij daar thans bestaat, de Javaan in het algemeen, en vooral in de binnenlanden, wanneer hij niet beschermd en aan zich zelve overgelaten wordt, nog niet rijp is voor den arbeid dien men hier bedoelt. De inlander moet eerst los gemaakt worden van de banden waarin hij nog gekneld is; hij moet zelfstandigheid leeren, hij moet eerst de kinderschoenen uitdoen, waarin hij zoo gedwee achter zijne hoofden loopt; hij moet eerst man worden. Zekerheid van persoon en goederen, onderwijs, grondeigendom, zie daar, zoo als ik reeds boven zeide, de voornaamste middelen om hem daartoe te brengen. Maar dit kan niet dan zeer langzaam geschieden en moet gepaard gaan met eenige reorganisatie der geheele inlandsche maatschappij op Java. Dit kan en moet geschieden, met medewerking zijner hoofden, waaraan hij nog zoo slaafsch onderworpen is; maar dan moet de Nederlandsche regering het ook willen, en niet zoo als tot nu toe slechts zoeken, om met en door die hoofden, van den kleinen man tot eigen gewin, en tot opbouwing van haar monopolie, het meest mogelijke voordeel te trekken. Zeker is het, dat de tegenwoordige staat van zaken, zoo als mij dien bovenal in den Oosthoek van Java werd afgeschetst, verderfelijk is. De Javaan wordt daar bedorven, omdat er wedijver is van arbeid aanbiedende Europeanen, en er geen voldoende middelen zijn om hem aan zijn eenmaal aangegaan contract te houden. De loonen worden door dien wedijver om arbeiders te verkrijgen ook te hoog opgedreven, en de Javaan weet nog geen behoorlijk gebruik van de door hem verdiende penningen te maken. Bij mijn bezoek van suikerfabrieken in den Oosthoek, was ik getuige dat, terwijl de fabriek in volle werking was, soms een derde of meer der Javanen die zich tot arbeiden verbonden hadden, onverwacht weg

bleef, zoodat de fabriekant in de grootste ongelegenheid verkeerde; de vuren brandden, het riet werd naar den molen gevoerd, doch men miste de vereischte handen om dat te verwerken, of ook wel de aanvoer van riet haperde. Er bleef dan voor den fabriekant niets anders over, dan onmiddellijk de tusschenkomst van den resident of van den regent in te roepen. Was deze hem gunstig, dan werden hem door dwang werklieden geleverd. Zoo vond ik den werkelijken toestand van den vrijen arbeid bij eenige suikerfabrieken op Java's Oosthoek. Vraagt men mij daarentegen of de Javaan niet van nature ongeschikt is voor vrijwilligen arbeid, omdat zijne aangeboren vadsigheid en luiheid hem daarbij in den weg staan, dan moet ik bepaaldelijk dit laatste ontkennen. De Javaan is wel langzaam gelijk alle Indiërs, maar, zoo als ik reeds boven uiteenzette, naar mijn oordeel niet lui. Vraagt men mij eindelijk, is vrije arbeid op Java bestaanbaar met het daar heerschende cultuur- of dwangstelsel, dan antwoord ik: tot op zekere hoogte, ja, mits alles van hooger hand behoorlijk geregeld en afgebakend worde. Hier komen wij echter op een onderwerp dat zich niet in weinige woorden laat behandelen, en waarover reeds zoo veel is geschreven en gesproken, dat ik in dit boek niet gaarne hieromtrent meer zou willen bijvoegen. Ik keer alzoo tot mijn reisverhaal terug.

Pasoeroean is eene der netste en levendigste hoofdplaatsen van Java; het heeft iets vrolijks en welvarends. Men vindt er eene fraaije nieuw gebouwde kerk, een groot societeitshuis, dat evenwel in mijn oog weinig smaak van den architect verraadt, verscheidene nette Europesche woningen, terwijl er sedert eenige jaren eene gasverlichting is aangebragt. Op de reede en in de haven heerschte eene aangename drukte.

Van Kedawong keerde ik naar Soerabaya terug. Op dezen togt had ik een nieuw bewijs hoe gebrekkig de paarden op Java gedresseerd worden. In vollen gallop de groote brug van Wonokromo niet ver van Soerabaya oprijdende, wendden eensklaps de voorpaarden

om, en stoof ik met het rijtuig voorwaarts, gelukkig tegen een blinden muur, waardoor het vierspan geheel onder den voet lag en de vaart van het rijtuig werd gestuit. Te Soerabaya vond ik alles nog in feestgewaad, dewijl de Gouverneur-generaal eerst dien morgen de stad verlaten had op zijne terugreis naar Batavia. Het was de 13 Julij, en twee dagen later zou ik met de gewone mailboot mijnen togt naar Makassar en door de Molukken ondernemen. Mijne reis over Java was dus hiermede afgeloopen, want hoewel ik later nog Soerabaya, Samarang, Batavia en Buitenzorg op nieuw zou bezoeken, had ik van het binnenland van Java afscheid genomen.

VIERDE HOOFDSTUK.

BEZOEK AAN MAKASSAR, DE MINAHASSA, DE MOLUKKEN EN TIMOR.

Den 15 Julij lag de stoomboot Ambon op de reede van Soerabaya gereed, om de gewone mailreis naar Makassar en de Molukken te aanvaarden, en stapte ik des morgens even vóór 8 uur, met mijn getrouwen Javaan Simon, aan boord. De reede van Soerabaya was zeer levendig. Behalve het wachtschip lagen er verscheidene Nederlandsche en vreemde koopvaardijschepen, en eene tweede stoomboot der maatschappij van Cores de Vries, die op hetzelfde uur als wij, maar naar Samarang en Batavia, moest vertrekken. De reede van Soerabaya is eene der meest teekenachtige van Java. Het eiland Madura doet zich niet bijzonder fraai voor, maar het gezigt op Java is zeer lief, want hoewel Soerabaya zelve door de gedurige aanslibbing reeds te veel landwaarts in gebragt is, om er veel van te onderscheiden, vertoonen de nieuwe gebouwen van haar marine-inrigting zich zeer goed. Men onderscheidt ook de witte huizen van Grissee, die, even als de overigens geheel groene oevers van Java, nu door de heldere ochtendzon beschenen, een vrolijk en fraai tafereel aanboden.

Spoedig werd het anker geligt, en rigtten wij den koers naar

Makassar, langs de Zuidkust van Madura. Ons ijzeren schroefschip, hoewel een der besten van de onderneming, behoorde niet onder de snelle loopers; het telde reeds te veel jaren dienst. De verpleging aan boord was redelijk, maar over den gezagvoerder, den kapitein Vogel, mag ik niet dan met den meesten lof spreken, bijzonder ook voor de hulpvaardigheid die hij mij gedurende de geheele mailreis door de Molukken bewees. De reis naar Makassar leverde niets belangrijks op. Het weder was gunstig. Onder mijne medepassagiers bevonden zich de luitenant-kolonel J. en echtgenoote op reis naar Amboina, de heer R. een zeer aangenaam jong zeeofficier, alsmede een predikant en een zendeling met zijne vrouw, een Duitsch natuurkundige, en twee Portugezen die naar Timor moesten, de een als majoor-kommandant der troepen aldaar, de ander als lid der regterlijke magt. Den tweeden dag verloren wij Madura uit het gezigt, stoomden later het eiland Tannakeke langs, en kwamen in den avond van den vierden dag voor de reede van Makassar. Daar het reeds duister was en de kustverlichting hier veel te wenschen overlaat, werd den ganschen nacht op zee doorgebragt, en stoomden wij eerst den volgenden morgen regt op Makassar aan. Het gezigt op die vrijhaven is een der levendigste van onzen geheelen Indischen Archipel. Het stadje, vroeger Vlaardingen genaamd, doet zich met zijne wit gekalkte huizen vrolijk voor, en is beschermd door een groot fort, dat nog door de Portugezen gebouwd werd. Bij onze aankomst stond de oever opgepropt met inlanders, wier katoenen kleeding en hoofddoek, licht rood geruit, beiden geheel verschilden van die, welke ik op Java gezien had. Allervriendelijkst werd ik dadelijk geherbergd door den Gouverneur van Celebes, ten wiens huize wij onze plannen maakten om de twee dagen, welke de stoomboot hier verblijven zou, zoo nuttig mogelijk te besteden.

Na met het in- en uitwendige van Makassar eenigermate kennis gemaakt te hebben, werd de eerste namiddag besteed aan een be-

zoek bij den Koning van Goa, wien op mijn verzoek door den Gouverneur hiertoe belet was gevraagd. Deze visite vond ik zeer merkwaardig. Het koningrijk Goa paalt aan de Nederlandsche bezittingen, en het verblijf van den vorst konden wij te paard in een uurtje bereiken. Reeds op eenigen afstand werd mij het vorstelijk huis aangewezen, dat veel geleek op eene groote schuur uit planken en bamboezen ineengezet, en op hooge palen boven den grond gebouwd. Wij reden een voorplein op, waar een tal van inlanders zich vermaakten met hanen, die voor hanengevechten moesten dienen. Het paleis lag voor ons; het was, zoo als ik zeide, een hoogst onaanzienlijk gebouw op palen, dat men langs een uit bamboes gevlochten brug of hellenden trap moest binnen gaan. De Koning kwam ons onder aan den trap verwelkomen; zijn uiterlijk was niet gunstig; hij was gekleed in eene zwarte kabaai met eenig rood afgezet, en een klein mutsje op het hoofd. Wij klommen over de bamboezen brug naar boven, en bevonden ons in een redelijk groot vertrek, van eenige grove meubelen voorzien, en welks bamboezen vloer grootendeels zeer ruim gevlochten was tot het doorlaten van onreinheid. Spoedig kwamen de Koningin, eenige princessen en de gansche hofhouding binnen. De vrouwen zagen er allen onbehagelijk uit, maar waren zeer voorkomend. Men presenteerde ons koffij en thee, gebak en confituren, dat, hoewel weinig smakelijk, niet geweigerd mogt worden. De Gouverneur onderhield zich met den Koning, die zeer nieuwsgierig scheen naar de reden mijner komst in Indië, naar mijn beroep in Nederland enz. Na een uurtje toevens, werd afscheid genomen en keerden wij naar Makassar terug, waarbij een der hofgrooten ons uitgeleide deed. Hij zat op een ongezadeld paard; een touwtje diende tot toom, en nu en dan galloppeerde hij terwijl hij een zijner beenen op den nek van het dier plaatste. Men ziet de Makassaren op die wijze dikwijls in den vollen ren voorbij rijden; zij zijn dan ook bekend als voortreffelijke ruiters en hunne paarden worden in Indië zeer

gezocht. Onder weg ontmoetten wij eene der prinsessen, op een los kussen te paard gezeten en door een talrijken stoet gevolgd.

Makassar draagt eenige blijken van vooruitgang, en heeft zich reeds aanzienlijk buiten de grenzen van het voormalig Vlaardingen uitgebreid. Het is, even als alle Indische steden, ongeplaveid, en behalve eene nieuwe goed gebouwde Protestantsche kerk, vindt men er geene groote gebouwen. De aanleg van het stadje is nog al ruim, maar zijne omgeving is geheel vlak, en levert niets merkwaardigs op; aan den Oostelijken gezigteinder ziet men het gebergte. Het fort Rotterdam is zeer oud en op eene te ruime schaal gebouwd, waardoor het tegen een buitenlandschen vijand thans zeker van weinig beteekenis zou wezen. Landwaarts in ligt nog eene kleine redoute. De Chinezen bewonen in Makassar, gelijk meest overal in Indië, een afzonderlijk kwartier uit steenen gebouwen bestaande, terwijl de huizen der inlanders veelal uit planken zamengesteld, en een zestal voeten boven den grond op palen bevestigd zijn. Op de begraafplaats duiden de vele wit gekalkte grafzuilen aan, dat een tal van Europeanen hier reeds de tol aan de natuur betaald hebben. Eene groote receptie bij den Gouverneur in het aangenaam gelegen residentie-huis, den tweeden avond na mijne komst, stelde mij in de gelegenheid om met de Europesche maatschappij van Makassar op eene zeer aangename wijze kennis te maken. Er werd partij gemaakt en tot laat in den avond lustig gedanst. De aanwezigheid van enkele oorlogsbodems en koopvaardijschepen gaf nog al levendigheid aan Makassar, maar er heerschte veel minder drukte dan in Soerabaya. Welligt gaat de stad, die eerst in 1847 tot vrijhaven werd verklaard, eene rijke toekomst te gemoet, hoewel zij veel moeite zal hebben om hare stoute mededingster, Singapore, te evenaren. Ongetwijfeld zijn hier voor Europesche industrie en kapitalen nog schatten te verzamelen. Ook zou de regering, met geringe kosten, aan de reede van Makassar aanzienlijke verbeteringen kunnen doen aanbrengen.

Het uiterlijk der Makassaren kwam mij veel minder gunstig voor dan dat der Javanen; zij schenen mij vadzig toe. De Makassaar is een hartstogtelijk liefhebber van hanengevechten, waarbij hij soms zijn eigen persoon op het spel zet, want die gevechten geven tot allerlei uitspattingen aanleiding. Daarom zijn die spelen op ons grondgebied door de regering verboden, maar, daar hij even buiten de stad, in Goa, aan dien lust kan botvieren, is het zeer moeijelijk dat kwaad uit te roeijen. In afwijking van den Javaan draagt de Makassaar zijn klewang of kris onder den sarong, dat iets hoekigs aan zijne kleeding geeft; wordt het wapen ongedekt gedragen, dan is dit een teeken van vijandelijke gezindheid. Tijdens mijn verblijf koesterde de Gouverneur het voornemen om met de grooten overeen te komen, dat de inlander voortaan in het dagelijksche leven geene wapens meer zou dragen, hetgeen tot voorkoming van ongelukken en misdaden eene belangrijke schrede vooruit zou wezen. Het is te hopen dat zijne pogingen daartoe gelukt zijn.

Den 21 Julij verlieten wij Makassar, om in 5 dagen tijds naar Menado te stoomen. De overtogt leverde weinig belangrijks op. Het weder was ons gunstig, en zeetogten behooren in Indië onder de aangenaamste en gezondste uitspanningen. Wij volgden veelal op eenigen afstand de kust van Celebes, maar men onderscheidde niets dan het immer groene eiland; geene kampongs, geene praauwen, nergens was de minste beweging aan de oevers te bespeuren. Geen scheepje werd door ons ontmoet, niets dan groote drijvende boomstammen met zeevogels bezet, die men op een afstand voor praauwen zou aanzien, welke te meer hier konden verwacht worden, omdat de noordwestelijke kusten van Celebes dikwerf door zeeroovers worden bezocht. Op een dier drijvende boomstammen hadden wij het ongeluk, midden op den dag, een der bladen onzer schroef af te slaan, waardoor een hevige schok aan het vaartuig werd toegebragt, maar dat overigens geen schade veroorzaakte. Voor velen onzer medepassagiers was eene lange vischlijn, die achter onze stoomboot uithing,

en waaraan nu en dan een groote zeebewoner gevangen werd, eene aangename afleiding. Den vijfden dag zagen wij de Menado Toea voor ons, een kegelvormigen uitgebranden vulkaan, die ter zijde der baai van Menado, van top tot teen met groen overdekt, prachtig uit zee oprijst, en eene schilderachtige vertooning maakt. Het was reeds duister toen wij de baai van Menado bereikten, en daar, bij gemis aan vuren en een slechten grond, het ankeren hier zeer moeijelijk is, besloot de kapitein den ganschen nacht op en neder te houden, maar bewilligde er in om eenige passagiers, waaronder ook ik behoorde, met eene sloep naar wal te doen gaan.

Na een paar uren roeijens in de diepste duisternis, ontdekten wij een oorlogsstoomschip, de Reteh, dat hier geankerd lag, en stapten wij eindelijk met veel moeite aan wal. De bevolking van Menado was reeds grootendeels ter ruste, maar toch gelukte het mij bij den agent der stoomboot-maatschappij, den Heer D. allervriendelijkst opgenomen te worden.

Met welwillende toestemming van den Heer Cores de Vries zou ik te Menado de mailboot verlaten, en zou deze mij na twee dagen, op haren weg naar Ternate, weder te Kema opnemen; door dezen kleinen omweg der stoomboot zou ik gelegenheid hebben de zoo gunstig bekende Minahassa te bezoeken. Dien ten gevolge werden met den in Menado aanwezigen Commissaris der regering de noodige afspraken gemaakt, om reeds den volgenden dag voor dien togt rijpaarden beschikbaar te hebben. Van mijne boven vermelde reisgenooten, hadden de predikant en de Duitsche natuuronderzoeker verzocht, zich bij mij te mogen aansluiten.

Vroeg in den morgen bezocht ik de hoofdplaats Menado. Van de zeezijde doet zij zich niet gunstig voor, maar inwendig is zij ruim aangelegd. De Europesche huizen, die meest van planken gebouwd zijn, uit een voorzorg tegen de aardbevingen, zijn veelal van tuinen en bloemperken omgeven, en zien er net uit. Op zijde der

kotta ligt een fort, Amsterdam genaamd. Overigens is Menado hoewel omgeven van het weligst begroeide gebergte, echt landelijk, en gelijk in de meeste Indische kotta's dood stil. Op de reede lag een koopvaardijschip van Rotterdam om koffij te laden.

Weldra zaten wij te paard, en werd de reis naar Tondano ondernomen, alwaar wij zouden overnachten. Een der controleurs bij het binnenlandsch bestuur, een kundig en zeer beschaafd jong mensch zou ons door de Minahassa vergezellen. Spoedig waren wij in het gebergte, en genoten een der fraaiste panorama's dat men zich voorstellen kan, op Menado, de baai, en op de omliggende landstreek. Onophoudelijk ontmoetten wij karren met schoone groote ossen bespannen, en beladen met koffij, die naar Menado werd afgevoerd. Tomohon en eenige andere kotta's kwamen wij door, allen even net en regelmatig aangelegd, voorzien van een kerkje en school, en doorsneden met heggen van bloeijende rozen. De huizen der inlanders, van planken en op palen gebouwd, zagen er goed uit. De inwoners zelve waren zeer voorkomend en beleefd, en riepen ons het goede morgen toe; in vele opzigten verschilden zij van die welke ik tot nog toe in Indië gezien had. Zij droegen op het kort gesneden haar veelal een breeden strooijen hoed, en waren gekleed in een katoenen buisje en kort broekje van dezelfde stof. De vrouwen, net gekapt, waren in sarong en kabaatjes. De kleur der huid was veel ligter dan op Java, en onder de jonge meisjes zag men zeer lieve gezigtjes. In sommige kotta's kwamen de inlandsche hoofden, hier majoors genaamd, ons te gemoet, in Europesche kleeding, zwarten ouderwetschen rok en pantalon, ronden hoed, en een stok in de hand, die voorzien was van een zilveren knop waarop het wapen van Nederland stond. Te Tomohon bezochten wij de kerk, de school en eenige huizen van inlanders. De eersten waren hoogst eenvoudig ingerigt, maar de woningen, soms voor meer dan een huisgezin dienende, lieten, wat de zindelijkheid aangaat, nog al wat te wenschen over.

In de kotta zag men varkens in menigte rondloopen, daar de Alfoeren hun vleesch gaarne nuttigen. Het land, dat wij doorreden, was prachtig; geene trotsche natuurtooneelen, maar eene opeenhooping van boomen, gewassen, bloemen en struiken, in een woord eene groeikracht ten toon spreidende, waarvan ik de weêrga nog niet gezien had. Onze Duitsche natuurkundige was opgetogen van bewondering. Behalve de voor mij in vele opzigten nieuwe flora, zag ik onophoudelijk fraaije vogels, groote en kleine, en vlinders van de schitterendste kleuren. Fraaijer stieren en ossen dan men hier aantreft, heb ik ook nergens in Indië gezien; men zeide, dat zij van de Philippijnsche eilanden afkomstig zijn.

Laat na den middag kwamen wij te Tondano aan, en werden bij den controleur met de meeste gastvrijheid ontvangen. Tondano doet zich allerliefst voor, en is doorsneden met regte wegen aan weêrszijden bezoomd met heggen van bloeijende rozen. Vóór den avond noodigde de controleur ons uit om een toertje op het meer te doen, waartoe eene Europesche sloep, met eenige net uitgedoste inlandsche pagayers, gereed lag. Dit meer ligt ruim 2000 voeten boven de zee, is zeer diep en heeft eene groote oppervlakte; het is geheel omgeven door groen gebergte en buitengewoon vischrijk. Waarschijnlijk heeft men hier aan oude ingestorte kraters te denken.

Den volgenden morgen rukte onze karavane reeds vroegtijdig uit naar Kema. Wij kwamen langs Tonsea, waarheen eenige volgelingen van den bekenden Diepo Negoro verbannen werden en waar nu nog hunne afstammelingen wonen. Weldra bereikten wij den beroemden waterval van Tondano, waar, eenige jaren geleden, een der hooge ambtenaren van Indië ongelukkig het leven liet. De waterval is stout en vormt vooral te midden dier tropische vegetatie een schilderachtig tafereel. Wij volgden een nieuw aangelegden weg naar Kema; fraaijer bergstreek had ik nimmer gezien: zij overtrof ver hetgeen Java mij van dien aard aangeboden had. Op nieuw werden

wij in de verschillende kotta's verwelkomd, die veelal met wimpels langs den weg opgesierd waren, terwijl de kinderen, voor de scholen geplaatst, ons met een lief gezang begroetten. Hier en daar hoorde men de gamelang, die meestal door meisjes bespeeld werd. Bij het binnentreden van Kema vonden wij, door de zorg van den controleur, een vijf en twintigtal Alfoeren, die in hun nationaal oorlogskostuum woeste krijgsdansen onder begeleiding hunner muziek uitvoerden, waarbij vooral het blazen op een zeehoorn een schel klinkend geluid voortbragt, en ons alzoo binnen de kotta bragten. De vertooning was allermerkwaardigst. Bij de controleurswoning stond de schutterij van Kema geschaard; daar wapperden Nederlandsche vlaggen en werden wij met de meeste voorkomendheid door dien ambtenaar, die ons te gemoet was gereden, in zijne woning opgenomen. Spoedig ontvingen wij daar het bezoek van een inlandschen majoor, die goed Hollandsch sprak en vele blijken van beschaving gaf.

Kema is kleiner dan Menado of Tondano, maar toch ook eene net aangelegde negorij. De bevolking lijdt er veel aan koortsen, een gevolg, geloof ik, van de vele moerassen in hare nabijheid. Hare baai biedt vooral bij de westmousson eene veilige ankerplaats aan, en wordt door de Amerikaansche walvischvaarders veel bezocht. Kema loopt nog al eens gevaar van zeeroovers, en het is om die reden dat een onzer oorlogsbodems zich nu en dan in deze baai vertoont.

De afspraak was, dat de Ambon den tweeden dag des avonds in de baai zou komen, en wij ons dan op nieuw zouden inschepen. Het was evenwel reeds zeer laat geworden eer de uitgezette post ons kwam berigten, dat hij meende de lichten van een schip vóór de baai te zien. Gedurende eenigen tijd werd het zeer betwijfeld of dit wel onze stoomboot kon zijn, en of het welligt niet eenig rooversvaartuig zou wezen. Eindelijk werd besloten er op goed geluk heen te roeijen, en ontdekten wij weldra tot onze vreugde, dat het de Ambon

was, die uit vrees voor de klippen het zoo veel mogelijk buiten gehouden had. Spoedig was de schroef wederom in beweging, en stoomden wij in eene regte lijn naar Ternate, waar men meende den volgenden avond te zullen aankomen.

Hiermede hadden wij voor het oogenblik afscheid genomen van Celebes, hoogst tevreden over ons uitstapje door de Minahassa. Nergens had ik tot nog toe liever en krachtiger natuur gezien dan in dit laatste oord, en daarbij een begin van beschaving bij de inlandsche bevolking mogen bespeuren, zoo als ik mij die niet voorgesteld had, en welke voornamelijk aan de bemoeijingen van de daar gevestigde zendelingen te danken is. Zeer veel blijft er evenwel nog te doen over, waarbij alles daarvan zal afhangen of inderdaad geschikte personen voor dat werk gebezigd worden. De Alfoer scheen zachtmoedig en gewillig, maar er was misschien in de laatste tijden met het oog op winst, van regeringswege, van die karaktertrek wel eenig misbruik gemaakt. De deugd der Menadokoffij is bekend, en het is buiten allen twijfel, dat dit geheel Noord-oostelijk deel van Celebes, ja dat het meerendeel van dat onschatbare eiland, hetwelk zelfs nog maar gedeeltelijk bekend is, voor eene ongeloofelijke ontwikkeling en productie vatbaar zou zijn. In Menado had men, vooral in de laatste jaren, getracht cacao tuinen aan te leggen, die echter veel door ziekte schenen te lijden. Ook de mineralogische rijkdom van Celebes is bekend, maar ik zou meenen dat het aanwenden van de groeikrachten der natuur de voorkeur moest verdienen. Van aardbevingen heeft vooral de Minahassa veel te lijden. Tijdens ons verblijf in Kema, verklaarde de controleur dat er zich eene had doen gevoelen, maar ik erken er niets van bemerkt te hebben.

Vroeg in den morgen van den volgenden dag bevonden wij ons tusschen de eilanden Maijo en Tijfore, en weldra vertoonde zich de vuurspuwende berg van Ternate regt voor ons. Als eene prachtige groene piramide uit zee oprijzende, ontwaarde men spoedig

dat kleine rookzuilen zich verhieven boven zijn kruin, die gedeeltelijk met zwarte en witte asch bedekt was. Door het plotseling invallen van den donker, dat nabij de linie zoo opmerkelijk is, kon de boot niet dan met de grootste voorzigtigheid de baai van Ternate binnenstoomen, maar het gelukte toch in den laten avond op de reede dier plaats te ankeren. Ook hier zou de mailboot twee dagen stil blijven, eene tijdruimte meer dan voldoende om Ternate zelf in alle zijne bijzonderheden op te nemen, terwijl ik bij den resident een gastvrij dak vond.

Men had mij op Java afgeraden naar de Molukken te gaan, omdat ik daar niet veel anders dan achteruitgang en verval zou vinden; ik was echter te begeerig om ook dat gedeelte onzer bezittingen te zien om het uit dien hoofde op te geven. Bij mijn eersten blik op Ternate scheen die eenigermate droevige voorzegging in vele opzigten bevestigd te zullen worden. Door het verval der O. I. Compagnie, maar ook vooral ten gevolge van hevige aardbevingen, heeft het stadje Ternate zeer veel geleden. Men ziet er geheel ontvolkte buurten of straten, waar vroeger Europesche huizen gestaan hebben, en alles bepaalt zich nu tot eenen weg langs het strand, waar die woningen nog naast elkander geschaard staan, tot eenige weinige straten die daarop uitloopen, en eenige hier en daar verspreide woningen met tuinen. Het geheele eiland Ternate is ook niets anders dan een groote vuurspuwende berg, op welks breeden voet de menschen zich gevestigd hebben, en tegen welks vruchtbare wanden tot op zekere hoogte tuinen zijn aangelegd. De kruin van den berg rookt onophoudelijk, werpt asch en zand uit en herinnert voortdurend door schuddingen op welken gevaarlijken grondslag men hier gebouwd heeft. Gelukkig zijn de kraters aan de westelijke zijde van den berg geopend, daar anders het stadje, dat op den oostelijken voet ligt, wel op eens bedolven zou kunnen worden. De bergschuddingen zijn zeer afwisselend in kracht en in duur. Tijdens mijn verblijf gaf de vulkaan wederom sterker

teekenen van leven, zoodat men voor eenige groote uitbarsting vreesde en daartegen voorzorgen nam. Deze geheele eilanden-groep bestaat ook uit eene aaneenschakeling van vuurbergen, en nog vóór zeer korten tijd, op het einde van 1861, was het geheele eilandje Makkian eensklaps als het ware gebarsten en totaal onbewoonbaar gemaakt, waarbij eene menigte menschen het leven verloor. De ruime baai van Ternate, die door deze verschillende eilanden als Hiri, Tidore, Noorwegen enz. omsloten is, vertoont zich zeer schilderachtig, maar het is bijkans zeker, dat voortdurend hier groote natuur omwentelingen zullen plaats grijpen, die schrikbarende verwoestingen na zich kunnen slepen.

Dadelijk trof mij te Ternate de groote verscheidenheid van inlandsche menschenrassen, die men er aantreft, waaronder vooral de Papoeëzen met hun zwartwollig hoofdhaar een woest voorkomen hebben. Nog eene bijzonderheid van Ternate is het groot aantal loeries, kakatoeas en andere vogels van die soort, die van Nieuw Guinea aangevoerd, door de inlanders bij de aankomst van schepen te koop worden aangeboden. Later droeg onze stoomboot ook de blijken van den kooplust der opvarenden, daar zij bijna in eene drijvende menagerie was herschapen. Eene menigte dier vogels sneuvelde echter op reis, zoodat maar weinigen nog te Soerabaya aangebragt werden.

Te Ternate wordt eenige ruilhandel gedreven met de omliggende eilanden, maar behalve de oorlogsstoomboot, de Reteh, die ons van Menado naar hier gevolgd was, lagen er slechts een paar inlandsche vaartuigen op de reede. Dat Ternate dus voor den Europeaan onder de meest afgezonderde, nog al eentoonige en vervelende verblijven behoort, zal ik wel niet behoeven te zeggen. De productie van Ternate en omliggende eilanden, die uit rijst, maïs, wat koffij en notenmuskaat bestaat, is niet groot, en het is eene bezitting die aan de Indische kas jaarlijks eene aanzienlijke som gelds kost. Bij eene zoo noodige hervorming van het bestuur

der Molukken zou echter welligt ook hierin verbetering te brengen zijn.

Den dag na mijne komst werd door den resident voor mij belet gevraagd bij den Sultan van Ternate. Na mijn bezoek aan den Koning van Goa wenschte ik met dit hoofd, dat hier nog een uitgebreid gezag voert en door traktaten aan ons verbonden is, kennis te maken. De kraton of het paleis is slechts op een kwartier uurs afstand van het residentiehuis gelegen. De Sultan liet antwoorden, dat hij ons 's namiddags ten 5 uur met zijn rijtuig zou doen afhalen. Op het bestemde uur verscheen eene calèche van den oudsten stempel en zoo bouwvallig dat zelfs de portieren gesloten moesten blijven, en wij er aan weêrszijden door middel van een trapje inklommen. Deze calèche was nog een geschenk van wijlen den Gouverneur-generaal van der Cappellen. In de plaats van paarden, die de Sultan niet bezit, werden wij getrokken door 10 Ternatanen in eenig uniform gekleed. Zoo reden wij naar den kraton, alwaar een viertal schildwachten met oude Europesche geweren, ons militaire honneurs bewezen. De kraton is een tamelijk groot steenen gebouw met een bordes. De Sultan kwam ons onder aan den trap verwelkomen. Hij was gekleed in een Europeschen blaauw laken rok, was klein van gestalte en had geen ongunstig uiterlijk. Wij werden in eene zoogenaamde receptiezaal gebragt, wier zoldering ruim voorzien was van hangende stolplantaarns; het ameublement zag er grof en verlept uit. Men had de geschenken ten toon gesteld, die vroeger door onzen Prins Hendrik aan den Sultan werden vereerd, en waarmede hij zeer ingenomen scheen. Na een kort gesprek met den resident plaatste hij zich tusschen ons beiden op een dusgenaamden troon. Hij was zeer voorkomend, maar dewijl ik de Maleische taal niet magtig was, moest zich het gesprek tusschen hem en den resident bepalen. Men presenteerde thee, koffij, gebak en confituren, vrouwen kwamen evenwel niet te voorschijn. Nadat wij een half uurtje alzoo

hadden doorgebragt, genoten wij nog even het fraaije uitzigt dat men van den kraton over de baai heeft, namen afscheid, en keerden met onze wrakke calèche naar Ternate terug.

Op het eiland Ternate vindt men enkele kleine fortjes, die echter veelal in verval zijn. Het voornaamste dier verdedigingswerken is het fort Oranje, dat hoewel het te ruim gebouwd en zeer verouderd is, toch tegen een inlandschen vijand nog bestand zou zijn. Een kapitein der infanterie kommandeerde er het detachement.

Zoo als ik zeide, lag de oorlogsstoomboot, de Reteh, die in deze wateren gestationeerd was, voor Ternate ten anker. Daar dit schip kortelings een stouten aanval op zeeroovers gedaan had, werd ik door den zeer hupschen kommandant van dien bodem in de gelegenheid gesteld de toen door hem gemaakte gevangenen, die hier opgesloten waren, en zijnen veroverden buit te zien. De krijgsgevangenen waren meest jonge menschen, en zagen er beklagenswaardig uit; de buit bestond uit eenig wapentuig, lillas enz.

De vruchtbare en rijk beschaduwde omgeving van Ternate levert, vooral tegen de helling van het gebergte, aangename wandelingen op. Bij eene mijner omdoolingen in den vroegen morgen belandde ik op eene ruime begraafplaats, die, even als Ternate, de blijken van verval droeg, en waar menig ontredderd monument aan de namen van Hollandsche geslachten herinnerde, die hier weleer in welvaart geleefd hebben.

De voornaamste handelaar van Ternate was de Heer van Duivenbode, een telg uit het oud Hollandsch geslacht van dien naam dat uit Leijden afkomstig is. Hij scheen een zeer ondernemend man, en volkomen met den toestand der Molukken bekend.

Den 30 Julij werd, des avonds, het anker geligt, en stoomden wij naar Amboina, met het voornemen om tevens het eiland Boeroe aan te doen. De reis leverde niets bijzonders op. Onze stoomboot bleef voortdurend goed bezet met passagiers en goederen, en zat

bovendien vol met tropische vogels, die wel fraai van kleur waren, maar alleronaangenaamst schreeuwden. Wij kwamen langs verscheidene grootere en kleinere eilanden, allen overdekt met groen, maar overigens zonder de minste teekens van leven. Geen scheepje werd door ons ontmoet. Den derden dag, tegen den middag, hadden wij het groote eiland Boeroe voor ons, en liepen wij de baai van Kajeli binnen.

Het eiland Boeroe kwam mij nog al belangrijk voor, vooral daar het, zoo als men weet, voor eene Europesche kolonisatie zeer in aanmerking is gekomen. Gelukkig heeft men dat plan laten varen, daar, naar mijn oordeel, alle kolonisatie op groote schaal, en met name: kolonisatie van Europesche landbouwers, tusschen de keerkringen hoogst ongeraden is. Naar mijne overtuiging kan een Europeaan in dat klimaat, vooral bij landbouwwerk niet tieren, en werden daartoe door de Voorzienigheid in die gewesten geheel andere menschen geplaatst, wier huid, bloed en geheele ligchaamsbouw daaraan geëigend zijn.

Boeroe, of liever Kajeli, doet zich van de baai gezien, ook niet zeer aanlokkelijk voor. Men ziet een bergachtig groen land voor zich, en langs de baai eene aaneenschakeling van armoedige inlandsche woningen en verscheidene kleine missighits of Mahomedaansche tempeltjes, en in het midden een klein fortje benevens eenige weinige Europesche huizen.

Ons schip zou hier eenige uren stil blijven, en naauwelijks was het anker gevallen, of wij roeiden naar den wal, die om de vele droogten nog al moeijelijk te bereiken is. De kommandant van het fortje, een tweede luitenant, die voor eenige maanden van Amboina naar hier gedetacheerd was, en de Nederlandsche opzigter over Boeroe, een kleurling, kwamen ons verwelkomen. Wij bezochten hunne woningen en het fortje, gebruikten wat sagoweer, en maakten eene wandeling door Kajeli. Het plaatsje was morsig en armoedig, en doorsneden met kreken, wier uitdampingen vele

koortsen veroorzaken, zoodat het geraden zou zijn de geheele bevolking meer naar het gebergte te verplaatsen. Boeroe is zeer rijk in kajoe-poeti-boomen, wier olie er een tak van handel uitmaakt, maar die, door hunnen witten bast en hunne ligt kleurige bladeren, zich bij het overigens zoo fraaije groen der gewassen in Indië ongunstig voordoen. Men zegt dat het eiland, even als Ceram en meer anderen in deze zee, voor groote productie geschikt is, en de inwonende Alfoeren zachtmoedig en gewillig van aard zijn; tot nog toe heeft men echter te weinig de aandacht op die kostbare bezittingen gevestigd, en is alles daar nog bij het oude gebleven. Bij mij kwam de gedachte op, of niet op een dezer zoo vruchtbare eilanden, als grondslag eener meer geregelde maatschappij en om daarvan gewenschte voordeelen te trekken, eene proef te nemen zou zijn met het vestigen van gepasporteerde inlandsche militairen. Indien men Indische soldaten bij den afloop van hun diensttijd, met vrouw en kinderen, daar trachtte te koloniseren, en hun kleine grondeigendommen schonk, zouden deze menschen, aan tucht en orde gewoon, den grond eener nederzetting kunnen vormen. Hierdoor zou tevens in het lot dier gewezen militairen, beter dan thans, voorzien worden. Groote kosten zou een en ander, naar mijn oordeel, niet kunnen vorderen.

Tegen het vallen van den avond, scheepten wij ons weder op onze stoomboot in, en rigtten den koers naar Amboina, dat wij den volgenden morgen vroegtijdig hoopten te bereiken. De dag was ook pas aangebroken toen ik mij reeds op het dek bevond, om het binnenloopen te Ambon te kunnen zien, dat mij als bijzonder fraai was voorgesteld. De uitkomst beantwoordde ook aan de verwachting. Het zeer bergachtige eiland Ambon, geheel met weelig groen overdekt, vertoont zich prachtig. Wij stoomden eene niet zeer breede maar lange baai binnen, en zagen weldra het stadje Ambon regts van ons aan den voet van het gebergte liggen. Men ontwaart dadelijk dat Ambon grooter is dan Ternate; het bezit echter

evenmin eenig aanzienlijk gebouw, maar is met meer netheid en orde aangelegd. Op zijde der stad ligt een ruim fort, geheel in denzelfden trant gebouwd als die te Ternate, Makassar of Menado, en dat men door moet gaan om in de plaats te komen. Het lange houten havenhoofd dat er heen leidt, stond opgepropt met inlanders en eenige Europeanen, die onze mailboot, welke daar vastgemeerd moest worden, verbeidden. De waarnemende Gouverneur der Molukken, de Heer v. d. C., was onder degenen, die eenige mailpassagiers kwamen verwelkomen, en noodigde mij dadelijk allervriendelijkst uit om ten zijnent mijn intrek te nemen.

De mailboot bleef ook hier twee dagen stil, die op de aangenaamste wijze door mij werden doorgebragt. De eerste namiddag werd gewijd aan een togt te water naar de dusgenaamde achterbaai. Dit geschiedde met de Gouvernements Orembaai, eene groote overdekte praauw die door inlandsche pagaijers werd voortgeschept, op de maat van een kleine trom, waarop een inlander zonder ophouden sloeg; eene hoogst eentoonige muziek, waaraan men echter spoedig gewoon raakt. Bovendien schreeuwden of liever gilden de roeijers nu en dan op eene schrikkelijke wijze, waarbij zij met ongeloofelijke inspanning het vaartuig over het water dreven. De baai van Amboina wemelt van visschen, die men er op allerlei wijzen ziet vangen, en door het heldere water vertoont de bodem hier en daar de heerlijkste gekleurde zeegewassen. De vaart tusschen hare welige en prachtige oevers was alleraangenaamst. Aan het einde der baai gekomen, bezochten wij eene negorij, waar ik getroffen werd door de plegtige stilte in een klein houten kerkje, alwaar vele Christen-eilanders tot het avondgebed vereenigd waren. Wij bragten een bezoek aan het dorpshoofd, sloegen een blik op de bevallige baai, en keerden laat in den avond langs denzelfden weg naar Amboina terug.

De volgende dag werd aan een zeer merkwaardigen uitstap besteed, namelijk aan het bezoeken der negorijen Ema, Kilang

en eenige anderen, die hoog in het gebergte achter Amboina gelegen zijn. Deze togt kan niet anders dan in een draagstoel geschieden, daar de bergpaden zoo steil en onbegaanbaar zijn, dat alleen een inlander die betreden kan. Vroeg in den morgen stonden 4 draagstoelen gereed, waarin de waarnemende Gouverneur der Molukken benevens een paar andere ambtenaren en ik plaats namen. Een inlander ging vooruit met eene ontplooide Nederlandsche vlag, en een ander met eene kleine trom waarop hij onophoudelijk sloeg, terwijl hij tevens als voorzanger voor de dragers diende. Zoo trok de karavane het gebergte in, aan welks voet Amboina gelegen is; nimmer heb ik een vreemder togt gemaakt dan deze. Soms stond de draagstoel geheel loodregt, zoodat men zich vastklemmen moest om er niet uit te vallen, dan weder lag men met het hoofd naar beneden. De Amboinezen klouterden als gemzen en schenen onvermoeid. Vooral bij de moeijelijkste overgangen hieven zij telkens een vervaarlijk gegil of geschreeuw aan, en zongen verder voor mij onverstaanbare liedjes, door den voorganger aangegeven, en waarbij alle dragers telkens tamelijk onharmonisch invielen. Wij trokken groote kajoe-poeti-bosschen door, genoten nu en dan fraaije vergezigten op Amboina en zijne baai, en bleven voortdurend te midden eener weelderige natuur van sago- en notenmuskaatboomen, nagel-tuinen en kakao aanplantingen en wat dies meer zij. Niettegenstaande het juist regentijd voor de Molukken was, bleef dien dag het weder ons bijzonder gunstig; het groen stond overal even krachtig en frisch, terwijl door de vele regens der vorige dagen teekenachtige watervallen in het gebergte gevormd werden. De bovengenoemde Christennegorij en die van Ema en Kilang liggen zeer aardig verspreid boven op de bergen. Wij werden met geweerschoten, ten teeken van vreugde, door eenige inlanders ontvangen, bezochten nette kerken en scholen, waar de kinderen liederen aanhieven, namen te Kilang in een passangrahan wat ververschingen,

en keerden vóór het vallen van den avond in Amboina terug. De stad Amboina draagt, even als Ternate, maar in veel mindere mate, de blijken dat zij vroeger meer welvaart kende. Zij is nog al ruim aangelegd en met verscheidene breede wegen of straten doorsneden, waaraan de huizen der Europeanen, met tuinen omgeven, gelegen zijn. Eene bijzonderheid te Amboina zijn de koepelvormige dakjes die men veelal aan den ingang van de met muren omsloten tuinen ziet, en waarop, naar men mij zeide, de Amboinees die burger of Christen geworden is, zeer gesteld moet zijn. Hier, even als in de Minahassa, worden de wanden der huizen veelal gemaakt van de takken van den sago-palm, eene wijze van bouwen die duurzaamheid aan fraaiheid paart. Van het woonhuis voor den Gouverneur der Molukken, hetwelk nu ledig stond, had ik betere verwachting gehad; de ligging is goed gekozen, de badplaatsen behooren onder de fraaiste die ik in Indië zag, maar het hoofdgebouw zelf is te klein en gebrekkig ingerigt. De Amboinezen, zoo wel mannen als vrouwen, zijn meest in donker blaauw of zwart katoen gekleed, dat iets sombers geeft; inlandsche hoofden zag ik er geheel in Europesche kleeding. Zoo als bekend is, telt Amboina eene menigte Christen inlanders, over wie ik soms in Indië een minder gunstig oordeel hoorde vellen, maar die mij ordelijk en beleefd voorkwamen. Voor het schoolonderwijs wordt te Amboina ook veel gedaan, en ik geloof te mogen aannemen, dat zoo wel hier als in de Minahassa de inlander in beschaving hooger staat dan ergens op Java. Dat hier, gelijk in de Minahassa, sago een hoofdvoedsel van den inlander uitmaakt, is bekend, even als de wijze waarop zij uit de boomen geklopt en bereid wordt.

Door den achteruitgang van den specerij-handel is de waarde van Amboina zeer verminderd en eene bezitting geworden, die gewoonlijk ieder jaar een zeer aanzienlijk nadeelig slot oplevert. Men is er echter nog te zeer bij de traditien der voormalige O. I. Compagnie gebleven, en bij eene herziening van het

geheele regeringstelsel der Molukken zouden er welligt wel middelen te vinden zijn om die bezitting wat meer in hare eigene behoeften te doen voorzien. Enkele inlandsche vaartuigen waren de eenige handelschepen die ik er aantrof. Als oorlogschip lag er de Citadel van Antwerpen gestationeerd. Eene merkwaardige industrie te Amboina is het nabootsen van bloemen met vogelvederen. Keurige bouquetten op die wijze gemaakt, en als geschenk ontvangen, moest ik later bij mijne schipbreuk verliezen.

Den 4 Augustus werd afscheid van Amboina genomen, en zette onze stoomboot den koers naar Banda. Tot mijn leedwezen hadden wij hier onze reisgenooten, den luitenant-kolonel en zijne echtgenoote, en den predikant die mij door de Minahassa vergezelde, achtergelaten. Daarentegen waren nieuwe passagiers opgenomen, en onder dezen de predikant Kam en zijne familie, die na 14 jaren op Amboina geweest te zijn, nu op Java overgeplaatst was, en die door zijne bekendheid in deze gewesten, voor mij een zeer nuttig en aangenaam reisgenoot werd. Overigens was onze mailboot nog meer opgepropt dan vroeger; officieren en soldaten van het Indische leger bragten daartoe, als altijd, veel bij; vooral voor de laatsten kwam mij de herberging op al de mailbooten niet te best voor. En toch is het een transport waarop altijd gerekend kan worden; er is geene cargalijst eener mailboot in Indië, die niet eindigt met de stereotype woorden: "Z. M. troepen en bannelingen". De opmerking is ook wel eens gemaakt, of het onophoudelijk laten reizen en verplaatsen van militairen in alle rangen, niet te ver gedreven is, en men hierop geene aanzienlijke uitgaven zou kunnen besparen. Behalve de menschen en de menigte van kakatoeas, loeries enz. van Ternate en Amboina medegebragt, stonden nog op het dek hokken met wilde koeijen, kangouros, kroonvogels enz. zoodat de boot eene arke Noachs geleek.

In het midden van den nacht werd ik eensklaps door den kapitein gewekt, om op het dek een verschijnsel te komen zien,

dat zich alleen in deze wateren en slechts in dit saizoen vertoont, namelijk de dusgenaamde melkzee. Dit schouwspel was allermerkwaardigst; de zee was effen en zoo wit als melk, waarbij het hemelgewelf zwart afstak. In het zeewater dat wij lieten ophalen, kon men, ook den volgenden dag, niets bijzonders ontdekken, toch moet het verschijnsel zeker aan diertjes toegeschreven worden. Het gezigt dier melkzee maakt eenigermate een droevigen indruk, en eenige onzer schepelingen, die er voor het eerst mede kennis maakten, waren in den aanvang bevreesd.

Bij het aanbreken van den dag zagen wij de groep der Banda eilanden voor ons, van welken vooral Banda Neira en de plaats onzer bestemming door den kolossalen vuurberg den Goenong-api duidelijk te onderkennen was. Men had mij gezegd, dat het binnenloopen te Banda een der prachtigste natuurtooneelen aanbiedt. In sommige opzigten is dit volkomen waar. Wij stoomden regt op den Goenong-api aan, wiens dorre kruin sterk rookte, terwijl zijne wanden met breede strepen van zwarte asch en reusachtige rotsklompen tot aan zijnen voet in zee bedekt waren. Kort daarop liepen wij, als in een zeeboezem, tusschen de met heerlijk groen bedekte eilanden Banda Lontoir en Banda Neira binnen, en zagen het stadje Banda links van ons langs den oever der zee gebouwd, en beschermd door twee achter elkander gelegen forten, die iets zeer schilderachtigs aan het tafereel geven. Er lagen een paar koopvaardijscheepjes op de reede, in wier nabijheid onze Ambon het anker uitwierp. Dadelijk kwamen sloepen van den wal om de brieven te halen, en kreeg ik eene allerbeleefdste uitnoodiging om bij den Resident, den heer v. d. G., te komen logeren.

Daar de mailboot eerst in den morgen van den derden dag na onze aankomst vertrok, had ik overvloedige gelegenheid, om onder de leiding van den gastvrijen Resident, het merkwaardigste van Banda te zien. Onder de voornaamste zaken aldaar behooren, gelijk bekend is, de nooten-perken, en vooral die, welke op het

eiland Lontoir gevonden worden. Een geheele voormiddag werd daaraan besteed. Wij staken de baai over naar het eiland Groot-Banda, en bestegen een hoogen steenen trap, die ons boven op het gebergte te midden der nooten-perken bragt. Hun eerste aanblik is verrassend. In plaats van regelmatige, afgeheinde tuinen, gelijk ik verwacht had, scheen een uitgebreid, rijk beschaduwd Engelsch park voor mij te liggen. In alle rigtingen stonden kortstammige notenmuskaatboomen, overschaduwd en beschermd door hoog opgaande kanarieboomen. Aan de meesten hing een tal van nooten in de verschillende tijdperken van rijpwording. Naar mijn gevoelen behoort de notenmuskaatboom ook onder de fraaiste der tropische gewassen. Zij zijn piramidaal van vorm met een donker groen en glanzig blad, terwijl de bast der nooten bij eenige rijping een licht geele kleur aanneemt, zoodat men zou meenen onze geele boeren-pruim te zien hangen. Is de vrucht iets rijper, dan barst de buitenste bekleeding, en vertoont zich de hoog roode kleur der foelie, waardoor de boom een schilderachtig aanzien krijgt. Verscheidene menschen waren bezig met de nooten te plukken, hetgeen geschiedt door middel van een korfje aan een bamboezen stok gehecht, om den boom noch de vrucht te beschadigen. De nooten worden hierop gebragt naar de werkplaats, aldaar ontbolsterd, ontdaan van de foelie, sterk berookt en daarna in de kalk gelegd, zoo als door de vele beschrijvingen daarvan algemeen bekend is. Wij deden eene alleraangenaamste wandeling door het prachtige en schaduwrijke park, om daarna van het zoo geroemde Oerang-Datang een vergezigt te genieten, dat men op Banda Neira, den Goenong-api, de baai enz. heeft. Dit panorama is grootsch en treffend.

Het eiland Banda Lontoir draagt ook de blijken, dat hier grootere welvaart bestaan heeft. Men vindt er verscheidene bouwvallen, deels ook door aardbevingen veroorzaakt, waar de opschriften aan de bloeijende dagen der O. I. Compagnie herinneren. Velen der perkeniers of eigenaars der tuinen wonen thans op

Banda Neira, maar men ziet nog hier en daar op Lontoir, langs de baai lief aangelegde villa's. Het is bekend dat de slavernij der perkhoorigen of bearbeiders der tuinen opgeheven is, zoodat dit werk nu verrigt wordt door veroordeelde bannelingen en zoogenaamde vrije arbeiders, die vooral van Java worden aangevoerd. De nooten moeten tegen gezette prijzen aan het Gouvernement worden afgeleverd, dat wederom van zijne zijde eenige verpligtingen omtrent voeding als anderzins op zich genomen heeft. Het is nog het oude stelsel der O. I. Compagnie, maar door omstandigheden herhaaldelijk en zeer gewijzigd. Het is hier de plaats niet om in meer bijzonderheden omtrent deze zaak te treden, maar zeker is het, dat men ook te dien aanzien tot doortastende hervormingen zal moeten besluiten. De voortbrenging van nooten op de Bandasche eilanden, is, vooral ook door de goede maatregelen van den resident, in de laatste jaren toegenomen. Ook op Ceram en andere eilanden, heeft men voortreffelijke nooten gevonden; de prijzen van dat produkt zijn echter zeer achteruitgegaan. Hoewel dus de Regering nog voortdurend met de Bandanooten winsten behaalt, zal welligt spoedig daarin verandering komen, en zullen dus bij tijds maatregelen moeten genomen worden om een aanstaand verlies te voorkomen. De voormalige perkhoorigen zijn na hunne emancipatie naar Banda Neira getrokken, en leven daar in lediggang; de resident scheen hen echter door goede bepalingen genoodzaakt te hebben om zich, in eene afzonderlijke wijk der stad, ten minste behoorlijke huisvesting te verschaffen.

Het stadje Banda heeft in aanleg wel eenige overeenkomst met Ternate, maar is grooter en ziet er ook beter en welvarender uit. Men vindt er nog vele overblijfselen van de verwoestingen, die de bekende laatste aard- en zeebeving daar heeft aangerigt. Banda is aan zulke onheilen bijna dagelijks blootgesteld; de geheele bodem is zuiver vulkanisch, en de geduchte Goenong-api blijft een hoogst gevaarlijken buurman. Gelukkigerwijze is zijn krater

naar de zeezijde gekeerd, daar anders de stad misschien nog eensklaps verwoest zou kunnen worden. Opmerkelijke gebouwen heeft Banda niet, het beste was de Protestantsche kerk, maar deze werd bij de laatste aardbeving gedeeltelijk vernield. Men vindt in de onmiddelijke nabijheid van het stadje een goed aangelegd en ruim militair kampement, terwijl de beide fortjes waarvan ik boven sprak, Nassau en Belgica genaamd, onbezet zijn. Behalve deze fortjes zijn nog op onderscheidene punten der beide eilanden overblijfselen van vroegere verdedigingswerken aanwezig, die ten bewijze kunnen strekken van de hooge waarde, welke, om den alleenhandel, aan hun bezit vroeger gehecht werd.

Sprak ik van Oerang-Datang, een tweede overschoon panorama geniet men van den Papenberg, die achter het stadje Banda Neira gelegen is, en van waar vooral de Goenong-api in al zijne majesteit aanschouwd wordt. In de ruime, goed onderhouden Gouvernementspakhuizen zagen wij de verwerking en pakking der nooten voor het verzenden naar Java en Europa, en het bereiden der nootenzeep dat op eene nog hoogst primitieve wijze plaats had.

Dat het verblijf op Banda stil en eenzaam is, zal ik wel niet behoeven te zeggen. Paarden zijn er niet, en men mist er vele der geriefelijkheden van het dagelijksche leven. Voor mij persoonlijk was dit laatste echter onmerkbaar onder het gastvrije dak, waar ik met zoo veel voorkomendheid ontvangen was geworden. Dat voor al zulke plaatsen in de Molukken de maandelijksche aankomst der mailboot als het ware een feestdag is, laat zich best gevoelen, vooral nu, omdat sedert de periodieke vaart van stoombooten in die wateren, de gemeenschap en handel door inlandsche zeilvaartuigen, zeer verminderd, zoo niet bijna vernietigd is. Van het hoogste belang is het daarom, dat die stoomvaart, welke een nieuw leven in de Moluksche zeeën kan aanbrengen, zoo goed mogelijk worde ingerigt, en alle denkbeeld van een alles doodend monopolie in handen eener alvermogende

maatschappij, dat zoo als thans zeer ten nadeele van het algemeen belang plaats heeft, door de regering zoo spoedig mogelijk worde tegengegaan.

Den 8 Augustus werd Banda vaarwel gezegd, en stoomden wij naar Timor. Bij het uitloopen der baai wemelde de zee van lustig spelende dolfijnen, dat door eenigen als een gunstig voorteeken voor onze reis gehouden werd. Het voornemen was om eerst de Portugesche bezitting Timor Delhi, en daarna het Nederlandsche Koepang aan te doen. Onder onze reisgenooten bevonden zich dan ook steeds de Portugesche majoor en de regtsgeleerde die voor Delhi bestemd waren, en bij wie onze togt door de Molukken geene zeer aangename herinneringen aan vroegere grootheid moest opgewekt hebben. Den volgenden dag voeren wij langs het eiland Wetter, dat er ontzettend dor en kaal uitzag en waarvan men zegt dat het er zelden regent.

Den 11 Augustus, zagen wij, tegen den middag Timor Delhi voor ons liggen. De zeer bergachtige kust was licht geel, of liever roodachtig van kleur, en verraadde eene dorheid die zelfs op onze Portugezen een onaangenamen indruk maakte. Aan het einde eener kleine baai lag het hoofdplaatsje, waar men den Portugeschen standaard zag wapperen, en wij, het anker voor eenige uren wierpen. De kapitein ging met de Portugesche heeren naar den wal om zich bij den Gouverneur aan te melden, die de beleefdheid had dadelijk een zijner adjudanten te zenden met verzoek aan de passagiers om in zijn verblijf af te stappen. Hieraan werd spoedig voldaan. Het woonhuis van den Gouverneur nabij het zeestrand gelegen, uit planken zamengesteld, zag er ellendig uit. Wij werden in een klein zaaltje gebragt, waar een vervallen troon stond, met Portugesche vlaggen en wapens behangen. Spoedig verscheen de Gouverneur, een jong mensch, die goed Fransch sprak en zich met veel minzaamheid met ons onderhield. Hij klaagde over de weinige zorg van het Portugesche Gouvernement voor deze

bezitting, en over het ongezonde klimaat van Timor; met mij sprak hij over het onlangs met Nederland gesloten tractaat betreffende de wederzijdsche grensscheidingen op Timor, die ten onzen nadeele en nog niet voldoende geregeld zouden zijn. Het kwam mij voor dat hij weinig met zijne betrekking ingenomen was. Eindelijk noodigde hij ons uit een bezoek aan zijn buitenhuis te brengen, waartoe rijtuigen en paarden werden gereed gemaakt. Allergebrekkigste wagentjes kwamen voor de deur, en wij reden de kleine armoedige negorij door naar het gebergte. Hier stond, op een half uur afstands van het hoofdplaatsje, een klein maar net ingerigt houten gebouwtje, waaruit men over de klapperbosschen, een lief gezigt op de kust en de baai kon genieten. Naar Delhi teruggekeerd, werd nog eene wandeling door de negorij zelf gedaan, bij welke gelegenheid wij getroffen werden door het woest uiterlijk en de morsigheid van de inlanders en van hunne woningen en hutten, waarvan sommigen den vorm van een suikerbrood hadden, zonder eenige opening dan een rond gat, waardoor zij in en uitkropen, en over den staat van achteloosheid en verval waarin alles scheen te verkeeren. Wij namen afscheid van den Gouverneur, die, vergezeld van een paar dusgenaamde lanciers, met den Portugeschen majoor naar zijn Buitenzorg uitreed. Ook de militaire bezetting van Delhi zag er allertreurigst uit, en alles scheen te bewijzen dat de klagten van den Gouverneur en zijne adjudanten volkomen gegrond waren. Zulk een onaangenaam verblijf als Timor Delhi had ik nog nergens gevonden, zoodat wij allen verheugd waren, toen tegen den avond het anker werd geligt, en wij naar Timor Koepang zouden afreizen.

Den volgenden dag kwamen wij na den middag voor Timor Koepang, dat zich veel beter voordeed dan het Portugesche Delhi. Eene rij wit gekalkte steenen huizen, en daar naast een groot fort, geleek eenigermate Makassar; overigens had de

omliggende landstreek en het ver gebergte, even als te Delhi, een dor en onbehagelijk aanzien. De baai voor Koepang is zeer ruim, maar ligt voor de meeste winden te veel open, zoodat men er wel eens aan gedacht heeft eene andere reede te zoeken. Hieraan zouden echter groote bezwaren verbonden zijn.

De resident, de heer E., ontving mij zeer beleefd, maar had geene gelegenheid om mij te logeren, dewijl het residentiehuis verbouwd werd; ik werd echter door tusschenkomst van den kapitein Vogel, den gezagvoerder der mailboot, allervriendelijkst geherbergd bij den heer S., agent der maatschappij van Cores de Vries. Twee dagen hier verblijvende, maakte ik met den resident een paar togten te paard, om iets van het inwendige van het eiland te zien. Dit voldeed mij echter weinig. De zeer berg- en steenachtige bodem van Koepang was dor en onvruchtbaar; alleen in de valleijen werd wat rijst en maïs geteeld. Men zeide mij ook, dat het hier soms in 9 maanden niet regent. Onze tweede togt werd vooral gewijd aan het bezoeken van Radja's of inlandsche vorsten, die ik gaarne wenschte te ontmoeten. Wij troffen er een in zijn woonhuis, eene groote planken schuur. Bij onze komst verzocht hij zich eerst te mogen kleeden. In de woonkamer stond eene doodkist, gedekt met een stuk wit katoen; men verhaalde mij, dat die kist daar reeds 12 jaren had gestaan, en het lijk niet begraven mogt worden, voor dat de schulden van den overledene waren afgedaan. De Radja geleek veel op een koelie, en men zou het hem niet aangezien hebben dat de Nederlandsche regering met zulke vorsten tractaten moet sluiten. Onder weg ontmoetten wij eenige troepen karbouwen, die hier in het wild rondloopen, en waarvoor men zich eenigzins moet wachten. Ik had ook geene andere wegen gezien dan zeer enge en steenachtige bergpaadjes.

Te Koepang bezocht ik eene inlandsche en eene Europesche school, die beiden goed ingerigt schenen. De laatste werd in het

Gereformeerd kerkgebouw gehouden, en het was mij aangenaam, daar, zoo ver van het vaderland, door de kinderen ons volkslied lustig te hooren zingen. Het hoofdvoedsel der Timorezen is djagong of Turksche tarwe, en daar het eiland weinig produkten oplevert, is er te Koepang niet veel handel; sandelhout is het voornaamste wat er uitgevoerd wordt. Ten gevolge zijner ligging, wordt het stadje evenwel dikwijls bezocht door schepen, die van en naar Australië varen. Men wil dat het eiland rijke koperaderen bevat, maar aan geregelden mijnbouw is er geloof ik, met behulp der inlanders niet te denken. Men zou daartoe vreemde mijnwerkers, welligt Chinezen, moeten aanvoeren, waardoor evenwel de ontginning zeer kostbaar zou worden. De resident scheen met het karakter der Timorezen nog al ingenomen; wat mij betreft, ik beken nergens in Indië volkeren gezien te hebben, die er zoo woest uitzagen als deze, en vooral te Timor-Delhi. Alles draagt daartoe bij, vooreerst hunne donkere en morsige huid, verder hunne kleeding, die bij velen alleen bestaat uit eenen heupband van boomschors, en eindelijk hun kapsel, daar zij hun zwaar, wollig hoofdhaar zoo hoog mogelijk steil naar boven opzetten en vastknoopen, en met hanenvederen opsieren. De bewoners der naburige eilanden, als bijv. de Rottinezen, dragen veelal een open gevlochten mandje op het hoofd. Over den schouder heeft bijna ieder inlander een knapzak hangen, waarin hij snuisterijen, sirie, tabak enz. met zich draagt. De Timorezen zijn ook berucht als koppensnellers, en ik geloof dat hunne volgzaamheid veel te wenschen overlaat. Naar hun uiterlijk te oordeelen, zou ik meenen, dat zij op den laagsten trap van beschaving staan. Timor behoort onder de buitenbezittingen die een nadeelig slot opleveren, en wel gemiddeld van eene halve ton gouds in het jaar, en ik geloof niet dat daaraan veel te verbeteren zou zijn. Het fort te Koepang zag er goed onderhouden uit, en alles stak hier inderdaad zeer gunstig af bij hetgeen wij te Delhi gezien hadden. Op de reede lagen

slechts een paar kleine kustvaartuigen, alsmede de oorlogsstoomboot de Sindoro, die zich gereed maakte om aan eenige naburige eilanden onder deze residentie behoorende, met den resident van Timor, een bezoek te brengen.

Na twee dagen verblijf te Koepang, zouden wij vóór het vallen van den avond vertrekken. Bij die gelegenheid overkwam mij het ongeval, dat ik, terugkeerende naar ons schip, met den Javaan die mij naar de sloep wilde dragen, door de hevige branding omvergeworpen werd en in zee viel; alles liep echter gelukkig met een nat pak af. Onze reis was nu voor de tweede maal naar Makassar, om dan van daar naar Soerabaya terug te keeren en alzoo den gewonen togt der mailboot te besluiten; een togt die maandelijks door de Molukken plaats heeft, alleen met deze verandering dat de reis beurtelings in omgekeerde rigting wordt afgelegd.

Den volgenden dag stoomden wij langs het eiland Sandelwoud, beroemd om zijne paarden, en dat, na het vallen van den avond, zich aardig voordeed door de vele vuren die de inlanders langs de kust ontstoken hadden. Met het aanbreken van den daaropvolgenden morgen voeren wij straat Sapie in, en slechts korten tijd was ons vaartuig die straat ingestoomd, toen wij te kampen kregen met eenen allergeweldigsten stroom, die ons gedurende 6 uren tegenhield. Ons stoomwerktuig spande alle zijne krachten in, alle zeilen stonden uit met gunstigen wind, en toch werd het schip telkens teruggedreven. Het was eene geduchte worsteling, doch eindelijk kwam de stroom tot bedaren en hadden wij den strijd gewonnen. De ons omringende natuur was hier in hooge mate woest en onbehagelijk; men zag niets dan barre rotsklippen en hoog kaal gebergte. Iets verder in de straat vonden wij weder een merkwaardig verschijnsel. De overigens kalme zeestraat scheen vóór ons uit op sommige plaatsen in eenen hevigen staat van kooking te verkeeren. Men zou meenen op ondiepten en

blinde klippen te zullen stranden, en toch is dit onjuist, want er staat volkomen diep water; alleen onderzeesche tegen elkander inwerkende stroomen veroorzaken deze allerhevigste deining. Ons schip werd ruw aangepakt en geslingerd, maar stoomde er met kracht door heen. Nog enkele malen herhaalde zich deze vertooning tot dat wij eindelijk de opene en kalme zee bereikten. Van den geduchten, immer brandenden vuurberg, de Goenong Api, ten noorden van Sumbawa, was alleen de voet te onderscheiden, daar hij overigens in een dikken nevel was gehuld. Nog gedurende 24 uren zagen wij niets dan lucht en water, toen zich eindelijk den vierden dag de lage kust van Celebes begon te teekenen. Al voortstoomende zagen wij regts van ons een mast, het treurig overblijfsel, van het Dordrechts schip de Juno, dat hier vóór weinige jaren met eene rijke lading strandde, en hadden wij het geluk nog vóór den duister de reede van Makassar te bereiken.

Voor de tweede maal nam ik mijn intrek bij de zoo gastvrije familie van den Gouverneur, en hernieuwde mijne kennis met Makassar en zijne omstreken. Ditmaal bleven wij er slechts 24 uren stil, daar wij reeds den volgenden avond naar Soerabaya zouden stoomen. Op de reede lagen verscheidene oorlogsschepen en handelsvaartuigen, die haar eene buitengewone levendigheid bijzetten. Bij ons vertrek vermaakten zich onze passagiers eenigen tijd met het duiken van inlandsche jongens, die, even als te Aden in Afrika, bij en onder het schip doorzwommen om allerbehendigst stukjes geld op te vangen, die hun in allerlei rigtingen toegeworpen werden, en die men in het zoo heldere water met het oog tot in de diepte kon volgen.

De terugreis naar Soerabaya leverde niets merkwaardigs op. Wij voeren nu oostelijk om Madura heen, dat zich ook aan die zijde weinig teekenachtig voordoet. Niet voor dat het dag was durfden wij, bij gebrek aan eenig kustlicht, de Straat van Madura invaren, eindelijk werd den 21 Augustus, vóór den middag, op nieuw het anker te Soerabaya uitgeworpen. Hiermede was mijn

uitstapje naar de Molukken afgeloopen, en ik verheugde mij, ook met dat deel onzer bezittingen kennis gemaakt te hebben.

Soerabaya, waar ik nu voor de vierde keer terugkwam, trof mij ditmaal bijzonder door zijne levendigheid en drukte, die zoo zeer afstak bij de kalmte, of liever doodschheid, welke ik gedurende eenige weken, in de Moluksche zeeën en hoofdplaatsen, Makassar uitgezonderd, aangetroffen had. Met het brengen van eenige afscheidsbezoeken, en het opsporen van scheepsgelegenheid naar Nederland tot het verzenden van eenige zeegewassen, schelpen enz. in de Molukken ten geschenke ontvangen, was de tijd van mijn verblijf te Soerabaya spoedig verstreken. Na twee dagen daar te hebben vertoefd, scheepte ik mij weder in op eene mailboot der maatschappij van Cores de Vries, met welke ik over Samarang naar Batavia zou terugkeeren. Men stoomt gewoonlijk van Soerabaya naar Samarang in 24 uren, en van daar naar Batavia meestal in ruim 30 uren tijds. Thans zouden wij bovendien te Samarang 24 uren stil blijven.

De stoomboot, die ons vervoerde, heette Batavia, en was onlangs vernieuwd maar nog niet volkomen uitgerust. Als gewoonlijk was het schip vol met passagiers, waaronder de onafhankelijke Prins Mangkoe Negoro van Soerakarta, met zijn gevolg, die bij den Gouverneur-generaal te Batavia eenige dagen ging doorbrengen, alsmede vele militairen met hunne paarden, bagage, enz. Wij voeren op nieuw langs het aangenaam gelegen Grissee, en voorbij het fort Erfprins, aan den mond der straat Madura dat eenigen tijd tot militaire gevangenis gebezigd, doch thans buiten gebruik is. De kust van Java was echter veelal zoo in nevelen gehuld, dat men maar zeer weinig onderscheiden kon, zoo als doorgaans in het drooge jaargetijde het geval is. Het weder bleef ons bijzonder gunstig, en alle passagiers waren des avonds rustig naar kooi gegaan, toen eensklaps, te middernacht, het schip begon te stooten, en met geweld heen en weder te slingeren, zoodat het water

door de poorten naar binnen liep. Men hoorde het glaswerk in de bottelarij aan stukken vallen, terwijl op het dek de paarden dooreen waren gerold. De opschudding was groot; ieder liep naar boven. De machine werd gestopt, maar de tegenstrijdige orders die aan de schepelingen gegeven werden, bewezen dat er nog al eenige verwarring heerschte. Door met geweld achteruit te stoomen kwam het schip eindelijk vrij, en nu bleek het, dat wij door de duisternis en uit gebrek aan een goed kompas te digt onder de kust waren gekomen, en alzoo op eene modderbank waren geraakt. Gelukkig liep alles met den schrik af, en werd het overige van den nacht met de meeste behoedzaamheid gevaren. Den volgenden morgen omstreeks 10 uur lieten wij het anker voor Samarang vallen.

Uit zee ziet men van Samarang ook zeer weinig, daar het door de alluvie landwaarts in verplaatst, en door klapperbosschen bedekt is. Het achterland met zijne hooge bergen, vertóont zich daarentegen naar de zijde van Oenarang beter. Op de reede lagen maar weinige schepen. Laten de havenwerken van Batavia veel te wenschen over, die van Samarang verkeeren, zoo als ik vroeger zeide, nog in veel ellendiger staat. Wij roeiden een riviertje binnen, dat tusschen bamboezen horden naar zee geleid werd, en door aanslibbing bijna onbevaarbaar was. Te Samarang bij mijn vroegeren reisgenoot v. L. B. afgestapt, bezigde ik den dag om mij nog eenmaal den treffenden weg van Bodjong en de geheele stad in het geheugen te prenten, daar het de laatste maal zou zijn dat ik Samarang zou aanschouwen.

Vroeg in den morgen van den volgenden dag, den 25 Augustus, werd het anker geligt, en stoomden wij naar Batavia. Des avonds werd voor Tagal nog even stil gehouden. De lage noordkust van Java leverde niets merkwaardigs op; wij bereikten den volgenden namiddag tegen 4 uur de reede van Batavia, die zich reeds op een afstand, door de aanwezigheid van vele koopvaardijschepen, duidelijk liet onderkennen.

Te Batavia in het hôtel des Indes teruggekeerd, vernam ik met groot genoegen, dat, door welwillende beschikking van den Kommandant der zeemagt in Indië, mij eenige dagen later gelegenheid zou worden gegeven om met eene Rijks-stoomboot naar Sumatra te reizen, en ik kon alzoo mijn voornemen volbrengen, om de zoo zeer geroemde Padangsche bovenlanden te bezoeken. De Gouverneur-generaal was juist van Buitenzorg te Batavia gekomen, zoowel tot behandeling van zaken, als tot viering van den geboortedag van den Prins van Oranje, alsmede om zijnen gast Mangkoe Negoro, met wien ik van Soerabaya gereisd had, de noodige beleefdheden te bewijzen. Ter zijner eere werd dan ook door de bezetting van Batavia en omstreken een spiegelgevecht in het vuur geleverd, dat tot aller genoegen afliep, en tot bewijs strekte van de geoefendheid onzer militaire magt. Naar mijne bescheidene meening zijn de hoofdvereischten van ons leger in Indië beweegbaarheid en vlugheid. Het bergachtige van den bodem op onze insulaire bezittingen brengt mede, dat alle expeditiën tegen eenen inlandschen vijand steeds meer het karakter van een guerilla-oorlog moeten dragen, er nimmer met groote troepen massa's, als b. v. op het vaste land in Indië, gewerkt kan worden. Ook tegen eenen buitenlandschen vijand is de taktiek van afmatting door kleine gevechten, geloof ik, het beste verdedigingsstelsel, waarbij het klimaat ons uitnemend te hulp zou komen.

Te Batavia werden nu andermaal door mij eenige merkwaardigheden opgenomen, en aangename kennissen bezocht, en was ik getuige dat er voor het eerst langs de openbare wegen gaslicht werd ontstoken. Die verlichting had reeds eenige maanden vroeger moeten geschieden, maar door verscheidene omstandigheden was de fabriek niet op den bestemden tijd gereed. Ik wil niet beoordeelen of de concessie daartoe, door de koloniale regering in Nederland gegeven, niet voor gegronde aanmerkingen vatbaar zou zijn, maar gaarne erken ik dat ten minste dit bewijs van vooruitgang te Batavia mij veel

genoegen deed. Opmerkelijk was het om te zien, hoe inlanders en Chinezen op verschillende plaatsen, o. a. aan het Koningsplein, den lantaarnsopsteker volgden, en over het plotseling ontvlammen van het gas kinderlijk verwonderd waren.

Ten slotte mag ik hier bijvoegen, dat ik ook met genoegen den telegraafdraad had gadegeslagen, die Soerabaya met Batavia verbindt, en waarbij, op hoogst doelmatige wijze, van den welig groeijenden kapok of wilden katoenboom voor de leiding van den draad, in stede van palen, gebruik is gemaakt. Het kwam mij echter wenschelijk voor, dat daaraan nog meer uitbreiding gegeven, en het overbrengen van telegrammen lager in prijs gesteld werd. Er is geen beter middel om de gemeenschap te bevorderen, en om onze overmagt op Java te verzekeren. Stond de inlander verbaasd bij het gaslicht, nog veel meer moet hem dit middel van verbinding getroffen hebben, waarin hij de meerderheid van den Europeaan zoo zigtbaar kon ontdekken.

VIJFDE HOOFDSTUK.

UITSTAP NAAR DE WESTKUST VAN SUMATRA EN DE PADANGSCHE BOVENLANDEN.

Den 3 September, des morgens ten 7 uur, kwam ik aan boord van het stoomschip de Bromo, dat op de reede van Batavia gereed lag om naar Padang, op Sumatra's Westkust, te vertrekken, om het aldaar gestationeerde oorlogschip de Pallas, dat naar Nederland zou terugkeeren, af te lossen. De kommandant, de heer Brutel de la Rivière, dien ik reeds op Java ontmoet had, ontving mij allervriendelijkst, en stelde mij spoedig in de gelegenheid om met zijne officieren, een zeer voorkomend état major, kennis te maken. Mijn getrouwe Javaan, Simon, vergezelde mij. De kommandant van het vóór Batavia gestationeerde wachtschip kwam nog een beleefd afscheid van ons nemen, het anker werd geligt en wij stoomden naar Sumatra. De reede was zeer levendig, het weder voortreffelijk, maar ook nu was het binnenland van Java zoo zeer in nevelen gehuld, dat men van het gebergte niets kon onderscheiden. Wij voeren langs de eilanden Onrust, de Maneter enz., en om St. Nicolaas punt, de straat Sunda binnen. Het eilandje Dwars-in-den-weg westelijk voorbij stoomende, kwamen wij digt

onder de Sumatrasche kust, die zich hier schilderachtig voordeed, vervolgens in het eng maar allerliefst vaarwater, tusschen de met groen overdekte eilanden Seboekoe en Sebesi, waarna wij ons eindelijk met het vallen van den avond in volle zee bevonden.

De Bromo was een wel gewapend raderstoomschip 2e klasse, vóór weinige maanden uit Nederland naar Indië gekomen, bemand met 125 Europeanen, en een detachement mariniers. Bovendien had het een dertigtal Javanen aan boord, die, gelijk op alle oorlogsbodems, voornamelijk als roeijers gebezigd werden. Onze reis naar Padang werd in 3½ dag afgelegd. Mijn verblijf aan boord was alleraangenaamst; het scheepsvolk was zeer opgeruimd en welvarend, terwijl er eene voorbeeldige orde heerschte. Gedurende mijn overtogt mogt ik twee plegtigheden bijwonen. De eerste was het vieren van den verjaardag van den Prins van Oranje, den dag na ons vertrek van Batavia. In den morgen van den 4 September waren alle vlaggen geheschen, en werd door het scheepsvolk en de mariniers op het dek geparadeerd, waarna de kommandant tot herinnering aan den feestdag eene korte maar zeer goede toespraak hield. De tweede plegtigheid die van treuriger aard was, had den volgenden dag plaats. Een der Europesche matrozen, vóór weinige dagen nog een jeugdig en krachtig man, was aan koortsen overleden, en moest nu op scheepswijze begraven worden. De vlag werd ter halver stok geheschen, en het scheepsvolk, vooraf gegaan door een tamboer met befloersde trom, defileerde driemaal met het lijk over het dek. Men zette daarop de baar nog eenige oogenblikken bij den valreep neder; de kommandant sprak het scheepsvolk aan, dat blijkbaar indruk op hen maakte, de mariniers gaven salvo's uit hunne geweren en het lijk werd over boord geschoven. Deze plegtigheid had iets aandoenlijks, en liet nog eenigen tijd eene sombere stemming aan boord achter.

Reeds den derden dag volgden wij op grooten afstand de Westkust van Sumatra, die zich zeer bergachtig en geheel met

groen overdekt vertoonde, maar waar men overigens niet het minste teeken van leven of van menschen bespeuren kon. Den 6 September kregen wij de reede van Padang voor ons, waar tegen 1 uur na den middag het anker werd uitgeworpen. Die reede is met betrekking tot de ligging van Padang niet gelukkig gekozen. Van die plaats toch ziet men niets, daar zij ongeveer een uur roeijens verder, achter een voorgebergte, de Apenberg, gelegen is. Dit is voor het af- en inladen van goederen, dat met praauwen geschieden moet, groot bezwaar, vooral omdat de opene zee om den Apenberg, en vóór Padang dikwijls zoo veel branding veroorzaakt, dat alle gemeenschap met de reede afgebroken is, hetwelk door het hijschen van eene blaauwe vlag op de hoogten bij Padang kenbaar wordt gemaakt. De reede zelve is gedekt door een eiland en daardoor veilig. Behalve de Pallas lag er nog een drietal Europesche koopvaardijschepen. Na een hartelijk afscheid van de Bromo, werd ik met een der officieren naar den wal gebragt, en nam ik te Padang in Hôtel de Sumatra mijn intrek.

Het aankomen te Padang is allerliefst. Men vaart den schilderachtigen Apenberg om, en ziet het stadje, zeer landelijk gelegen en door hooge bergen gedekt, voor zich. Eene zeer fraaije breede laan van Tjomarras, eene soort van boomen, die bij de fijnheid van den larix den vorm van eenen Italiaanschen populier hebben, leidt van de landingplaats naar het nieuwere bewoonde gedeelte. Kort na mijne aankomst bragt ik een bezoek bij den waarnemenden Gouverneur der Westkust, den generaal Waleson, die mij met de meeste voorkomendheid ontving, even als de adsistent-resident, de heer S., met wien later alles overlegd werd om op de doelmatigste wijze mijnen voorgenomen togt door de Padangsche bovenlanden te volbrengen. Er werd besloten, dat ik een paar dagen in Padang zou blijven, om van mijne komst vooraf naar de bovenlanden berigt te zenden, dat, bij de gebrekkige middelen van gemeenschap aldaar, volstrekt noodzakelijk was, terwijl alles zoo werd

ingerigt, dat ik, met volkomen ruimte van tijd om den voorgenomen toer te maken, den 30 September te Padang kon weder gekeerd zijn, om den 1 October met de mailboot van Cores de Vries de terugreis naar Batavia aan te nemen.

Padang, hoewel zeer eenzaam en stil, beviel mij wel; vooral het nieuwere Europesche gedeelte is ruim en lief aangelegd. De huizen, uit planken gebouwd, staan op palen 5 à 6 voet boven den grond, en zijn meest te midden van welige tuinen gelegen. Op een ruim grasplein in dit gedeelte der stad, het Michielsplein, staat een bronzen monument in Gothischen vorm, ter eere van den generaal van dien naam, die de grondlegger was van Sumatra's ontwikkeling, en nog steeds met zeker ontzag genoemd wordt. Men ziet hier ook een Protestantsch koepelkerkje van eene goede bouworde, dat echter, terwijl het dak reeds gedeeltelijk is ingestort, met een geheel verval bedreigd wordt; in een houten noodgebouw werd nu de dienst verrigt. Een net R. C. kerkje, eenige kasernen, een ruim militair kampement, en eene goed aangelegde begraafplaats worden mede in dit deel van Padang gevonden. In het oudere gedeelte der stad, waar het kwartier der Chinezen is, bezocht ik de gouvernements koffij- en zoutpakhuizen, de gevangenis enz. Een klein riviertje stroomt hier langs de stad, en verschaft daar aan de inlandsche vaartuigen en praauwen eene redelijke haven. Iets meer landwaarts in bezocht ik het fort en het hospitaal, die in goeden staat verkeerden. Men vindt te Padang, behalve de Chinezen, verscheidene nederzettingen van andere volksrassen, als Arabieren, Maleijers, Çingalezen enz., die meest in afzonderlijke kampongs wonen. Onder de vrouwen zag ik er meisjes van het eiland Nias, met zeer lieve gezigtjes. Zeer was ik getroffen over de voor mij nieuwe flora welke Sumatra aanbood, en die mij, hoewel leek in het vak, in vele opzigten zeer verschillend van die op Java voorkwam. Bovendien stond hier alles even frisch en krachtig, dewijl men er niet zulke langdurige droogten als op Java ondervindt. Reeds hier

in Padang overtrof, naar mijn oordeel, de natuur van Sumatra die van Java en zelfs die der Minahassa, welke meening later, in de Padangsche bovenlanden, nog ruim bevestigd werd. De warmte te Padang was er, tijdens mijn verblijf, nog al groot, maar werd nu en dan door allerhevigste regenbuijen aangenaam afgekoeld.

Den 9 September werd de reis naar de Padangsche bovenlanden aanvaard; daar die togt alleraangenaamst was, wil ik hem nu dag voor dag beschrijven. Den eersten dag werd gereisd tot Kaijoetanam, een afstand van 30 palen. Een jong ambtenaar van Padang vergezelde mij, op zijn verzoek, tot Padang-Pandjang. De weg liep door de vlakte, en kon, eerst met een gemakkelijk rijtuig met 4 paarden, en daarna met eene bendie, een klein ligt chaisje, afgelegd worden. Wij trokken eenige kampongs door, en enkele rivieren over, bij welke men nog steeds bruggen mist, terwijl er het overzetten op eene gebrekkige wijze plaats heeft. Ons rijtuig achtergelaten hebbende, verwisselden wij een paar malen van bendie en paard, en bevonden ons weldra in eene hoogst ongezellige moerassige landstreek, waar vele tijgers hun verblijf houden, en nog den vorigen middag, volgens het zeggen van den laatsten postopziener, een aap, die in de nabijheid van het posthuis op den weg zat, de prooi van zulk een ondier was geworden. Zeer geruststellend was dit niet, terwijl bovendien ons paard, hetwelk van den aanvang af eenigzins weerbarstig was geweest, op eenmaal begon achteruit te slaan en ons met bendie en al op den weg omver wierp. Hulp was niet te krijgen. Wij lapten de zaken wat op en vervolgden onzen weg, maar kwamen daardoor eerst na den middag, onder eene brandende hitte, te Kaijoetanam aan. Hier stond een goede houten passangrahan of logement, dat door den postopziener gehouden werd, en waar wij besloten te overnachten. Tot ons groot genoegen bevonden zich hier juist twee adsistent-residenten, de heeren C. en D., met wie wij het overige van den dag aangenaam doorbragten, en die ons hunne rijpaarden voor de

reis van den volgenden dag naar Padang-Pandjang aanboden.

Kaijoetanam eene nette negorij, is eenigermate in eene kom tusschen het gebergte en bij den ingang der zoo vermaarde kloof of bergpas gelegen, die men naar de bovenlanden gaande, moet doortrekken.

Vroeg in den morgen van den volgenden dag zaten wij in den zadel. De lucht dreigde met regen, eene weersgesteldheid die men bij de grenzen van het hooge Padangsche gebergte maar al te dikwijls aantreft. Naauwelijks waren wij dan ook den bergpas ingetreden, of de wolken begonnen zich te ontlasten, zoodat wij eenige uren later druipnat te Padang-Pandjang aankwamen. Dat hierdoor het treffende natuurtooneel, hetwelk de kloof aanbiedt, grootendeels voor ons verloren ging, laat zich ligt gevoelen; dit werd echter later ruimschoots aan mij vergoed, toen ik bij mijne terugreis denzelfden weg onder het fraaiste weder mogt afleggen.

Deze vermaarde kloof, waarvan men reeds te Batavia met zooveel ophef hoort spreken, is onbetwistbaar een der fraaiste bergpassen, dien ik ooit doorreisde. De regering van Sumatra komt allen lof toe voor den weg dien zij daar heeft doen aanleggen, te meer verdient zij dien lof uithoofde van de gebrekkige middelen waarover zij te beschikken had. Van dit laatste draagt de geheele baan dan ook allezins de blijken. Met veel moeite en inspanning is de weg, slingerende door de valleijen, tegen de berghellingen gebouwd, om op die wijze het plateau van Padang-Pandjang, dat ruim 2000 voeten boven de zee ligt, te bereiken. Wanneer men echter dit werk vergelijken wil met den weg over den Simplon of den St. Gothard in Zwitserland, en zelfs met dien welke in de laatste jaren door de Franschen over den Atlas in Algerië is gebouwd, dan daalt het zeer in waarde. Wat hier ook van zijn moge, het is een der nuttigste werken die op Sumatra tot stand zijn gebragt, dewijl hierdoor de gemeenschap tusschen de boven- en benedenlanden, die vroeger allergebrekkigst was, nu geregeld plaats kan hebben, en zoo aanzien-

lijk is toegenomen, dat volgens mededeeling van den controleur te Padang-Pandjang, alleen in de maand Augustus 1862, ongeveer 3500 pedatties of buffelkarren dien weg gevolgd waren.

Hetgeen in dezen bergpas alle anderen welke ik bezocht had, verre overtrof, was de prachtige vegetatie die ons aan alle zijden omringde. Zulk een bekleedsel van bergwanden en toppen had ik nimmer gezien. Nog eene bijzonderheid trof mij. Naauwelijks waren wij de kloof in, of een treurig gehuil en geblaf, dat door het gebergte sterk weerkaatst werd, klonk ons in de ooren. Ik meende het aanslaan van honden op eene groote klopjagt te hooren. Het waren groote, zwarte, langharige apen, die hier in de bosschen wonen, en nu over het regenachtige weder luide jammerklagten aanhieven.

Te Padang-Pandjang werden wij door den controleur B. allervriendelijkst ontvangen en geherbergd. Warme koffij deed spoedig het doorgestane leed vergeten, en herstelde het evenwigt tusschen warmte en koude, dat in de laatste uren zoo zeer verbroken was geworden. Padang-Pandjang, de sleutel der bovenlanden, is een niet onaanzienlijk plaatsje. Men vindt er eene sterke bezetting en een keurig net fortje. Gelegen achter den meer dan 9000 Rijnl. voeten hoogen Merapie, den Singallang en andere bergtoppen, tegen welke de dampen en wolken zich zamenpakken, vallen er bijna dagelijks geweldige regenbuijen tengevolge waarvan het klimaat er wat al te vochtig is. Eene der merkwaardigheden van Padang-Pandjang is eene steenen zuil, opgerigt ter plaatse waar vroeger een benting of fortje stond, en gewijd aan de nagedachtenis van drie soldaten, twee Europeanen en een Javaan, die in 1840 genoemd fortje, hetwelk verlaten moest worden door de bezetting, die zij uit hoofde van zware verwonding niet konden vergezellen, bij een hernieuwden aanval van den vijand in de lucht deden springen.

Den derden dag reisden wij met eene bendie van Padang-Pandjang naar Fort de Kock, langs eenen schilderachtigen weg. Alles

stond even groen en frisch. Uit den kruin van den geduchten Merapie zag men eenigen rook opstijgen. Wij bevonden ons als op een zeer uitgestrekt, maar toch golvend plâteau, aan alle zijden begrensd door hooge groene bergen, terwijl het heldere meer van Sinkara als een groote spiegel op den achtergrond glinsterde. Fraaijer weg en omgeving had ik op Java nergens gevonden. Langs de route stonden de groote planken huizen der inlanders, fantastisch met puntige daken gebouwd, sommige met veelvuldig snijwerk en heldere kleuren opgesierd. Onophoudelijk ontmoetten wij Sumatranen, even als de Javanen der binnenlanden, in donker blaauw katoen gekleed, die, echter veel minder vreesachtig dan deze, ons beleefd groetten. De vrouwen droegen de sarong op die wijze omgeslagen, dat bij het gaan het linkerbeen onbedekt was. Over het algemeen zag de inlander er morsig uit, en viel het ons spoedig in het oog, dat de vrouwen druk aan het werk waren, terwijl de mannen vadzig voor hunne huizen of aan den weg lagen. Niet ver van Padang-Pandjang troffen wij den resident der bovenlanden aan; hij was in groot kostuum en door eenen langen stoet van inlandsche hoofden vergezeld, dewijl hij, onlangs tot die waardigheid verheven, een eerste bezoek in sommige zijner afdeelingen ging brengen. Door zijne afwezigheid te Fort de Kock logeerde ik bij den secretaris der residentie, den heer van S., bij wien ik in den kring zijner minzame familie, alleraangenaamste uren doorbragt.

De kampong Fort de Kock ligt iets hooger dan Padang-Pandjang, ruim 2800 voeten boven de zee, en heeft den naam dat er het gezondste en aangenaamste klimaat der Padangsche bovenlanden heerscht. Het plaatsje is allerliefst op een eenigzins ongelijk terrein gelegen, terwijl het fortje zelf de negorij beheerscht. Dit verdedigingswerk is, even als alle fortjes in de bovenlanden, zeer eenvoudig aangelegd: klein, gedekt door aarden wallen en keurig onderhouden. De militaire bezetting is er niet gehuisvest,

maar heeft haar verblijf in goede kasernen, in een dusgenaamd kampement, naast de negorij. In de nabijheid van Fort de Kock was men bezig met groote opmetingen en aanbouwingen op ruime schaal, tengevolge van het voornemen om den zetel van het bestuur der Westkust met alle aanhoorigheden, van Padang naar hier over te brengen, en tevens een nieuw residentiehuis enz. te stichten. Ik zal mij niet vermeten te beoordeelen, of de daaraan te besteden alleraanzienlijkste kosten niet op eene, voor de Westkust meer nuttige wijze aangewend zouden kunnen worden. Er wordt te Fort de Kock nog al veel binnenhandel gedreven, waarvan de uitgestrekte passar of markt, die ik door honderden van inlanders zag bezoeken, de duidelijkste blijken draagt. Tijdens mijn verblijf klaagde men over eene ziekte onder de honden, die veel overeenkomst had met dolheid, en soms ook de paarden en karbouwen aangreep; vroeger was zij geheel onbekend, terwijl voor een paar jaren ook hetzelfde verschijnsel zich had opgedaan.

Van Fort de Kock deed ik, in gezelschap van een opziener der kultures in deze afdeeling, een alleraangenaamst uitstapje naar het meer van Meninjoe, op verscheidene palen afstands van daar, in het district Danau en Matoea gelegen. Vroegtijdig te paard uitgereden, trokken wij eerst het zoogenaamde karbouwengat door, eene breede diepe vallei, tusschen steile wanden besloten die enkel uit zuiver wit zand bestaan. In het midden vliet een stroompje, dat mij onwillekeurig deed denken aan eene, welligt voor duizende jaren, uitgeschuurde bedding eener rivier, die door vulkanische werkingen van den bodem later groote veranderingen ondergaan heeft. Hoe het zij, het kwam mij hoogst opmerkelijk en belangrijk voor. Door het Pantargat, eene tweede vallei, waaraan nog treurige herinneringen uit den oorlog met de Padries voor ons verbonden zijn, kwamen wij te Matoea, eene kleine maar nette negorij op een plateau gelegen. Na eenige rust werd de togt met versche paarden voortgezet. De weg was aller-

liefst. In afwijking van hetgeen meest op Java gevonden wordt, waar de woningen der inlanders kort bij elkander gegroepeerd zijn en onder velerlei geboomte geheel verscholen liggen, zag men hier de huizen tegen de hellingen van het gebergte verspreid, en hier en daar een missighit of tempeltje, welks grillige vormen en glinsterende blikken versierselen een aardig effect maakten. Daardoor was het geheele landschap, even als overal in de Padangsche bovenlanden, veel meer gestoffeerd dan op Java, en vertoonde zich hier niet dat eenigermate doodsche, hetwelk men daar ontwaart. Daarbij komt dat hier eene allerkrachtigste vegetatie, en heerlijke flora gevonden wordt; wij zagen tuintjes geheel met den zoo fraaijen pisangstruik, of met suikerriet en kaneelboompjes beplant, in een woord eene met hare gaven meest kwistige natuur.

Niet ver van Matoea kwam de controleur van Meninjoe, de heer K., ons te gemoet rijden, zoodat ons gezelschap een kleinen optogt begon te gelijken. Nog eenigen tijd waren wij voortgereden, toen op eens het meer van Meninjoe in eene diepte van meer dan 2000 Rijnl. voeten aan onze voeten uitgespreid lag. Het was een der prachtigste panorama's dat men genieten kan. Slangsgewijze moesten wij langs den bergwand naar het meer afdalen, waar de negorij Dano en het huis van den controleur zich als kinderspeelgoed vertoonden. Wij bereikten onder het genot van de schoonste vergezigten eindelijk de diepte, en vonden tot den volgenden morgen bij den voornoemden controleur een alleraangenaamst verblijf.

Het plaatsje Dano is allerliefst maar nog al eenzaam aan het meer gelegen. De meeste levendigheid wordt er aangebragt door den afvoer van rijst en koffij, die langs dezen weg over het meer naar zee, en verder naar Priaman wordt gebragt. Als eene bijzonderheid mag ik hier nog vermelden, dat de knecht van onzen gastheer, een factotum, vroeger zeeroover was geweest, maar die sedert eenige jaren zijn meester met de meeste getrouwheid diende.

Vroeg in den morgen van den volgenden dag werd de terugreis naar Fort de Kock ondernomen, en wel langs denzelfden weg, dien ik mij verheugde ten tweeden male te mogen afleggen.

Van Fort de Kock was mijne reisroute naar Paya-Kombo, ongeveer 20 palen van daar, dat geheel met eene bendie werd afgelegd. Ter halver wege kwam de adsistent-resident, de heer P. v. d. H. mij met eenige inlandsche hoofden afhalen; zij waren ook allen in bendies gezeten, zoodat onze optogt veel overeenkomst had met een rid van Hollandsche boeren naar eene kermis. De weg, die veelal door een zeer heuvelachtig land liep, was minder aangenaam dan die der vorige dagen, tot dat wij nabij Paya-Kombo kwamen, dat te midden van een woud van kokosboomen en der weelderigste natuur gelegen is. Ik trof dat het er juist passar of marktdag was, een der voornaamsten van Sumatra. Honderde inlanders woelden hier dooreen; het was als een groote bijenkorf, en zelden had ik zoo veel verscheidenheid van koopwaren, en daaronder zoo veel goeds, uitgestald gezien als hier. De bevolking zag er ook beter gekleed uit dan in het district Agam bij Fort de Kock; vooral bij de vrouwen, die groote gevouwen doeken op het hoofd en de sarong met rood uitgemonsterd droegen, en veelal een rooden slendang over den schouder hadden, kon men eenige kenteekenen van goeden smaak opmerken. Paya-Kombo zelve is zeer ruim aangelegd. In de, op palen staande, groote planken huizen der inlanders wonen veelal 2, 3 of 4 huisgezinnen bijeen. Ik trad sommigen binnen, om eene vergelijking tusschen de huishouding hier met die der Javanen te maken, maar ook hier vond ik alles zeer primitief en weinig zindelijkheid. Achter zijne woning heeft de Sumatraan, even als de Javaan, zijn schuurtje tot berging van rijst, maar dit is, gelijk de woonhuizen, grilliger van vorm dan bij gene, met puntige dakjes gebouwd, en met snijwerk en kleuren opgesierd. Vooral de huizen der hoofden, die dikwijls kwistig

met blik worden getooid, hebben iets zeer teekenachtigs.

Met mijnen gastheer, den adsistent-resident, deed ik in de nabijheid van Paya-Kombo twee uitstapjes; een naar eene grot die nog al veel naam heeft, en een andere naar de kloof van Aroe. De grot biedt weinig merkwaardigs aan; men ziet er eenige fantastische vormen van druipsteen; het meest beviel mij dan ook het verrukkend gezigt dat men, na het uittreden der spelonken, over Paya-Kombo en de omliggende landstreek geniet. De kloof van Aroe, op eenige palen afstands der hoofdplaats, is eene belangrijker speling der natuur. Zij bestaat uit eene smalle vallei tusschen regtstandige hooge bergwanden die als van een gescheurd zijn, het geheel herinnert aan Zwitserland, en is wel de moeite van een opzettelijk bezoek waard. Noch in de Preangers op Java noch in de Minahassa had ik zulke ontblootte steengevaarten aanschouwd.

Paya-Kombo ligt ruim 1500 Rijnl. voeten boven de zee, zoodat het klimaat er nog al gematigd is. De inwoners zijn, even als alle Sumatranen, ongeloofelijk verzot op hanengevechten, welke echter om de daarmede gepaard gaande misbruiken, door de regering zoo veel mogelijk worden tegengegaan. Over het algemeen is de inlander zeer gesteld op alles wat naar wedstrijden zweemt; soms zelfs worden die met vliegers gehouden. Zij smeren dan het bovenste einde van het touw in met eene scherpe zelfstandigheid, die door schuring den vlieger van de tegenpartij moet afsnijden. Eene eigenaardige nijverheid welke ik hier bij den inlander vond, bestaat in het afrigten van apen om de kokosnooten te plukken. Vastgebonden aan een lang touw klimmen deze vlug de hooge palmboomen in, en weten dan zeer goed de rijpe vruchten van de onrijpen te onderscheiden.

Van Paya-Kombo reisde ik naar Halaban, onder geleide van een opziener der cultures, den heer U., die mij, vooral ook den tweeden dag, te Boea, van uitnemend veel dienst was. Het middel van vervoer bleef de bendie, waarbij het met de slecht gedres-

seerde paarden soms nog al wild toeging. Halaban ligt ruim 500 Rijnl. voeten hooger dan Paya-Kombo, te midden eener zeer bergachtige en fraaije landstreek. Ook hier was het marktdag en heerschte veel drukte. Eene bijzonderheid van Halaban is het gewezen fort Raaf, eene benting, vroeger door den krijgsman Raaf gebouwd en naar hem genoemd. Raaf was een onzer aanvoerders in den Padrie-oorlog, waarin hij zich veel roem verwierf; te Padang werd ter vereering van zijne nagedachtenis nabij het zeestrand eene steenen piramide opgerigt.

Den opziener ten wiens huize ik overnacht had, vergezelde mij den volgenden dag naar Boea, welke togt gedeeltelijk te paard moest gedaan worden, dewijl de rijweg nog niet voltooid was. De natuur bleef altijd even verrukkelijk. Wij volgden gedeeltelijk den breeden voet van den hoogen Sago-berg, tegen welks helling voortreffelijke koffij groeit, en waar men de vele apen in de bosschen kon hooren schreeuwen. Tijgers worden hier ook veel aangetroffen; de Sumatrasche olifant evenwel leeft meer in het noorden, en wordt daar soms in groote kudden bijeen gevonden. Onder weg gebruikten wij bij een inlandsch hoofd een voor mij nieuwen drank: het aftreksel van bladeren van den koffijheester, dat wel iets verfrisschends, maar naar mijn smaak ook eenige overeenkomst met kamillen had. Eindelijk lag de schilderachtige, breede vallei van Boea voor ons, en stapten wij bij de woning van den kontroleur af. Tot mijne groote teleurstelling was echter het huis gesloten, en de kontroleur zelf sedert eenige dagen afwezig. De zaak was moeijelijk. In Boea is geen tweede Europesche woning, en verder te reizen was, bij gebrek aan paarden, onmogelijk. Gelukkig had de opziener mij tot hier vergezeld, daar ik te midden eener bevolking wier taal ik niet verstond, mij zeer bezwaarlijk zou hebben kunnen redden. Op zijn verzoek liet het dorpshoofd het huis openen, met toezegging voor alles te zullen zorgen, dewijl de opziener verpligt was voor dienstzaken dadelijk

naar Halaban terug te keeren. Het inlandsch hoofd voldeed trouw aan zijne belofte; bezorgde mij een stoel en tafel, terwijl ik tegen den avond eten, en een mat om op te slapen vond. Mijn toestand was echter niet aangenaam. Ik genoot uit de prachtig gelegen kontroleurswoning de mij omgevende onovertrefbare natuur, wandelde door den nieuw aangelegden tuin en oprijlaan, die geheel door notenmuskaat en kaneelboomen omringd was, en bewonderde de arbeidzaamheid der groote wilde bijen, die met groot gegons af en aan vliegende, honderde gaten in het dak der voorgaanderij boorden; maar ik had bij dat alles niemand om een woord mede te wisselen. Bovendien scheen het dorpshoofd eenige inlanders belast te hebben om mij tot gevolg te dienen, zoodat ik maar weinige stappen buiten het huis kon doen zonder door hen onmiddelijk op de hielen gevolgd te worden; eene eerbewijzing die ik lastig vond, en die zelfs den geheelen nacht voortduurde, daar zij onder de voorgaanderij de wacht bleven houden. Hier gevoelde ik dubbel, hoe menig jong Europeesch ambtenaar te moede moet zijn, wanneer hij, ongehuwd zijnde, zoo als meest het geval is, naar de binnenlanden of buitenbezittingen gezonden wordt. Drukke bezigheid alleen kan hem de noodige afleiding schenken. Ten zeerste is het daarom de pligt der hooge regering om dien toestand zoo goed mogelijk te maken.

De dag was naauwelijks aangebroken of ik aanvaardde de reis naar Fort van der Capellen, zoo ik meen 20 palen van daar gelegen. De adsistent-resident dier afdeeling, van mijne komst verwittigd, had de beleefdheid gehad mij zijne bendie en paarden te gemoet te zenden, zoodat die weg alleraangenaamst werd afgelegd. Te herhalen dat ik ook hier weder onophoudelijk eene heerlijke, en soms eene zeer ruwe natuur om mij heen zag, zou den lezer zeker beginnen te vervelen, en toch moet ik het zeggen, om mijne verklaring te staven, dat ik in Neêrlandsch Indië

niets zag dat zoo treffend was als de Padangsche bovenlanden.

Fort van der Capellen, hoofdplaats der afdeeling Tanahdatar, is kleiner en ook minder lief gelegen dan Fort de Kock. Allervriendelijkst werd ik hier door den adsistent-resident, den heer d. B., ontvangen en geherbergd. Onder zijn geleide deed ik, gedurende mijn driedaagsch verblijf aldaar, o. a. uitstapjes naar Rau-Rau, om de uitgestrekte koffijtuinen aldaar te zien, en naar den voormaligen zetel van het thans ondergegane rijk van Menang-Kabouw. Aan het gouvernements pakhuis te Rau-Rau vonden wij eene menigte vrouwen en kinderen, die de versch gedroogde koffij tegen betaling van weinige centen kwamen inbrengen. Alles werd vooraf behoorlijk gekeurd en gewogen, en daarna door den pakhuismeester geboekt en opgeslagen. Te Menang-Kabouw had de woning van den weleer zoo magtigen vorst eenige overeenkomst met het verblijf van den, door mij op Celebes bezochten, koning van Goa; zoo wel de oude waringienboomen en de vervallen vorstelijke graven, als enkele groote steenen met nu bijna onleesbare opschriften, gaven iets plegtigs aan dit eenzaam maar in vele opzigten bevallig oord.

Mijn gulle gastheer, in zijne jeugd een hartstogtelijk liefhebber van jagen, had veel te verhalen van de Sumatrasche jagten op olifanten en tijgers; op den dag mijner aankomst werd hem door eenige inlanders, in eene houten kooi eene groote tijgerin gebragt, die in eene val in de nabijheid van Fort van der Capellen was gevangen. De kooi werd voor het huis nedergezet, en bleef daar zonder verdere bestemming. Hierdoor werden wij in de gelegenheid gesteld de proef te nemen, of paarden inderdaad op het ruiken van den tijger angstig worden; het bleek ons echter dat het, ten minste op die paarden, zeer weinig uitwerking had.

Volgens de te Padang ontvangen aanwijzing, moest ik van Fort van der Capellen naar Sinkara reizen. De adsistent-resident had de goedheid mij met zijne bendie derwaarts te brengen. Wij reden een

fraai, zeer bergachtig land door, waar mijn leidsman mij o. a. een kalen hoogen heuvel aanwees, den ijzerberg genaamd, op welke de Sumatranen vroeger de grondstof voor hunne wapenen vonden. Na eenige uren rijdens zagen wij het uitgestrekte meer van Sinkara aan onze voeten, waarin zich een tamelijk breede stroom met geweld over de rotsbonken uitstortte; dit was inderdaad een zeer schilderachtig plekje. Nog geruimen tijd moesten wij, langs een goeden weg, die tegen den voet van het gebergte aangelegd is, het meer volgen, en kwamen eindelijk in de hoofdplaats Sinkara bij den kontroleur, den heer M., aan, die, even als zijne echtgenoote, ons met de meeste minzaamheid ontving. Sinkara is eene groote kampong, zeer aangenaam onder een bosch van kokospalmen gelegen. Uit de kontroleurswoning die aan den oever van het meer geplaatst is, geniet men een treffend uitzigt over dien uitgestrekten glinsterenden, waterplas, die door hoog gebergte omgeven is. In het meer wordt veel visch gevangen, waardoor eenige levendigheid wordt aangebragt, hoewel het hier langs de boorden, gelijk aan al die binnenlandsche meeren, eenigermate aan stoffering ontbreekt. Meer watervogels dan hier bij Sinkara leven, heb ik nimmer gezien; telken avond verzamelden zij zich op nabij gelegen velden en in de boomen, en maakten door hunne heldere witte kleur eene zonderlinge vertooning. Sinkara is nog ruim 1000 Rijnl. voeten boven de zee gelegen, zoodat er eene zeer dragelijke warmte heerscht.

Van Sinkara deden wij een uitstapje naar Solok, de hoofdplaats eener naburige afdeeling, en slechts weinige palen van daar gelegen. Solok, hoewel van eene groote passar of markt voorzien en nog al ruim gebouwd, kwam mij minder aangenaam voor dan Sinkara. Men vindt er een goed onderhouden fortje en eene kleine bezetting. Men was bezig een nieuwen weg, van Solok over het gebergte, naar Padang te bouwen, die veel goeds belooft. De adsistent-resident van Solok was afwezig, zoodat de kommandant van het militair detachement ons ten zijnent eene aangename gastvrijheid schonk.

Zoowel deze afdeeling als al de naburige districten zijn ongemeen vruchtbaar, en leveren o. a. voortreffelijke koffij op; zoo ver wordt echter het monopolie van den Staat met dit produkt gedreven, dat niet alleen de inlander daarvan geen gebruik mag maken, maar zelfs de militaire kommandant te Solok zich beklaagde, dat hij niet dan met de grootste moeite de noodige koffij voor zijne manschappen kon bekomen.

Na een allergenoegelijkst verblijf van ongeveer drie dragen te Sinkara, moest ik den 24 September mijne gulle landgenooten verlaten, om over Batoe-Beragong naar Padang-Pandjang terug te keeren. In eerstgenoemde negorij, die zeer lief aan het ander uiteinde van het meer, over Sinkara, gelegen is, werd ik door den kontroleur van Padang-Pandjang ten huize van den opziener aldaar afgehaald, en kwamen wij spoedig langs een alleraangenaamsten weg, met den geduchten Merapie voor ons, in het mij reeds bekende Padang-Pandjang aan. Hiermede was mijne reis door de Padangsche bovenlanden afgeloopen; een togt die mij zoo uitstekend veel genoegen verschafte en mij nimmer uit het geheugen zal gaan.

Te Padang-Pandjang moest ik een zeer regenachtigen dag, zoo als daar dikwijls het geval is, doorbrengen, waar ik evenwel vergoeding vond in de gulle ontvangst door de op mijne uitreis hier gemaakte kennissen. Onder genot van het prachtigste weder daalde ik, den derden dag, op nieuw door de zoo gevierde kloof, naar beneden en rustte eenigen tijd bij den kontroleur te Kaijoetanam uit, terwijl deze mij verder in zijne bendie naar Priaman bragt, ten einde ook met dat gedeelte der Padangsche benedenlanden kennis te maken.

Priaman, alwaar ik in de zeer goede woning van den adsistent-resident, den heer C., eene alleruitnemendste herberging vond, is eene zeer uitgestrekte kampong, aangenaam aan zee gelegen. Als eene der grootste afvoerplaatsen van rijst en koffij op de Westkust van Sumatra, heerscht er veel levendigheid, en kan Priaman, bij meerdere ontwikkeling van dit zoo ongeloofelijk

vruchtbare land, nog eene groote toekomst te gemoet gaan. Opvallend was mij de hier heerschende warmte, welke, na eenig verblijf in de bovenlanden, op alle strandplaatsen in Indië bijzonder treft. Men vindt te Priaman een nog al uitgebreid Chineesch kamp of kwartier, dat, gelijk overal in Indië, uit steenen huizen bestaat; die der inlanders daarentegen zijn, zoo als ik reeds zeide, uit planken en op palen, vijf à zes voeten boven den grond gebouwd. Bij het residentiehuis ligt een klein fortje, in welks nabijheid ik een zeer eenvoudig steenen monument zag, ter nagedachtenis van een luitenant ter zee, van den Broek genaamd, die hier gesneuveld is.

Na een zeer aangenaam verblijf van twee dagen in Priaman, moest de terugreis naar Padang aangenomen worden, omdat ik hoogst ongaarne de mailboot wilde missen, daar zij slechts eens in de maand naar en van Batavia vaart. De heer C. deed mij, met eene bendie, allervriendelijkst uitgeleide tot halverwege Padang, van waar ik verder door een opziener der kultures naar de plaats mijner bestemming gebragt werd. De weg liep meestal in de nabijheid van het zeestrand, door een over het algemeen vruchtbaar oord. Op nieuw moest ik hier eenige riviertjes op eene gebrekkige wijze overvaren, terwijl soms om ons vlot te ontlasten dat op ondiepten vast raakte, de paarden in het water geworpen werden, die zelven hunnen weg moesten zoeken. Eindelijk bereikten wij Padang, waar ik laat in den middag van den 28 September, in het reeds vroeger door mij betrokken Hôtel de Sumatra afstapte. In het voorbijgaan moet ik hier bijvoegen, dat dit hôtel niet veel meer was dan een groot planken huis met eenige bijgebouwen; de verpleging was er echter, voor een Indisch logement, zeer voldoende.

Te Padang hoopte ik, den volgenden dag, eene aangekondigde gouvernements koffijveiling bij te wonen, maar tot mijne bevreemding vernam ik dat die, op verzoek, den dag te voren, des Zondags, was gehouden, en in weinige oogenblikken de 45000

pikols aan den man gebragt waren. Zoo ook meende ik, dat de mailboot gegadigden voor die veiling, van Batavia zou hebben aangevoerd; maar men zeide mij dat dit nimmer het geval is, en alles door zeer weinige agenten te Padang wordt afgedaan. De openbare veiling scheen dus ook hier slechts eene formaliteit te wezen. Over het al of niet wenschelijke om gouvernements koffijveilingen in Padang zelf te houden, vond ik de gevoelens dan ook nog al verdeeld. Velen waren van meening, dat de meest rationele wijze zou zijn, om monsters van het voorhanden produkt naar de voornaamste markt, dus naar Batavia, te zenden, en aldaar de veilingen te houden. Padang zou er niet door benadeeld worden, omdat de stapeling en afscheping van het produkt daar moesten behouden blijven.

Als mailboot, die mij naar Batavia zou overbrengen, vond ik een niet zeer gunstig aangeteekend vaartuig, namelijk de Prins van Oranje, met hetwelk ik reeds in de maand April de reis van Singapore naar Batavia had gedaan. Ons vertrek was op 1 October bepaald, maar had eerst laat in den namiddag plaats. Ter eere van sommige mijner medepassagiers, die eenige jaren op de Westkust hadden doorgebragt, werd ons een luisterrijk uitgeleide gedaan, en liet de militaire muziek der bezetting zich hooren, terwijl de Gouverneur de beleefdheid had zijn adjudant te zenden om mij zijne laatste groete over te brengen. Op de reede mogt ik nog een hartelijk bezoek van den kommandant der Bromo ontvangen, waarna wij, tusschen eenige hier geankerde Nederlandsche koopvaardijschepen door, naar zee stoomden.

Na al hetgeen ik nu van de Padangsche bovenlanden en van Sumatra's Westkust gezien had, werd ik meer en meer in mijne meening bevestigd, dat het eene der schoonste paarlen onzer O. I. bezittingen is. Welk een rijk veld ligt hier niet voor Europesche industrie, voor de teelt van tabak, van suiker, en zoo vele andere produkten nog geopend. Men vindt hier den vruchtbaarsten bodem

gepaard met een der aangenaamste tropische klimaten. Om en bij de kampongs in de bovenlanden groeit de weligste koffij. De inboorling, minder slaafs dan de Javaan, schijnt nog voor groote ontwikkeling vatbaar. Onder de hoofden zag ik allerordentelijkste, beleefde menschen, die zelfs het meer geregeld bestuur, waaronder zij onder ons gezag geplaatst zijn, hoog waardeerden boven hetgeen zij vroeger bezaten, toen de volksstammen elkander onophoudelijk beoorloogden. De Sumatraan, hoewel misschien wat vadzig, is bevattelijk, vindingrijk en zelfs vernuftig. Dit bewijzen de wegen en bruggen, de pakhuizen en zoo vele andere openbare werken, die zij onder onze ambtenaren, zonder behulp van civiele ingenieurs, gebouwd hebben. Dit bewijzen hunne eigene woningen en tempeltjes, en de uitnemende wijze waarop zij allerlei versierselen in zilver of goud bewerken, waarvan men de fraaije vormen moet bewonderen. Dit bewijst ook de vernuftige wijze waarop zij hunne velden weten te besproeijen. Nergens had ik dat kunstiger gezien. Is de Javaan voorbeeldig bedreven in het maken van waterleidingen, om zelfs de hoogst gelegene velden van water te voorzien, de Sumatraan niet minder; hij bezigt hoogst eenvoudige waterraderen van bamboes, die echter zeer kunstig zijn zamengesteld. Hij plaatst namelijk in den vlietenden stroom een groot rad van bamboes, waaraan korte kokertjes van dezelfde stof zijn vastgemaakt, die bij indompeling het rad in beweging brengen, en zoo vernuftig zijn geplaatst, dat zij op het hoogste punt van het rad het ingenomen water in andere gootjes uitstorten. Op die wijze wordt het water verscheidene voeten hoog opgevoerd. Het geheele rad is zonder eenigen spijker in elkander gezet. Het is opmerkelijk telkens zoodanige werktuigen, zonder eenige tusschenkomst van de menschelijke hand, in beweging te zien.

Dat op Sumatra een geheel anderen vorm van inlandsche regering, een meer republikeinsch bestuur dan op Java, gevonden wordt, is bekend, zoo mede dat er in vele opzigten andere zeden

en gewoonten heerschen, en bijzondere regelen ten aanzien van het gebruik der gronden, van erfopvolging als anderzins, in acht genomen worden. Andere schrijvers hebben reeds veel hierover medegedeeld, en ik meen in een vlugtig reisverhaal als dit daaromtrent in geene bijzonderheden te moeten treden. Alleen moet ik hier nog aanteekenen, dat in dit jaar Sumatra's Westkust onder een civiel gezaghebber geplaatst werd, en men vele veranderingen en verbeteringen in haar bestuur mag verwachten. Hierdoor kan die bezitting, welke nu reeds vele voordeelen afwerpt, nog een ongekenden bloei te gemoet gaan.

Padang verlaten hebbende was onze eerste bestemming Benkoelen, waar de mailboot 24 uren moest stil blijven. Eene zeereis van twee en een halven dag bragt er ons heen, zoodat wij in den vroegen morgen van den 4 October in de baai van Poeloe het anker wierpen. De passage had niets bijzonders opgeleverd; het groene zeer bergachtige Sumatra bleef zich immer vertoonen, maar nergens zag ik eenige beweging van inlanders. De Poeloe-baai, waar slechts eene kleine inlandsche negorij gevonden wordt, ligt nog ongeveer 11 palen van de hoofdplaats Benkoelen. De kapitein der stoomboot, de heer van Zandwijk, had echter de vriendelijkheid mij eene plaats in zijn rijtuig aan te bieden, dat van wege de maatschappij van Cores de Vries hem kwam afhalen. Ons vervoermiddel was een laag vierwielig rijtuigje met twee goede paarden bespannen, die onder weg nog ververscht werden. Na eerst een smallen binnenweg gevolgd te zijn, kwamen wij aan het zeestrand, en waren wij verpligt tot Benkoelen de kust te volgen, dewijl er geen andere weg bestaat. De zee was wassende, waardoor het rijden nog al moeijelijk gemaakt werd; een paar malen bereikten de golven ons rijtuigje, en deden het wagentje tegen een stuk rots bonzen, dat de strengen aan stukken vlogen. Eindelijk kwamen wij te Benkoelen aan, en stapten bij den eersten kommies der hoofdplaats, den baron v. H., tevens agent der mailboot, af, die ons

met de meeste gulheid ten eten hield. Middelerwijl kwamen de adsistent-resident, de heer W., en enkele andere Europesche ingezetenen ons een bezoek brengen, en werd ik in de gelegenheid gesteld dadelijk Benkoelen en hare merkwaardigheden te bezigtigen.

In eenige opzigten kwam de hoofdplaats Benkoelen mij nog al belangrijk voor. Zij was de laatste zetel van den kundigen Stamford Raffles, die haar, eerst na het traktaat van 1824 met Engeland, met grooten tegenzin aan Nederland afstond. Men vindt er nog van het Engelsch tusschenbestuur verscheidene overblijfselen, die veel overeenkomst hebben met hetgeen men thans in Bombay ziet, en de blijken dragen van vroegeren voorspoed. Men vindt er o. a. een zeer fraai residentiehuis onder Raffles gebouwd, een goed aangelegd en wel onderhouden fort, Marlborough genaamd, alsmede eene ruime begraafplaats met eene menigte zuilen en tomben, die meestal met Engelsche opschriften prijken. Benkoelen, op welks reede de schepen vroeger ten anker konden komen, heeft, toen vooral, door den handel in notenmuskaat, peper enz. een hoogen trap van bloei gekend, maar is thans in verval. De ruime steenen Europesche huizen, waarvan de tuinen, op Engelsche wijze, veelal door hooge muren zijn afgesloten, dagteekenen nog van dien tijd. De hoofdplaats is overigens ruim en nog al lief aangelegd; ook vindt men er een groot Chineesch kwartier. Er worden pogingen aangewend om in de buurt van Benkoelen steenkolen-mijnen te ontginnen, en in de binnenlanden het teelen van koffij, peper en rijst te bevorderen; maar de wegen laten nog veel te wenschen over, en de Poeloebaai is als ankerplaats voor de schepen te ver van Benkoelen gelegen. Bovendien verzandt deze baai, en zal men genoodzaakt worden naar eene andere reede in de nabijheid van de hoofdplaats te zoeken. Door dit alles behoort Benkoelen onder de buiten-bezittingen, die een nadeelig slot opleveren, dat gemiddeld anderhalve ton gouds in het jaar bedraagt.

Het was reeds laat in den avond, toen wij langs onzen eenza-

men kustweg naar de Poeloe-baai terugkeerden, op welken togt wij evenwel geen tegenspoeden ondervonden. Men had ons echter van fakkels voorzien, te meer omdat, volgens sommigen, de tijgers hier nog al eens nachtwandelingen doen. Den volgenden morgen werd daarop vroegtijdig het anker geligt, en verlieten wij bij het aanbreken van een prachtigen dag de stille maar liefgelegene Poeloe-baai. De reis was nu direct naar Batavia, waar wij eerst drie dagen later, den 7 October, op den middag aankwamen. De gang van ons schip was dan ook ellendig geweest. De zwakke, en voor die wateren veel te kleine, stoomboot worstelde dermate tegen de Oost-mousson, dat de schoorsteen en de bovenmachine vastgesjord moesten worden. Vele passagiers waren zeeziek, en allen waren verdrietig over onze lange zeereis. Eindelijk kwamen wij in straat Sunda in rustiger water; wij hielden ditmaal digter bij de Javasche kust dan toen ik met de Bromo uitliep, en voeren weder den St. Nicolaashoek om en de bekende eilandjes Onrust, Kuiper enz. voorbij. Reeds op grooten afstand teekende zich de schilderachtige reede van Batavia. Met ons kwamen twee groote schepen, die de Amsterdamsche nommervlag toonden, met nieuw aangeworven Europesche militairen aan boord, statig opzeilen. Het kleine stoombootje de Tjiliwong liep uit om onze passagiers te halen, en een paar uren later had ik op nieuw mijn vorig kwartier in het Hôtel des Indes te Batavia betrokken.

Voor de derde maal in Batavia zijnde, was daar weinig overgebleven, dat ik nog wenschte te zien. Alleen mag ik melding maken van een bezoek dat ik aan den bekenden schilder Raden Saleh bragt. Door vriendelijke tusschenkomst van den adsistent-resident te Batavia, den heer v. d. S...., die mij, telkens gedurende mijn verblijf aldaar, met de meeste bereidwilligheid van uitnemende dienst was, werd ik door genoemden Javaanschen Prins allerbeleefdst in zijne nieuwe villa ontvangen. Door

zijn huwelijk, eigenaar geworden van een uitgestrekt landgoed, op korten afstand van Batavia, liet hij daar een, eenigzins fantastisch, buitenhuis voor hem aanbouwen. Hij scheen er geen kosten aan te sparen, en verzamelde vooral ouderwetsche Hollandsche meubelen, waarschijnlijk grootendeels afkomstig van de tijden der O. I. Compagnie, die hij in de kampongs van inlanders opkocht. Hij sprak nog gaarne en met veel ophef van zijn verblijf in Europa.

Op vriendelijke uitnoodiging van den Gouverneur-generaal ging ik nog eenige dagen te Buitenzorg doorbrengen. Met uitnemend genoegen bezocht ik op nieuw, onder geleide van den kundigen Teijsman, de uit een botanisch oogpunt wereldberoemde tuinen en parken van dat vorstelijk verblijf. Nog mogt ik in de negorij zelf getuige zijn van een groot inlandsch feest, dat door een welgestelden Javaan, bij het huwelijk zijner dochter gegeven werd. Gamelangs, dansmeisjes en de waijang ontbraken er niet, terwijl lange tafels, overdekt met allerlei inlandsche geregten, voor de talrijke gasten opgeslagen stonden. De bruid en bruidegom waren zeer rijk, maar in ons Europeesch oog zonder eenige smaak opgesierd. Het feest duurde den ganschen nacht, maar wij begrepen spoedig dat onze tegenwoordigheid, het niet lang moest storen.

Dit feest herinnerde mij een ander, hetwelk ik te Kedawong had bijgewoond, en dat, hoewel op eene kleinere schaal, op dezelfde wijze was ingerigt. Bij beiden trof het gebrekkige en nog kinderlijke der Javaansche uitspanningen bijzonder mijne aandacht.

Daar ik besloten had met de mail van den 15 October Indië te verlaten, kon ditmaal mijn verblijf op Buitenzorg maar van korten duur zijn, en keerde ik, na een hartelijk afscheid van den kundigen opperlandvoogd en van zijne minzame familie genomen te hebben, den 12 October naar Batavia

terug. De vele geschenken die ik ontving, eene keurige verzameling van photographiën, en allerlei merkwaardigheden, gedurende mijne reis in Neêrlandsch Indië bijeengebragt, werden door mij met de meeste zorg ingepakt, weinig vermoedende dat ik alles eenige weken later door schipbreuk zou verliezen, terwijl ik eindelijk mij van mijne passage op de Koningin der Nederlanden, die twee dagen later met de mail naar Singapore zou vertrekken, verzekerde.

Algemeen was, gedurende mijn laatste verblijf te Batavia, de klagt over de heerschende droogte en hitte. In ongeveer zeven maanden tijds was daar geen regen gevallen, zoodat de anders zoo welige natuur er zeer onder begon te lijden. Dagelijks werd het aanvangen der regenmousson verwacht, die het aardrijk nieuwe krachten zou schenken, en welke dan ook, zoo als ik later vernam, zeer spoedig is ingevallen.

ZESDE HOOFDSTUK.

VERBLIJF TE SINGAPORE, CALCUTTA, MADRAS EN OP CEYLON.

Den avond vóór mijn vertrek van Batavia, had ik het genoegen, nog een laatste afscheid van den Gouverneur-generaal te nemen, die, zoo als men daar zegt, naar beneden was gekomen om eene buitengewone vergadering van den Raad van Indië bij te wonen; en zoo naderde de 15 October, waarop ik voor altijd van Java afscheid zou nemen. De mailboot, de Koningin der Nederlanden, lag op de reede ten anker, en zou des voormiddags ten 8 uur vertrekken. De adsistent-resident v. d. S. had de vriendelijkheid mij uitgeleide te doen tot de stadsherberg in oud-Batavia, waar een stoombootje gereed lag, om de passagiers voor de twee vertrekkende mailbooten naar de reede te voeren. Hier heerschte groote drukte van vrienden en kennissen, die aan de afreizenden hun afscheid kwamen brengen. Mijn getrouwe Javaan Simon begeleidde mij tot hier, en scheen eenigzins ontroerd toen wij elkander verlieten. Het teeken tot vertrek werd gegeven, en wij stoomden het ondiepe riviertje uit naar de ons wachtende stoombooten.

Op de reede was het zeer levendig door heen- en wedervarende tambangers en praauwen, toen het anker van ons schip werd

geligt, en ik een laatsten blik op het voor Nederland zoo onschatbare Java wierp. De Koningin der Nederlanden, vroeger het eigendom eener andere maatschappij, was thans in huur afgestaan aan de vereeniging van Cores de Vries, en behoorde onder de beste booten die genoemde vereeniging in de vaart had. Er waren weinig passagiers, maar ik trof wederom hetzelfde honden- en apenspel aan, dat de reis mede naar Java gemaakt had, en dat nu naar Bengalen reisde. Mijne passage had ik maar tot Singapore genomen, met het voornemen daar eene gelegenheid te zoeken om naar Calcutta te gaan, waaromtrent ik in Batavia te vergeefs getracht had berigten in te winnen. In de straat Banka zagen wij het Rijks-vaartuig de Pylades, dat sedert een paar jaren belast is om aldaar peilingen te doen. Men meende dat dit nog gelijken tijd kon vorderen, waarna deze voorname toegang tot de Chinesche zeeën volkomen bekend zou wezen. Aan zoodanige commissiën zijn in deze wateren en onder dat klimaat groote bezwaren verbonden, en toch is het een hoofdvereischte bij eenen archipel als Nederland hier bezit, daarvan de meest volledige kaarten te hebben. Er is reeds veel te dien opzigte door de Nederlandsche marine gedaan, maar er is nog veel te doen overgebleven, en ik zou meenen, gelijk ik reeds op eene andere plaats in het openbaar heb gezegd, dat onze marine met meer vrucht, o. a. ook tot het doen van dergelijke onderzoekingen gebezigd zou kunnen worden, dan zoo als nu, hier en daar gestationeerd te liggen tot het weren van eene zeerooverij, die nimmer op die wijze uitgeroeid zal kunnen worden, terwijl de jonge officieren zich vervelen, en iedere gelegenheid te baat nemen om de zeedienst te verlaten. Welligt ware het wenschelijk aan de dusgenaamde civiele marine, ook tot het onderhouden der gemeenschap met de verschillende eilanden die tot éóne residentie behooren, meer uitbreiding te geven. Dan zou men bij de oorlogsmarine tot het bouwen van grootere stoomschepen kunnen

terugkeeren, daar, volgens sommigen, zijn aangebouwd, nieuwe, kleinere vaartuigen die in de laatste jaren niet aan het doel beantwoorden.

Den volgenden dag, des namiddags ten 4 uur, lieten wij voor Muntok, op het eiland Banka, het anker vallen, waar juist de met de mail van Singapore komende boot, de Batavia, met ons een groot uur stil lag. Den derden dag waren wij tegen den avond te Riouw, waar wij den nacht voor anker zouden blijven. Vroeg in den morgen van den 18 October onder stoom gegaan zijnde, zagen wij spoedig de schilderachtige, met schepen overdekte reede van Singapore voor ons, en was ik reeds voor den middag in het mij van vroeger bekende Hôtel d'Europe afgestapt.

Mijne eerste bezigheid was, om nu te vernemen hoe de reis naar Calcutta kon voortgezet worden. Men zeide mij, dat de beste gelegenheid zou zijn gebruik te maken van de groote klipper stoomschepen van het huis Jardin en C°., die tot het overbrengen van opium naar China gebezigd worden. Dien tengevolge bleef ik gedurende acht dagen te Singapore, en had ik volledig den tijd om met die stad en het geheele eiland kennis te maken.

Was ik bij mijne uitreis reeds getroffen door de vlugt die Singapore in zoo korte jaren genomen heeft, ditmaal ondervond ik dit in dubbele mate. Er heerscht eene voorbeeldige bedrijvigheid, die zich in alles openbaart en die vooral opvallend is wanneer men uit het zoo kalme Neêrlandsch Indië komt. Langs de baai en aan den mond van het riviertje dat door Singapore stroomt, wemelt het van Chinezen, Klingalezen, Maleijers enz., die hunne sloepen en bootjes naar de plaats uwer bestemming aanbieden, en op de wegen en straten ontmoet men onophoudelijk palanquins op wielen, kleine vierkante koetsjes met een paard bespannen, die tegen een laag tarief van dienst zijn. De voerlieden, meest gitzwarte, ranke Klingalezen, slechts met een stukje wit katoen om de lendenen gedekt, leiden,

veelal in vollen draf, het paard bij den kop, of plaatsen zich op een klein bankje op het voorstel van het rijtuig aangebragt. Vooral onder de Chinezen, die bij duizenden te Singapore huisvesten, heerscht eene overgroote werkzaamheid. Men schrijft hun veel zedeloosheid toe; zij loopen meer dan half naakt in de stad rond, waartegen de regering zelfs verpligt is geweest verordeningen te maken. Deze Chinezen zijn bovendien ongemeen luidruchtig; bijna dagelijks was ik getuige van hevige krakeel-partijen op straat, waarbij ontzettend geschreeuwd, maar ook door de twistenden de blijken van hunne lafhartigheid gegeven werd.

Het is bekend, dat de Engelsche regering, op raad van den kundigen Raffles, die met den grootsten tegenzin Nederland en zijne bezittingen moest teruggeven, in 1819 het eiland Singapore van den Sultan van Djohore kocht, er eerst eene factorij vestigde, en het later tot vrijhaven verklaarde, om er eene algemeene stapelplaats van den Britschen en Indischen handel te maken. De pogingen en de werkzaamheid der Engelschen werden met den besten uitslag bekroond. Het voor het meerendeel met boschrijke heuvelen overdekte eiland, dat tamelijk onvruchtbaar was en vooral tot verblijf van tijgers en ander wild gedierte strekte, heeft zich ongeloofelijk ontwikkeld. Thans wonen er meer dan 50,000 menschen, en zijn er verscheidene Europesche handelshuizen gevestigd, die nog jaarlijks in aantal toenemen. De wijk der Europeanen is, gedeeltelijk langs de schilderachtige baai, zeer ruim aangelegd, maar velen hunner zijn ook in dusgenaamde bungalouws of villa's gevestigd, die het eiland dieper in, alleraangenaamst op de heuvels gebouwd zijn. Het klimaat van Singapore is doorgaans zeer warm, dewijl men er de dagelijksche afwisseling van land- en zeewinden mist; men houdt het echter voor gezond. Daar het eiland slechts door een engen zeearm van den vasten wal van Malakka gescheiden is, krijgt het veel bezoek van tijgers, welke die zeeëngte overzwemmen. Bijna wekelijks worden

er nog menschen door die ondieren verslonden, maar door de toenemende bevolking, en het zuiveren der bosschen en rietvelden zullen die gevaarlijke gasten wel verdwijnen.

Onder de merkwaardigheden van Singapore bezocht ik vooreerst het fort, dat door de Engelsche regering, met verbazende kosten, en op eene ruime schaal boven op een heuvel aangelegd is. Het beheerscht de stad en een gedeelte van het eiland, en men geniet er een treffend uitzigt. Hier staat ook een hooge seinpaal, door welken met bekende teekenen den inwoners wordt aangekondigd, welke schepen op de reede komen, en dien men bijna onophoudelijk in werking ziet.

Eene tweede merkwaardigheid van Singapore is zijne gevangenis voor inlanders en Chinezen, waar ongeveer 2000 mannen en eenige vrouwen hunne straf ondergaan. De meesten zijn uit Bengalen hier heen gezonden, en daaronder treft men nog verscheidene veroordeelden uit den laatsten opstand aan. Nergens in Indië heb ik zulk eene goede inrigting van dien aard gezien, en onze regering mogt er voor hare gevangenissen op Java wel zoo veel mogelijk een voorbeeld aan nemen. Alles is ruim en met uitnemende zorg aangelegd en onderhouden. Het grootste gedeelte werd door de gevangenen zelf gebouwd. De veroordeelden, welke niet buiten 's huis aan openbare werken gebezigd worden, houdt men hier zooveel mogelijk aan het werk, en het is vooral ook dit laatste dat op Java wordt gemist. Onder de zwaarst gestraften, meest allen wegens moord, bevond zich een veertiental dat, zwaar geketend, bezig was om de basten van klappernooten uit te pluizen, dat een hard werk is; nimmer zag ik afschuwelijker verzameling van bandieten gezigten. Bij het verlaten der gevangenis werd ons, naar Engelsche gewoonte, een register voorgelegd om onze aanmerkingen schriftelijk aan het bestuur kenbaar te maken. Niet ver van de gevangenis staat eene nieuwe, zeer nette kerk, mede geheel door de veroordeelden gebouwd.

Van de openbare vermakelijkheden die te Singapore plaats hadden, woonde ik eene wedren bij, alsmede eene voorstelling op een liefhebberijtooneel. De wedren duurde twee dagen, maar telkens alleen gedurende de late namiddag uren; zij was op eene kleine schaal ingerigt, maar door de vele weddingschappen en een groot publiek, ook van Indiërs, zeer levendig. Op het tooneel van liefhebbers werden geestige Engelsche komedies opgevoerd, terwijl een goed zanggezelschap van Duitschers er zich liet hooren. Overigens is eene der grootste uitspanningen te Singapore om tegen 5 uur des namiddags, gedurende een uur vóór het ondergaan der zon, langs de baai, met rijtuigen en ook te paard corso te houden, of wel rond te stappen ten einde de frissche zeelucht te genieten. Men ziet dan al de equipagiën en de beau monde verzameld.

Singapore bezit een tempel voor de Chinezen, die veel vermaardheid heeft, en welke dien van Batavia in groteske figuren, papieren versieringen en fantastisch snijwerk nog overtreft. Niet ver van daar wordt door uitbreiding in de baai een nieuw kwartier aan de stad gevoegd, dat haar zeer verfraaijen zal, en waarbij tevens een nieuw beursgebouw opgetrokken zal worden. Ik zag nog in de stad een zeemanshuis en een groot gesticht tot opleiding van Chinesche en Indische kinderen. Het eiland dat ik herhaaldelijk doorkruiste, is van goede wegen voorzien, en vormt door zijn heuvelachtig terrein allerliefste landschappen.

Acht dagen had ik te Singapore doorgebragt, en door de uitnemende ontvangst van twee landgenooten, die ik reeds bij mijne uitreis noemde, de heeren C. en v. H., alleraangenaamst besteed, toen de seinpaal op het fort aankondigde, dat het klipper stoomschip, waarmede ik naar Calcutta zou vertrekken, uit China was binnen gevallen.

De overtogt van Singapore naar Calcutta vorderde, met eenig oponthoud op het eiland Penang, ongeveer acht dagen. Den 26 October, 's namiddags ten 4 uur, van Singapore vertrokken, kwamen wij den 3 November, 's namiddags ten 2 uur, te Calcutta aan.

Ons ijzeren raderstoomschip, de Reiver genaamd, lag laag op het water, had zeer krachtige stoomwerktuigen, en was op eene eigenaardige wijze zeer hecht gebouwd, uitsluitend met het doel om met groote snelheid opium van Calcutta naar China te kunnen vervoeren, en tegen de hevigste stormen in de Chinesche zeeën bestand te zijn. Er bestond slechts ruimte voor 18 passagiers, maar het logies, de tafel en de geheele verpleging waren uitstekend. Ik had weinig reisgenooten: een paar Franschen, een doctor uit Calcutta en een drietal dames. Het weder was ons zeer gunstig. Den derden dag kwamen wij in den vroegen morgen bij het eiland Penang, waar voor eenige uren het anker vóór St. George-town, de hoofdstad, uitgeworpen werd. Met een paar mijner medepassagiers maakte ik van de gelegenheid gebruik om op nieuw die plaats te bezoeken. Als om strijd werden ons bij onze landing huurpalanquins aangeboden, waarvan wij er eene aannamen om ons door de stad te rijden. Er heerschte ook nu veel drukte; op de reede lagen verscheidene koopvaardijschepen, want St. George-town tracht als vrijhaven en groote aanlegplaats tusschen Indië en China hare zuster Singapore na te streven.

De reis tusschen Poeloe-Penang en de vaste kust van Hindostan leverde niets belangrijks op. Wij voeren tusschen eenige lage, geheel met palmboomen overdekte eilandjes door, en bevonden ons den 3 November, met het aanbreken van den dag, voor de breede monden der prachtige rivier de Ganges. Men weet dat de delta der Ganges, die jaarlijks geheel overstroomd wordt, eene der grootsten van onzen aardbol is. Gedurende verscheidene uren zagen wij niets dan zeer laag land, dat gedeeltelijk omdijkt is, en dat vruchtbaar scheen. Allengs verloor de Ganges in breedte, maar bleef een dik, geel water afvoeren, hetgeen bij de mondingen die ontzettende aanwassen veroorzaakt. Allerlei voorwerpen werden door den stroom medegesleept, en daaronder een paar lijken van Hindoes, waaraan groote roofvogels zich vergastten. Eindelijk

stoomden wij de rivier de Hooghly op, een der vele krachtige stroomen die zich in de Ganges werpen, en waaraan Calcutta op ruim 30 uren afstand van de zee, gelegen is. Naarmate wij verder stoomden, begon er meer levendigheid op de rivier te heerschen. Men zag er een tal van visschers, en inlandsche vaartuigen met hoog boven het water gebouwde achterstevens, terwijl prachtige koopvaardijschepen door stoombootjes gesleept ons te gemoet kwamen. Het vlakke, met rijstvelden en bosschen bedekt, land scheen zeer bevolkt; overal vertoonden zich inlanders langs de oevers, waar men hunne veelal armoedige woonhuisjes, onder het geboomte verscholen zag liggen. Weldra voeren wij langs eenige groote gebouwen en paleizen die in de voorstad van Calcutta, aan de rivier gelegen zijn; in de laatsten, meest Oostersche huizen met platte daken en van tuinen omgeven, zag men eene menigte lantaarns staan. Het waren de verblijven van Indische vorsten en rijken, die hier hunne lusthuizen hebben. Eindelijk verrees Calcutta zelf voor onze oogen zeer prachtig; zijne reede was gedekt door een ontzettend mastenbosch van schepen. Wij wierpen beneden de stad in de nabijheid van een groot fort, het fort William, het anker uit en werden vervolgens met sloepen, een half uur verder de rivier op, naar het douanen-kantoor gebragt, waar ik om eene kist vol Indische geschenken en aankoopen van allerlei aard, groote moeijelijkheid ondervond. Ik was hierdoor in de gelegenheid met het tolkantoor van Calcutta kennis te maken, dat van verbazenden omvang is, en waar ik meest Hindoes, onder de leiding van enkele Europesche hoofdbeambten, de pen zag voeren. In het Great Oriental Hôtel, dat in de fraaiste wijk der stad gelegen is, nam ik ten slotte mijn intrek.

Daar ik besloten had met de mail van November naar Europa terug te keeren, kon ik 6 dagen in Calcutta vertoeven; een tijd meer dan voldoende om die stad en hare naaste omgeving te leeren kennen. Ten einde mijne lezers niet te vervelen, zal ik in

geene omstandige beschrijving van Calcutta treden, eene beschrijving die trouwens in zoo veel andere reisverhalen gevonden wordt, maar alleen eenige indrukken mededeelen welke ik daar ontving.

Calcutta, de hoofdstad der Britsch Indische bezittingen, wordt genaamd de stad der paleizen, en naar mijn oordeel, met het oog op de Indische steden, met het volste regt. De stad, die in twee deelen kan gesplitst worden, een Hindoesch en een Europeesch gedeelte, bevat in de laatste wijk een tal van prachtige gebouwen, die wat bouworde betreft met de fraaiste in Europa kunnen wedijveren. Onder dezen moet ik in de eerste plaats noemen het paleis van den Gouverneur-generaal, dat op eene groote en ruime plaats gelegen in alle deelen vorstelijk is; verder verscheidene openbare gestichten, kerken en partikuliere woonhuizen. Twee zaken evenwel ontsieren ook dit fraaije gedeelte van Calcutta; het uitwendige der gebouwen toch, draagt nog al veel de sporen van het zoo snel verterende klimaat, terwijl ten andere, tusschen dezen nog hier en daar kleine en morsige huizen van inlanders zijn blijven staan. In monumenten, waaronder eene zeer hooge kolom en fraaije metalen beelden van vroegere gouverneurs en veldheeren, is Calcutta rijk. Overigens bezit het verscheidene philantropische instellingen en scholen, eenige museas enz. Sommigen dezer werden gesticht of hebben aanzienlijke fondsen uit legaten, vermaakt door Europeanen die in Indië hunne schatten verzamelden; een bewijs van dankbaarheid waarvan het mij verwonderde op Java niets gevonden te hebben. Dat eindelijk het Hindoesche kwartier der stad, door de Buddhistische tempeltjes en moskeën, en door de kleine morsige woonhuizen, geheel het inlandsche en Oostersche karakter draagt, zal ik wel niet behoeven te zeggen.

Het merkwaardigste van Calcutta vond ik in de eerste plaats het verbazend aantal prachtige stoom- en zeilschepen, welke de rivier overdekken, en ten andere het gewoel en de drukte, die in zijne overigens breed aangelegde straten heerschen. Zijne

bevolking wordt, met die de voorsteden, ook op ongeveer een half millioen zielen geschat. Menschen van allerlei volksstammen ziet men er rondloopen: den donkerkleurigen Hindoe met zijn beschilderd aangezigt en borst, zonder eenige bedekking dan een lap wit katoen; den Perziaan met zijne hooge muts; den Arabier met den tulband den Chinees met zijn breedgeranden strooijen hoed, en, onder die allen Engelschen wier zielental echter geen 4000 bedraagt. Velerlei huurrijtuigen, maar vooral draagpalanquins, waarin men geheel uitgestrekt ligt en zich voor enkele annas overal kan laten heenvoeren, vervolgen onophoudelijk den Europeaan als hij zich in de straten vertoont.

De groote drukte in Calcutta openbaart zich bovenal, wanneer tegen den avond, tusschen 5 en 6 uur, ieder die maar een rijtuig of een paard betalen kan, naar buiten komt om langs de rivier de frissche lucht te gaan inademen, en stapvoets rond de Even-garden, een net aangelegden openbaren tuin, naar de muziek te komen luisteren. Een stroom van rijtuigen, waaronder zeer mooije equipagiën met elegante toiletten, en een tal van heeren en dames te paard begeven zich van alle zijden naar dat punt, en het is daar, dat men zien kan hoeveel weelde en rijkdom Calcutta in zich besluit. Herhaaldelijk zag ik er den Gouverneur-generaal, Lord Elgin, met eene kleine wacht te paard, en in een fraai rijtuig gezeten, en rijke Indische grooten die in deze Europesche gewoonte behagen schenen te scheppen. Het genoegen is echter maar kort van duur, want telkens valt ten 6 uur de duisternis snel in; voor velen houdt dan de tentoonstelling op, en alles begint langzamerhand naar de stad terug te keeren, waar tusschen 7 en 8 uur het dineren een aanvang neemt.

Een botanische tuin aan de overzijde der rivier, waarvan men mij wonderen verhaald had, en welken ik met een mijner Fransche reisgenooten bezocht, viel mij tegen. Kolossaal daarentegen vond ik de nieuw gebouwde inrigtingen voor den ijzeren spoorweg

naar het binnenland, die allen den stempel van Engelsche degelijkheid en ondernemingsgeest dragen. In de munt, waar bijna uitsluitend door inlanders gewerkt wordt, zag ik keurige nieuwe muntstukken, die eerlang in de wandeling moesten komen. Het Williams-fort trof mij door zijn verbazenden omvang; men zegt ook dat er geen uitgebreider in Engelsch Indië is. Behalve ruime steenen kasernes, vindt men er een groot kerkgebouw, alsmede aanzienlijke magazijnen; in geval van oproer zou de geheele Europesche bevolking er zeker een veilig toevlugtsoord kunnen vinden. Er lagen inlandsche troepen, en een regiment bergschotten wier nationaal uniform ook in dit klimaat behouden scheen te worden.

Calcutta, anders zoo ongezond, had ik juist in het goede saizoen bezocht. Dagelijks stak, bij helder weder, een noordoosten wind op, die een aangenaam klimaat medebragt, terwijl de hitte er anders bijna ondragelijk moet zijn. Van daar ook dat men overal in de winkels en in de kamers, tot zelfs in de ledikanten, punkas aangebragt vindt, zijnde, gelijk ik vroeger reeds zeide: groote schermen die onophoudelijk in beweging worden gehouden. In mijn hôtel was uit iedere kamer het touw eener punka door de deur in den gang geleid; daaraan zag men dag en nacht Hindoesche jongens trekken; eentooniger werk bestaat er geloof ik onder de zon niet. Men weet dat het water uit een gedeelte der Ganges als heilig beschouwd wordt, en het was opmerkelijk hoeveel Hindoesche vrouwen aan den oever der rivier steeds bezig waren in hare koperen vaatwerken water te putten; overigens vindt men in en om Calcutta, even als te Bombay, uitgestrekte gemetselde waterkommen, ten dienste van het algemeen. De omstreken van Calcutta zijn vlak en hier en daar nog al moerassig. Een gevolg van dit laatste is de aanwezigheid van eene menigte groote bontkleurige steltvogels, die men des morgens en des avonds, vooral op de nokken van het paleis van den Gouverneur-generaal, onbewegelijk ziet

staan, hetgeen een zonderling effect maakt. Tijdens mijn verblijf in Calcutta, was het volle maan, en het was opmerkelijk dat vele Hindoes hunne bloote hoofden met witte regenschermen tegen dat licht schenen te beveiligen. Eene meer schitterende pracht van kleuren dan die, welke iederen avond, bij het ondergaan der zon, zich hier aan het hemelgewelf vertoont, bestaat er geloof ik niet, zij overtrof ver hetgeen men van dien aard in Europa ziet.

Hoe gaarne ik nog iets meer van de binnenlanden van Hindostan gezien had, ontbrak mij de tijd daartoe, daar ik met de mail van den 9 November naar Europa moest terugkeeren. Een der beste stoomschepen der Peninsular and Oriental Company, de Colombo, lag voor de reis gereed; ik begaf mij dien morgen aan boord om ten 12 uur Calcutta te verlaten. De plaats van het vertrek was enkele mijlen beneden de stad, aan de kolossale werven der mail-maatschappij, waar alles in beweging verkeerde om de laatste uitrusting van ons prachtig schip zoo spoedig mogelijk te voltooijen. Op het bestemde uur werd het anker geligt, en wij stoomden met de eb den breeden stroom af. Tegen het vallen van den avond ankerde men op nieuw, en bleef het schip den ganschen nacht stil liggen, omdat men, uithoofde der zandbanken, met het lage getijde den mond der rivier niet durfde uit te varen. Vroeg in den morgen van den volgenden dag werd de reis weder aanvaard, en kwamen wij spoedig in zee. Een ander ons ontmoetend stoomschip der P. and O. Company, de Candia, nam enkele reizigers van ons over, die hunne familiën slechts uitgeleide hadden willen doen, terwijl de Colombo naar Madras stoomde, de eerste plaats van zijne bestemming. Het weder was voortreffelijk, en eene gunstige N. O. wind ondersteunde de werking onzer schroef. Het getal passagiers was niet groot: eenige familiën met kinderen en verscheidene Engelsche officieren, maar zoowel te Madras als te Ceylon kon daarin nog groote wijziging komen.

Bij het aanbreken van den vierden morgen lagen wij ten anker

vóór Madras, dat zich bij het eerste lichten der zon zeer teekenachtig voordeed. Men zag langs den oever der zee eene uitgestrekte stad, wier geelachtige gebouwen nog al veel beloofden. Een kolossale vuurtoren had zijn schitterend licht nog niet uitgedoofd. Op de geheel opene en daardoor gevaarlijke reede lagen slechts een paar koopvaardijschepen ten anker. De Colombo zou hier 24 uren vertoeven, zoodat wij ruime gelegenheid hadden de stad te bezoeken.

Het landen te Madras gaat, gelijk bekend is, nog al met bezwaren gepaard. Door het geheel open liggen der reede, staat er bij den minsten wind eene hevige branding op de kust. Van daar dat de gemeenschap met den oever met bijzondere vaartuigen onderhouden wordt. Het zijn groote, buigzame praauwen, ieder bemand met een twaalftal roeijers, die het vaartuig regt door de branding heensturen, en het daarna door de golven tegen de flaauw oploopende kust laten werpen. Spoedig was ons stoomschip door verscheidene dier praauwen omringd, wier inlandsche bemanningen onder groot rumoer en geschreeuw hare diensten aanboden. Wij namen in een der vaartuigen plaats; men wierp ons een lap zeildoek over de schouders en het hoofd, tot beveiliging tegen de golven, die dan ook een paar malen met geweld over ons vaartuig heen stoven, en in weinige minuten stapten wij aan wal. Ook hier stonden allerlei huurrijtuigen gereed, waarom wij besloten om ons dadelijk door de geheele stad te laten rondvoeren.

Madras, de hoofdplaats van eene der grootste afdeelingen van Britsch Indië, op de kust van Coromandel gelegen, heeft met zijne voorsteden eene bevolking van ongeveer 400,000 zielen. Het is, even als de meeste Indische hoofdsteden, in twee groote wijken verdeeld, het inlandsch of zwarten kwartier, en het Europesche. Wij begonnen met het laatste, en reden eerst naar het fort St. George, dat aan het zuidelijk einde der stad gelegen is. Even als de citadel te Calcutta is het fort met hooge aarden wallen omgeven en zeer uit-

gestrekt; het bevat behalve de kazernes, eene kerk en groote magazijnen, en zag er uitnemend onderhouden uit. Op de esplanade staat een prachtige vuurtoren die 126 voeten hoog is, en op 40 Engelsche mijlen in zee kan gezien worden. Hier vangt de Mount Road aan, een zeer breede weg, waaraan het paleis van den Gouverneur en de voornaamste huizen der Europeanen gelegen zijn. Het eerste had ik grooter verwacht, terwijl de Europesche huizen, meest uit één verdieping bestaan, en nog al ruim verspreid en aangenaam door tuinen omgeven, even als te Batavia, maar met wat minder smaak dan daar gebouwd zijn. Een paar standbeelden versieren dit gedeelte van Madras, waarin men overigens verscheidene groote kerken en andere openbare gebouwen ziet. Het dusgenaamde zwarten kwartier van Madras, waarin ook verscheidene Europesche huizen gevonden worden, is minder ruim en niet zoo geregeld aangelegd, en ziet er vrij morsig uit. Door de groote bevolking heerscht er, even als te Calcutta, ongeloofelijk veel drukte en gewoel in de straten. Langs het zeestrand staan eenige zeer goede, hoog opgetrokken steenen huizen, die, gelijk ik boven zeide, uit zee gezien, zich goed voordoen. Op dit punt is, voor rekening der regering, een der stoutste werken in aanbouw, die ik ooit aantrof. Dewijl Madras geen haven bezit, en, zoo als ik reeds vermeldde, de lage zandige kust gewoonlijk door eene hevige zee bestookt wordt, die het lossen en laden der schepen zeer bemoeijelijkt, zoo heeft men voor eenige jaren ondernomen om midden voor de stad een kolossaal hoofd of pier te maken. Het is grootendeels uit ijzer zamengesteld, en zoo breed, dat op de brug of vloer 4 spoorbanen naast elkander, met behoorlijke ruimte daartusschen, zijn aangelegd, terwijl het zich zeer ver in zee uitstrekt, waardoor het geheel buiten de branding reikt. De koopmansgoederen zullen over de spoorlijnen vervoerd, en aan het einde in volkomen stil en diep water ingescheept kunnen worden. Het werk dat schatten moet gekost hebben, was bijna voltooid, en is een toonbeeld van de bekwaamheid der En-

gelsche ingenieurs. Ik dacht hier met weemoed aan onze havens te Batavia, Samarang en Soerabaya.

Onder meer andere zaken bezochten wij te Madras een rijk museum voor natuurlijke historie enz., dat misschien wel wat te vol was, maar allermerkwaardigste zaken, ook met betrekking tot de huishouding der Hindoes, bevatte. Het stond dagelijks voor het publiek open; ik was er getroffen over de vele inlanders, die het met de meeste belangstelling schenen te bezoeken. Een daarbij behoorende dierentuin zag er zeer vervallen uit, maar men was bezig in de nabijheid der stad een zeer uitgestrekt nieuw park waar ik reeds voortreffelijke exemplaren van tijgers vond, op eene kostbare schaal aan te leggen. In eene teekenakademie voor inlanders zag ik zeer goede werken van Hindoesche jongelingen. Van de menigte scholen en instellingen, die overigens Madras, even als Calcutta bevat, zal ik niet spreken. Allerbelangrijkst vond ik het volksleven op straat, waar ik openbare zangers hoorde, en met voor mij geheel nieuwe muziekinstrumenten kennis maakte. Nog eene Indische bijzonderheid moet ik vermelden. Terwijl wij in een klein logementje eenige ververschingen gebruikten, verschenen daar een paar Hindoesche goochelaars, die ongevraagd hunne kunsten begonnen te vertoonen, en toeren verrigtten waarover wij verbaasd stonden. De kunstenaars droegen het bovenlijf geheel naakt, hadden niets anders bij zich dan een grooten vuilen knapzak, en zaten met de beenen kruiselings onder zich, voor ons op den grond. Uit dien knapzak nu werd van allerlei getooverd. Zij staken groote zwarte steenen in den mond, en bliezen weinige oogenblikken daarna vuurvlammen naar boven. Nadat zij met bekers en andere werktuigen de handigste toeren hadden verrigt, werden uit platte mandjes de zoo vergiftige cobra en eenige andere groene slangen voor den dag gehaald, die zij met eene manguste, de gezworen vijanden der cobra, lieten vechten, en waarmede zij verder allerlei kunsten deden. Het is bekend,

dat de beet van de cobra onvermijdelijk doodend is, en het is dus boven allen twijfel dat die slangenbezweerders haar de giftklieren weten te ontnemen. De beste Europesche goochelaar had mij zelden zoo geboeid als deze eenvoudige Hindoes.

De natuur in en om Madras is nog al dor en zandig, maar het meer bergachtige binnenland moet prachtig wezen. Ook hier bezochten wij de stationsgebouwen van den spoorweg, die op grooten voet aangelegd zijn; treinen vol inlanders zagen wij er aankomen en vertrekken. De avond was reeds lang ingevallen, eer wij aan boord van de Colombo terugkeerden.

Vroeg in den morgen van den volgenden dag werd het anker geligt, en stoomden wij naar Point de Galle, dat in 48 uren tijds bereikt werd. Inmiddels begon het weder zeer te veranderen. De tot nu toe zoo heldere lucht was vervuld met zware regenwolken, die nu en dan kletterend op ons schip nedervielen. Het groene Ceylon vertoonde zich gedurende eenigen tijd aan onze regterhand, en zond des avonds door den landwind eene alleraangenaamste aromatieke geur naar ons dek over. Den tweeden morgen liepen wij de baai van Point de Galle binnen, waar de stoomboot met de mail uit Australië ons reeds wachtte, terwijl die van China en Singapore weinige uren na ons aankwam.

Nooit had ik het kleine Point de Galle zoo levendig gezien als thans. De aanwezigheid van drie groote mailbooten met hare passagiers, en van een Fransch oorlogschip veroorzaakte er veel drukte. Door een vroeger verblijf van 7 dagen, bij mijne uitreis, volkomen alhier bekend, bragt ik nog een bezoek aan hetgeen mij toen het merkwaardigste was voorgekomen, zoo als de kerk, den vuurtoren en enkele andere punten, en deed ik eene wandeling in de zoo weelderige natuur der omstreken van het stadje.

Daar onze mailboot hier slechts 24 uren mogt stil blijven liggen, heerschte aan boord de grootste drukte, zoowel door het innemen

van steenkolen, en het ontvangen van passagiers en goederen die met de Chinesche en Australische mail waren gekomen, als door het inschepen van eene zeer rijke lading zijde, die met eerstgenoemde boot voor Europa aangebragt was. Door dit alles was het, den 17 November, reeds namiddag geworden, eer de Colombo gereed was om wederom zee te kiezen, en eene reis te aanvaarden, die twee dagen later zoo noodlottig moest eindigen. Aan die reis wil ik echter een nieuw hoofdstuk en het slot mijner herinneringen wijden.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

DE SCHIPBREUK DER COLOMBO, EN TERUGREIS NAAR NEDERLAND.

Den 17 November, des namiddags ten 1 uur, werd het anker geligt, en stoomde de Colombo, met groote voorzigtigheid, de baai van Point de Galle uit, naar zee. De van China gekomen mailboot, de Orissa, was een uur vroeger naar Bombay vertrokken. Het weder was buijig maar overigens niet ongunstig, hetwelk den ganschen avond en nacht aanhield; wij hoopten echter in 9 of 10 dagen Aden te zullen bereiken. Des anderen daags scheen de zaak niet verbeterd, de lucht bleef dik en zond ons nu en dan allergeweldigste plasregens; het woei hard, maar de wind was niet ongunstig, zoodat ons schip verscheidene zeilen had staan. Op mijne aanmerking aan den kapitein, dat het weder zoo dik bleef, antwoordde deze, dat het een vreemd verschijnsel in deze streken was, maar dat hij spoedig verbetering wachtte.

Onze Colombo was een prachtig ijzeren schroefschip van 2127 ton, met eene machine van 450 paardenkracht. Het was bemand met een kapitein, 4 officieren en een equipagie van ongeveer 250 koppen, en scheen in allen deele voortref-

felijk uitgerust. Gedurende den Krim-oorlog had het vaartuig, nieuw zijnde, dienst gedaan als transportschip van troepen, maar was na dien tijd in de lijn tusschen Calcutta en Suez gebragt. Wij telden 68 passagiers, waaronder verscheidene dames met kinderen en zuigelingen, van Calcutta, Madras, Ceylon, en uit Australië gekomen, benevens eenige officieren van het Britsch-Indische leger en van dat in China. De meesten waren Engelschen; ik had slechts twee landgenooten die te Ceylon aan boord waren gekomen. Er was nog een Franschman van Pondichery, een Spanjaard van Manilla, en een met verlof naar Engeland reizend officier der P. en O. maatschappij, William Robbers genaamd, dien ik in het bijzonder noem, omdat hij ons allen later van de grootste dienst was.

Den tweeden morgen na ons vertrek van Ceylon, den 19 November, had een der bedienden mij des morgens ten 6 uur, als naar gewoonte, koffij gebragt. Ik lag in mijne kooi, die zich aan de linkerzijde van het schip bevond, en in het voorste gedeelte omdat men daar den minsten hinder van de hitte der machine heeft. Dewijl de dag was aangebroken, en ik naar het dek wenschte te gaan, wilde ik mij vóóraf van den toestand van het weder vergewissen; ik stond op en uit mijne poort ziende ontwaarde ik dat het hard regende en woei, maar tevens tot mijne groote ontsteltenis, dat wij eene soort van baai inliepen, waar de zee met geweld tegen koraalriffen opstoof. Het was mij onverklaarbaar dat wij zoo nabij land waren, maar ik begreep onmiddellijk dat het vaartuig na weinige oogenblikken schipbreuk zou lijden. Mij zoo spoedig mogelijk te kleeden en alles in mijne koffers te sluiten was mijne eerste daad. Naauwelijks hiermede bezig, meende ik dat ik mij vergist moest hebben, daar niets op het schip een naderend onheil aanduidde, en ik opende op nieuw mijne poort om goed uit te kijken wat er van de zaak was. Ik zag wederom de kust terwijl het schip regt naar den oever liep. Nu was er geen twijfel meer over, en pas gaf ik aan mijn eerste voornemen op nieuw gevolg, toen het schip met ge-

weldige schokken op de koraalriffen stootte. Onbeschrijfelijk was de ontsteltenis, die hierdoor op eens aan boord ontstond; ik hoorde tusschendeks vrouwen en kinderen jammeren, mannenstemmen den kapitein verwenschen; ook op het dek was een geweldig misbaar. Ik begreep dat het beste was mij met bedaardheid te wapenen, mijne geldswaarden bij mij te steken, en na het behoorlijk sluiten mijner koffers, naar het dek te gaan om te zien wat gebeuren zou. Aan het redden mijner papieren en Indische verzamelingen, die met de menigte van koffers der passagiers in het ruim van het schip vóór de machine geborgen waren, viel niet te denken. Intusschen werd het schip tegen de riffen gebeukt, en begon de zee met geweld tegen mijne poort te slaan. Spoedig was ik gereed; ik opende mijne hut maar vond niemand op het ruime tusschendek, waar ik door een groot luik zag dat het water in het schip stroomde. Op het dek gekomen, deed zich een hartverscheurend tafereel voor mij op. De geheele bemanning en de passagiers waren daar vereenigd. Het schip was omgezwaaid en slingerde geweldig. Met moeite baande ik mij een weg door het scheepsvolk naar het breede achterdek. Hier stonden de vrouwen, kinderen en de passagiers der 1e klasse, ongekleed en meest allen barrevoets. Het regende geweldig en woei hard. De kapitein dreef de passagiers van bakboord naar stuurboordszijde en terug als of hij het omslaan van het schip daardoor wilde voorkomen. Men weende en jammerde, en allen waren door hevigen schrik bevangen. Op een afstand van een paar honderd ellen zag ik een laag eilandje, geheel met palmboomen overdekt en als met een gordel van riffen omgeven, waar de zee hevig tegen op brak; van de bewoners werd ons niets gewaar. Door mijn tiendaagsch verblijf aan boord reeds met verscheidene passagiers in kennis zijnde, werd mij dadelijk toegeroepen, dat wij allen verloren waren, en zoo er nog redding uit het schip mogelijk was, de bevolking van het eiland toch uit menscheneters bestond. Ik vermaande luid tot bedaardheid als het eenige middel, naast

God, om ons leven te behouden. Men trachtte met de schroef achteruit te werken, maar zonder eenig gevolg. Het schip door de hoog loopende zee en den wind dwars gezet, was volkomen een speelbal der golven geworden, en dreigde om te slaan of onder onze voeten weg te zinken, toen ik op eenmaal duidelijk bemerkte, dat het herhaaldelijk over de blinde klippen werd geschoven, en hierdoor eenige vastheid kreeg. Dit was, zoo als later bleek, onze redding, daar wij anders in 50 vademen water met man en muis naar den grond zouden zijn gegaan. Men liet den stoom schieten, en nimmer zal ik het geweld vergeten, waarmede de zee nu op ons ongelukkig vaartuig beukte. Daar ons achterschip, zooals mede later bij vallend water bleek, eenigermate tusschen rotsen geklemd zat, begonnen de golven er woedend over heen te slaan, terwijl men de zee letterlijk hoorde brullen. Men vreesde voor het nederstorten van de hooge masten; de verschansingen begonnen te kraken en men zag reeds losse voorwerpen van het dek wegslingeren. Schrikkelijk was het om te zien hoe men, bij iedere aanrollende golf, zich aan het schip trachtte vast te klampen tot dat er weder eenige verademing zou komen. Toen het schip wat minder slingerde, begreep de kapitein te moeten beproeven om door middel van eene der sloepen gemeenschap met den wal te krijgen. Eene der groote booten werd nedergelaten, maar naauwelijks op het water, tegen het schip aan stukken geslagen. Eene tweede proef werd met eene andere boot gedaan, waarin zich 5 matrozen wierpen, doch met denzelfden ongelukkigen uitslag. Nu begon op het dek de ontsteltenis toe te nemen, en de overtuiging te heerschen dat alle kans op redding verloren was. Met groote voorzigtigheid werd echter de laatste groote sloep te water gebragt, en het gelukte met deze, na lang tobben te midden der hevige branding, eene lijn naar den wal te brengen. Nu zou men trachten de menschen te ontschepen, te beginnen met de vrouwen en hare kinderen. Deze beklagenswaardige vrouwen die, bijna ongekleed en doornat, van koude rilden, en toch veel geestkracht aan den

dag legden, werden den scheepstrap af in de boot gedreven of geduwd. De boot stond tot aan de banken vol water, en werd met de grootste inspanning door de branding getrokken; zij kon echter, uithoofde der klippen, niet tot aan de kust komen, waarom men besloot de vrouwen en kinderen daar over boord te zetten, waarop zij gedragen en gesleept door het scheepsvolk, dat zich meer en meer te water begeven had, verder naar den steenachtigen oever werden overgebragt. Langzamerhand kwam nu hier en daar, tusschen de struikgewassen op den wal een inlander te voorschijn, die evenwel niet durfde te naderen, terwijl men op grooten afstand eenige vrouwen zag staan, die ten teeken van medelijden, hare handen ten hemel hieven, waaruit ik meende te mogen opmaken, dat wij met geene kannibalen te doen hadden. Nadat de boot eenmaal hare reis naar den wal had volbragt, begon er wat meer orde en bedaardheid te heerschen, en ging de ontscheping op dezelfde wijze tamelijk geregeld voort. Toen al de vrouwen en kinderen vertrokken waren, kwam de beurt aan de mannen; ook ik wierp mij met eenige passagiers in de met water gevulde boot en sprong met hen op eenigen afstand der kust in zee, waarna ik door een paar matrozen doornat naar den wal werd gesleept. Mijn horologie, dat bij deze onaangename expeditie op 9½ uur was blijven stilstaan, strekte mij later ten bewijze, dat er op dat oogenblik reeds ongeveer 3 uren verloopen waren sedert onze eerste aanraking met de klippen. Toen eenmaal het voorbeeld van overbrengen naar den wal was gegeven, werd dit door de equipagie wel wat onbesuisd gevolgd. Men begon met den meesten spoed al wat draagbaar was over boord te werpen, in de hoop dat het den oever zou bereiken. Zoo werden ook de kippen-, kalkoenen-, eenden en ganzenhokken geopend, en deze dieren in zee geslingerd, waarbij alleen de beide laatsten het beste voeren. Daar de Colombo voor de langdurige heen en terugreis naar Suez was uitgerust, stonden een vijftigtal schapen, eene menigte varkens en eenige koeijen op het dek. Ook deze waren spoedig aan de beurt, en werden van het

voortdurend rollende schip over de verschansingen in het water geworpen, zoodat men verscheidene schapen en varkens naar zee zag afdrijven, en na eenige worsteling verdrinken. Intusschen was de zee, door het invallen der ebbe, eenigzins rustiger geworden, en kon van het voorschip nog eene kleinere sloep met den wal in verband worden gebragt. Nu en dan vielen allergeweldigste regenbuijen neder, terwijl de wind sterk bleef aanhouden. De ontscheepte passagiers stonden aan de met scherpe koraalbrokken bezaaide kust op een hoopje bijeen; de vrouwen jammerden, de kinderen schreiden, inderdaad een treffend tooneel van ellende; het was ook van dat oogenblik af dat de bemoeijingen van den genoemden William Robbers ons allen van zoo uitnemende dienst waren. Bijna ongekleed en gewapend met een gescheurd papieren zonnescherm, werd door dien man gedurende verscheidene dagen eene onvermoeidheid aan den dag gelegd, waarover ieder verbaasd was. Door zijne zorg werd op de kust eenig vuur ontstoken, en een stuk zeil gespannen om ten minste de vrouwen en kinderen eenigermate tegen de hevige regenvlagen te beveiligen. Hij trachtte de inlanders over te halen om tot redding eene behulpzame hand te bieden, en ging op kondschap het eiland in, om te zoeken of er voor den nacht geen ander toevlugtsoord dan deze barre kust te vinden was. Van hem vernamen wij, dat wij ons op het eilandje Minicoy bevonden, behoorende tot de groep der Lakkadivische eilanden, en ruim 200 mijlen van den vasten wal van Azië verwijderd; de Colombo had te veel naar het Noorden gestoomd, en was verscheidene mijlen buiten den koers geraakt. Later verhaalde men ons, dat de officieren reeds des nachts bemerkt hadden, dat zij zich niet in het goede vaarwater bevonden, en daarom met voorzigtigheid lieten stoomen, maar dat zij door het dikke weder het eiland niet gezien hadden, voor dat het schip, reeds in de branding gekomen, er plotseling op geworpen werd.

Door William Robbers was in de nabijheid der kust een ar-

moedig visschers hutje gevonden, dat gedeeltelijk door palmboomen en struikgewassen gedekt was en waar men besloot de vrouwen en kinderen heen te brengen. Intusschen begon het achterschip, door het vallen van het water, hoewel het hard bleef waaijen, wat vaster op de rotsen te zitten, waardoor wat meer kalmte in het ontschepen der goederen kwam. De kapitein was steeds aan boord, en liet nu eenig kookgereedschap aan wal brengen, en uit de hutten der passagiers zooveel mogelijk koffers ophalen, die, over boord geworpen en met lijnen door de branding werden gesleept. De kust begon hoe langer hoe meer een allerdroevigst tooneel te vertoonen. Zij geraakte bezaaid met allerlei gebroken goed, met half gesloten koffertjes en reiskistjes, allen vol water en beschadigd, met verdronken schapen, varkens, kippen enz.; en te midden van dat alles, zag men de schipbreukelingen, half gekleed en doornat, zwijgend ronddwalen, zoekende of zij iets van het hunne daaronder konden ontdekken. Dit duurde den ganschen dag. Het geweld der zee, die zoo ver men zien kon de kust hevig beukte, het geloei van den wind, de plasregens die nu en dan vielen, het geschreeuw der bedrijvige Indische matrozen, die voortdurend met de twee booten, half zwemmende en met lijnen alles wat tilbaar was zoo spoedig mogelijk naar den wal trachtten te bergen, dit alles vormde een tafereel dat moeijelijk te beschrijven is, en met weemoed vervulde.

Vóór het vallen van den avond besloot ik met eenige mijner medepassagiers naar het voor den nacht gekozen verblijf te trekken, en te trachten eenig voedsel te vinden. Hier zagen wij nog aandoenlijker tafereel dan wij verlaten hadden. Vrouwen en kinderen lagen voor en om het visschershutje op den grond dooreen; een groot vuur was ontstoken om het een en ander te kunnen droogen, terwijl men bezig was een zeil te spannen om eenige beschutting tegen den nacht te hebben. Inlandsche vrouwen kwamen met de meeste goedhartigheid drinkwater aandragen, waarmede men begonnen was in een grooten ijzeren pot, eenige van het schip geredde koffij

te kooken, die met wat doorweekt scheepsbeschuit uitgedeeld zou worden. Tegen den avond werd nog een kommetje Engelsch bier uitgereikt, en hiermede was alle ververscbing voor dien dag besloten. Zooveel mogelijk werden maatregelen genomen om plundering te voorkomen, waarom al het geredde dat eetbaar of drinkbaar was, bijeen verzameld en onder eenig toezigt gesteld werd. Eene der grootste bezoekingen was, dat het plekje waar wij gelegerd waren, even als de geheele kust, wemelde van groote en kleine zeespinnekoppen, walgelijke dieren, die als de slakken veelal hunne huisjes medesleepten, en tegen alles opkropen.

Des avonds ten 6 uur viel de 12 uren lange nacht in, die door de meesten allerdroevigst werd doorgebragt. De kinderen jammerden en schreiden onophoudelijk, terwijl de bezorgde moeders alles aanwendden om hen tot rust te brengen. Eenige reisdekens, lappen van zeilen, en alles wat men vinden kon waren te baat genomen en uitgespreid om niet op den naakten, vochtigen grond te liggen, en zoo ving een bivouak aan, zoo als ik er nog nimmer een had bijgewoond, terwijl het geloei der naburige zee ons onophoudelijk aan die vijandin herinnerde.

Eindelijk brak het licht van den 20 November aan, en vertoonde zich op nieuw het tafereel van ellende om ons heen. Onmiddellijk begaf ik mij naar de kust om naar den toestand van het schip te vernemen, en te zien of ik iets van mijne bagage kon vinden. Het zag er hier nog droeviger dan den vorigen dag uit. Het schip was des nachts letterlijk door midden gebroken. De zware ijzeren romp was vóór de machine als papier vaneen gescheurd, zoodat men door het vaartuig kon heenzien, en het geheele voorschip, dobberende op de golven, lag met den neus in zee gedoken, alleen door het scheepswand aan het achterschip verbonden. Daar lag nu die vóór een etmaal nog zoo prachtige Colombo, geheel in een wrak herschapen. Aan de voormast had men de Engelsche vlag het onderste boven geheschen, om aan een welligt voorbijvarend

schip het noodsein te geven, doch naauwelijks had ik mij op den oever nedergezet, of deze mast kwam met donderend geweld naar beneden; toen ook de middenmast volgde, hoorde ik een der officieren den last geven om nu het sein aan de achtermast te hechten. Met betraande oogen voegde hij mij toe, dat het de eerste maal was dat hij de Engelsche vlag in dien stand geheschen zag. Van hem vernam ik tevens, dat niet alleen het ruim van het voorschip, waarin al de koffers der passagiers geborgen waren, vol water stond, zoodat geene redding zonder duikers meer mogelijk was, maar bovendien aan gene zijde al de voorhutten reeds den vorigen avond met al wat er zich in bevond, waren weggeslagen, doordien juist dat gedeelte van het schip het eerst op de klippen eene groote wond gekregen had. Voor het terug bekomen mijner bagage was dus alle hoop vervlogen; ook zocht ik te vergeefs langs het strand of de zee welligt iets van het mijne had aangebragt. Onvermoeid was men intusschen bezig om de mailkisten te redden, welke zich in het achterschip, dat steeds onbewegelijk vast zat, bevonden, en die doornat aan den wal werden verzameld.

In ons bivouak werd dien morgen gekookte zwarte koffij met stukjes scheepsbeschuit uitgereikt, en trachtte men na den middag wat soep te koken, waartoe een schaap en welligt kippen de grondstof leverden, en die, hoe gebrekkig zij ook was met dankbaarheid werd genuttigd. Een onzer medepassagiers, een uit China naar Engeland terugkeerend jong officier, werd dien dag zoo ongesteld, dat men voor zijn behoud vreesde; hij bezweek ook den daaropvolgenden nacht, hetgeen de moedeloosheid van velen zeer deed toenemen. De tweede nacht geleek in vele opzigten naar den eersten, maar ten gevolge van vermoeijenis of wat ook, werd hij een weinig rustiger doorgebragt.

Den derden dag werd over onzen toestand raad belegd, en besloten dat onze vierde officier, een vaardig jong mensch, trachten zou met eene praauw den vasten wal van Azië te bereiken, om daar

de tijding van ons noodlottig ongeval over te brengen. Op het eilandje waren eenige visscherspraauwen, waarvan men er eene zoo goed mogelijk voor de reis zou zien uit te rusten, en die met inboorlingen te bemannen. In overleg met het hoofd van Minicoy, een inlander die veel hulpvaardigheid betoonde, werd daaraan gevolg gegeven. De officier kreeg een open brief mede aan al de autoriteiten op den vasten wal van Azië, waarin ons wedervaren werd medegedeeld, met het verzoek om, waar het kon per telegraaf, door geheel Engelsch Indië zoo spoedig mogelijk om hulp en redding te vragen. Eén afschrift van dien brief werd, tot geruststelling der gemoederen, in ons bivouak aan een palmboom gehecht. De officier vertrok dienzelfden avond, en zou, naar men meende, indien geen ongeval hem met zijn ranke bootje overkwam, in 3½ dag te Calicut kunnen landen. Tevens begreep men, dat de schipbreukelingen niet langer op het tot nog toe gekozen plekje konden blijven, daar het door een bijna driedaagsch bivouak deerlijk begon uit te zien. Op ruim 2 palen afstands van daar was, verder het eiland in, eene negorij, waar de inboorlingen, volgens mijne schatting ten getale van 2 à 300, gehuisvest waren. Men bepaalde dat reeds dien avond alle passagiers daarheen zouden trekken, en men zou trachten er eenig redelijk verblijf op te slaan. Het eiland Minicoy was eenige mijlen lang, maar zeer smal, en vormde aan de westelijke zijde eenigermate eene baai, waaraan die negorij gelegen was; ons schip was op de noordoostelijke punt van het eiland gestrand. Men liet in de bewuste binnenbaai een paar visscherspraauwen aanvoeren, waarin de vrouwen met de kinderen werden geladen, die alzoo langs de kust naar de negorij zouden gebragt worden. De mannelijke passagiers zouden later te voet zich daarheen begeven. Vóór het vallen van den avond was het bivouak opgebroken. Na het vertrek der vrouwen werd de laatste eer aan onzen overleden medepassagier bewezen, wiens lijk, bij gebrek aan werktuigen om in dezen bodem een behoorlijk graf te delven, omwonden in een zeil, met

eenige plegtigheid in de struikgewassen werd weggezet, waarna onze karavaan stilzwijgend langs smalle voetpaadjes, achter elkander, het eiland intoog, om de aangeduide negorij te zoeken. Na eene marsch van een uur, die door eenigen barrevoets moest gedaan worden, maar voor allen zeker heilzaam was, kwamen wij in eene zeer ineengedrongen negorij van lage hutten, die geheel uit palmtakken waren zamengesteld, en eindelijk aan de woning van het hoofd, die iets beter was, en waar men getracht had onder afdakjes een verblijf voor de vrouwen en kinderen te maken. Voor de mannen werd op de zandige kust aan de baai een zeil gespannen, waaronder zij zich moesten legeren. Hier was tevens in de opene lucht eene keuken geimproviseerd, waar onze zwarte scheepskok reeds bezig was met soep te kooken. Op een muur stond met groote letters geschreven: "Welcome to the brethren in distress; Colombo 19 November wrecked." Niettegenstaande de warmte, stak ieder zooveel mogelijk de handen uit de mouw, en trachtte zich een nachtleger te scheppen.

Den volgenden dag werden, door de onvermoeide zorg van William Robbers, zooveel mogelijk de uit het schip geredde goederen aangebragt. Door eene groote opening in het dek van het wrak te hakken, was het gelukt nog wat wijn, en vooral bier, waarvan zich een groote voorraad aan boord bevond, te redden, alsmede een paar vaten meel, eenig scheepsbeschuit, thee, enz.; een en ander had echter door het zeewater veel geleden. Alles werd bijeen opgeslagen, en uit de passagiers eene commissie benoemd die, na het opmaken eener statistiek van hetgeen voorhanden was, de dagelijksche rations zou bepalen, terwijl tevens uit vrijwilligers eene wacht werd zamengesteld, om gedurende den nacht beurtelings te waken. Door dit alles begon er wat meer orde te heerschen. Onze ganzen (de kippen en eenden waren reeds lang verdwenen) schapen en drie koetjes, welke het eiland waren ingedwaald, werden onder de hoede van een onzer matrozen gesteld, waarbij men bepaalde dat de melk alleen voor de kinderen zou dienen. Intusschen werden

ook eenige koffers, doornat, en in den meest haveloozen toestand aangebragt waaronder ieder naar de zijne zocht; zij werden opengebroken of gesneden, en de inhoud zooveel mogelijk gedroogd. Dien ten gevolge kwam eenige kleeding beschikbaar, met welke vooral de dames elkander zusterlijk hielpen. In den vroegen morgen was ons wat gekookte koffij uitgereikt, ten 9 uur een kommetje dusgenaamde soep met eenig scheepsbeschuit, dat ten 4 uur werd herhaald onder bijvoeging van een glas Engelsch bier met water aangelengd. Tot ons geluk bleek het, dat ons eilandje verscheidene putten met goed drinkbaar water bezat, waarvan echter eenige spoedig door onachtzaamheid onbruikbaar werden.

De vijfde dag na onze schipbreuk, den 23 November, een Zondag zijnde, werd er bekend gemaakt, dat ten 10 uur godsdienstoefening gehouden zou worden. De kapitein van de Colombo ging hierbij voor. Men had tegen de brandende zonnestralen een afdak gemaakt, waaronder de meeste passagiers op eenige geïmproviseerde banken gezeten waren; zelden heb ik eene kerkdienst gezien, die met zoo veel aandacht en gevoel werd bijgewoond. De uitdeeling van levensmiddelen had op dezelfde wijze als de beide vorige dagen, maar iets ruimer, plaats, waarbij des avonds een kommetje ellendige thee en een glas grog gevoegd werden. Meer en meer zag men allerlei kostbare versieringen van de verongelukte Colombo aanbrengen, als stukken van gordijnen, tafelkleeden enz. die ieder op zijn manier soms op eene allerzonderlingste wijze, trachtte te gebruiken. Scheepsmatrassen en handdoeken werden in overvloed gebragt, en vooral deze laatsten waren van groot nut om, bevochtigd tot beschutting tegen de brandende zonnestralen over het hoofd gedragen te worden; aan zeep en de meest noodige toiletartikelen bestond echter bepaald gebrek. Na het aanbreken van den dag werd door de heeren in de baai veelal een zeebad genomen, waarbij ons evenwel groote voorzigtigheid was aangeraden om de vele haaijen. Ook ons gebrekkig schoeisel ging met den dag achteruit, tengevolge

waarvan wij besloten, om te trachten van kokosbast zoolen te vlechten. Vóór den avond van dien dag ging ik met eenige mijner lotgenooten een bezoek aan het wrak brengen. Op de kust waren eenige zeilen gespannen waaronder voortdurend voorwerpen uit het schip geborgen werden. De Colombo had nu ook hare achtermast verloren; zij was van voren nog meer in zee gedoken, en vertoonde niets meer dan een ellendigen romp. De omgekeerde Engelsche vlag had men aan een hoogen staak op den wal geheschen. Naar ons bivouak teruggekeerd, werden groote vuren ontstoken, om te trachten de muskieten te verjagen, die ons het slapen des nachts bijna onmogelijk maakten, maar zonder gewenscht gevolg; zij schenen bij honderden uit den bodem op te komen, en bekommerden zich weinig om den verstikkenden rook. Hier kwam bij, dat het dien nacht hevig regende en woei, zoodat onze zeilen los sloegen, en men voor eene overstrooming door de zee vreesde, daar deze zeer hoog geklommen was.

Toen de zesde dag van ons verblijf op Minicoy was aangebroken, begonnen de optimisten onder ons hunne berekening te maken, dat de afgezonden praauw de kust van Azië bereikt kon hebben, en er dus na 3 of 4 dagen redding mogelijk was. De pessimisten daarentegen rekenden op eenige weken verblijf op het eiland, en raadden daarom de grootste voorzigtigheid met de weinige levensmiddelen aan. Men begrootte dat wij voor ongeveer 14 dagen leeftogt hadden. Gelukkig hield de gezondheid der schipbreukelingen zich over het algemeen staande. Men had aan de baai eene groote hut tot hospitaal ingerigt; daar lagen onze 1e officier en enkele onzer medepassagiers meest aan koortsen lijdende; onze scheepsdoctor was vol ijver, maar zijne apotheek tot zeer weinig teruggebragt. Hoezeer in den aanvang hoogst mistroostig dat ik al mijne boeken, kaarten en Indische rariteiten, benevens mijne aanteekeningen, waaraan ik zeer veel zorg besteed had, zoo eensklaps had verloren, besloot ik reeds den tweeden dag, in een zakboekje dat ik gered had, op te teekenen wat ons dagelijks op het eiland zou wedervaren.

Ons nieuw kampement begon veel op een slagveld te gelijken. De grond was bezaaid met gebroken, gescheurde en weggeworpen zaken. Men zag een tal opengebroken half geledigde koffers en kisten, wier eigenaars te moedeloos waren om ze verder uit te pakken en den inhoud te droogen, en treurig was het om te zien, in welken staat de keurigste zijden japonnen en velerlei kostbare Chinesche en Japansche rariteiten voor den dag werden gehaald; al wat gelijmd was viel uiteen, en lag over het witte zand verstrooid. Onder onze medepassagiers bevond zich, gelijk ik boven zeide, een Spanjaard van Manilla. Deze beweerde zeer aanzienlijke waarden in zijne koffers gehad te hebben, het weinige dat van het zijne gered werd kon wel tot staving hiervan strekken. De man was door zijn geleden verlies zeer neerslagtig, en liep dagen achtereen langs de kust te dwalen, zonder tot iemand het woord te rigten. Ons hoofdverblijf moesten wij onder onze geïmproviseerde tent houden, die veel naar een veldhospitaal geleek, en waar het op den dag brandend heet was. Een soortgelijk verblijf was naast het onze opgeslagen, omdat het eerste slechts een twintigtal personen kon bevatten.

Door de eilanders werd ons dezen zesden dag eene kolossale schildpad aangebragt; men sneedt het dier aan stukken, en kookte er in een grooten ijzeren pot soep van, die vermengd met wat aardappelen en meel, zonder zout of peper, ons diner uitmaakte, maar waarbij, tot ons groot genoegen, één klein glaasje cherrixwijn per hoofd, gevoegd werd. Toen de warmte wat geweken was, besloot ik met eenige mijner lotgenooten Minicoy zoo ver mogelijk te gaan verkennen. Wij vonden echter overal hetzelfde; het eiland was overdekt met struikgewassen en hooge klapperboomen, tusschen welke smalle kronkèlende voetpaden heen liepen. Wij troffen nergens vogels aan, en letterlijk geen andere levende have dan eenige kippen; honden schenen er op het eiland niet te zijn, terwijl, behalve ééne kat, wij geen enkel huisdier zagen. De eilanders, die vreesachtig bleven, spraken eene voor ons onverstaanbare taal. De vrouwen vertoonden zich

weinig; hare oogleden waren even als die der mannen zwart geverwd; zij droegen licht roode katoenen kabaaijen, en hare armen waren met een tal van koperen banden opgesierd. Wij zagen ze hier en daar zeer bezig met het pluizen van de vezels der kokosnoten, waarvan kabels en matten gemaakt worden.

Het navolgende is alles wat ik, gedurende mijn verblijf, omtrent het eiland vernam. Vroeger zou het veel sterker bevolkt zijn geweest, toen eene hevige overstrooming vele menschen wegnam; de groote goed gemetselde waterputten konden hiervan ten bewijze strekken, en getuigden ook van meer welvaart. De inwoners leefden van slechte roode rijst, kokosnoten, schildpadden en de vruchten hunner vischvangst. Jaarlijks brengen zij met de West-mousson touwwerk van kokosvezels gemaakt, schildpadden en klappers naar de vaste kust van Azië, van waar zij met de Oost-mousson met de genoemde rijst, en met katoenen stoffen en tabak terug keeren. Hunne munt bestaat in een klein wit schelpje, dat door vele Indische volken als zoodanig gebezigd wordt. Zij belijden de Mohammedaansche godsdienst, en zij staan op een zeer lagen trap van beschaving. In het bouwen van vaartuigen schenen zij echter nog al bedreven. Het geheele eilandje is laag, koraalvormig en omringd van riffen.

Laat in den avond naar ons kampement terugkeerende, vonden wij onder de dames groote opschudding, dewijl eene van haar door een venijnigen schorpioen gebeten was, waartoe de hulp van den doctor werd ingeroepen; deze kleine ramp liep evenwel verder goed af.

De dagen begonnen reeds veel op elkander te gelijken. Kort na het aanbreken van den dag, ten 6 uur, werd door het slaan met een lepel op een metalen bord het sein gegeven, dat gedurende een half uur een kommetje ellendige thee werd uitgereikt; de koffij was reeds geheel verbruikt. Ten 9 uur hoorde men hetzelfde sein voor het ontbijt der vrouwen en kinderen, waarop dat der mannen volgde. Het ontbijt bestond uit schapensoep

waarin ballen van meel waren gekookt, waarbij tot drank werd verstrekt, water met een weinigje wijn in een kommetje, daar de glazen reeds voor het meerendeel waren verdwenen. Ten 12 uur werd het teeken gegeven, dat men een flesch Engelsch bier kon krijgen, die aan ieder passagier als ration was toegekend. Ten 4 uur verzamelden zich op hetzelfde sein eerst weder de vrouwen, en daarna de mannen, voor het diner, waar, behalve de gewone schapensoep met meel, wat schapenvleesch met een stukje scheepsbeschuit of brood werd opgedischt. Enkele malen bekwam men op nieuw soep van eene schildpad, maar in alles ontbrak zout en peper, zoodat het eten aan sommigen der passagiers begon te walgen. Ten 7 uur werd op nieuw wat thee, en ten 8 uur een weinig rumgrog uitgereikt. Sommigen wisten van de eilanders enkele eijeren, en wat pisang-vruchten te koopen, maar die voorraad was nietsbeduidend, zoodat men een meer algemeen verbruik van kokosnoten begon te maken. Op den dag was de hitte bijna ondragelijk, en des nachts maakten zwermen van muskieten het slapen bijna onmogelijk. Ten gevolge dier insekten kregen de meeste passagiers, vooral op de beenen, opene wonden, en zagen vele vrouwen en kinderen er ontoonbaar uit. Gedurende de eerste dagen had het aanbrengen en openslaan van kisten en koffers, en het droogen der goederen nog eenige afleiding gegeven, maar ook dit hield op, zoodat er verveling in ons kampement begon te komen, terwijl alles deed voorzien, dat, zonder zeer spoedige verlossing, het door moedeloosheid en ziekte zoû aangetast worden. Den 10 dag kwam des morgens op eens de tijding, dat eene stoomboot in het gezigt was; het bleek echter spoedig dat men zich vergist, en de wolken aan den horizont voor den rook van een stoomschip had aangezien. Onophoudelijk werd aan alle zijden van het eilandje uitgekeken, maar men zag niets dan de opene zee; geen scheepje vertoonde zich.

Zondag de 30 November, de 12 dag na onze schipbreuk, brak

aan, en gelijk de vorige keer, werd ten 10 uur godsdienstoefening gehouden. Naauwelijks was ieder naar zijn verblijf teruggekeerd, of daar klonk op eens de kreet dat er eene stoomboot gezien was. In den aanvang werd het mistrouwd, en ijlden, niettegenstaande de hitte, eenige jongelieden naar de noordkust van het eiland om te kijken wat er van was. Spoedig werd de tijding bevestigd, en onbeschrijfelijk was de vreugde die nu onder mijne lotgenooten ontstond; men huilde en lachte van geluk. Na eenigen tijd kwam het officiële berigt, en zagen wij een driemast stoomschip, dat ver van den wal westelijk om het eiland kwam opvaren. Er werd gelast om alles op te pakken, en bepaald dat de dames ten $3^1/_2$ uur en daarna de heeren zouden eten, waarop wij ten 4 uur met eenige visscherspraauwen naar de stoomboot overgebragt zouden worden. Geen bevel was ooit meer welkom, en nog vóór het aangegeven uur stond ieder op de kust gereed om naar onzen redder te trekken, die op eenige mijlen van den wal geankerd lag.

Vóór het vallen van den avond waren wij allen in een zestal praauwen gepakt, en werd de reis naar de stoomboot ondernomen. Het was inderdaad een aandoenlijk tafereel om die vaartuigen, opgepropt met schipbreukelingen, die er voor het meerendeel allerzonderlingst en haveloos uitzagen, achter elkander de kust te zien verlaten. Gelukkig was het fraai weder en de baai dood stil, daar alles nog al onhandig en ruw toeging. Na een uur varens bereikten wij eene groote ijzeren stoomboot, waar de inscheping zonder ongelukken afliep, niettegenstaande hier nog al veel deining in zee was, en onze eilanders met weinig overleg te werk gingen. Met de meeste hartelijkheid werden wij door de officieren van het schip ontvangen, terwijl een diner gereed stond waartoe wij spoedig geroepen werden, hoewel het geraden was in den aanvang zoo matig mogelijk te zijn.

Hier vernamen wij, dat dit stoomschip de Ottawa was, die de dienst tusschen Sucz en Mauritius verrigtte, maar juist tot het

ondergaan van groote herstellingen te Bombay lag, toen de tijding onzer schipbreuk daar werd aangebragt. Men verhaalde ons verder, dat onze naar de kust van Azië afgezonden officier met zijne praauw, na $3\frac{1}{2}$ dag varens, niet te Calicut, zoo als men verwachtte, maar te Cochin was geland. Onmiddeliijk had de autoriteit aldaar door middel der telegrafen het vergaan der Colombo naar Calcutta, Bombay en Ceylon doen seinen. Toen de tijding te Bombay kwam, gelastte het agentschap der P. en O. maatschappij onmiddellijk, dat de Ottawa binnen 24 uren gereed moest zijn om zee te kiezen. Men wierp het schip vol steenkolen en levensmiddelen, en nam eenige Europesche matrozen van andere schepen in dienst, met welke de kapitein in allerijl in 3 dagen tijds, naar Minicoy kwam stoomen. Hij had in last om passagiers en mail zoo spoedig mogelijk in te schepen, en verder naar Suez te brengen. Dit laatste berigt beviel ons zeer, daar men algemeen vreesde naar Point de Galle of Bombay teruggevoerd te zullen worden. Al deze handelingen droegen onbetwistbaar de blijken van de voortvarendheid en goede inrigting der Engelsche mail-maatschappij.

Moeijelijk is het gevoel van dankbaarheid te beschrijven dat ons allen bezielde toen wij weder eenig levensgenot konden smaken, met het besef, uit een toestand gered te zijn, die iederen dag hagchelijker werd. Er was bepaald, dat al wat men van de mailbrieven gered had, eerst den volgenden morgen aan boord zou gebragt worden, zoodat wij voor anker bleven, en dien nacht, bevrijd van muskieten, en afgemat als wij waren, zeer rustig doorbragten.

Den volgenden dag werd reeds tijdig met het aanvoeren der mailkisten begonnen. De kapitein der Colombo, aan wien door vele passagiers een getuigschrift, wegens zijne goede zorgen na de schipbreuk, was uitgereikt, kwam met den doctor afscheid van ons nemen. Zij moesten met hunne equipage op Minicoy achter blijven, waar den volgenden dag eene tweede stoomboot van Bombay werd verwacht. Het was kort na den middag, op den 1 December, dat het

15

anker werd geligt, en wij een laatsten blik op het eilandje Minicoy wierpen, welks rotsachtige kust zoo vele schatten had doen verloren gaan, en waar ieder onzer zoo vele zaken waarop hij prijs stelde, door de zee verzwolgen, moest achterlaten.

De Ottawa was veel kleiner dan onze verongelukte Colombo, en bood veel minder gemakken aan. Het schip was vuil, en in de grootste haast uitgerust, terwijl de machine zich in geen besten staat bevond. Men rekende dat wij na 8 dagen varens te Aden, en in 14 dagen te Suez konden aankomen. Ons gansche gezelschap, dat men nu meer kon overzien, zag er allerdroevigst uit. Verscheidene dames hadden kostbare maar door het zeewater geheel bedorven zijden japonnen aan, doch zij misten de voornaamste kleedingstukken; bij de heeren was vooral gebrek aan schoeisel, terwijl velen het, door het zwellen of verwonden der voeten, niet konden dragen. Wij geleken den meest haveloozen troep. Langzamerhand begon de eerste vreugde en opgewondenheid over onze redding te verflaauwen; vooral de vrouwen begonnen zich meer afgemat te gevoelen, terwijl eindelijk eenige passagiers ziek werden. Weer en wind waren ons nog al gunstig, en de Ottawa liep gemiddeld 10 E. mijlen in het uur. Uit nieuwsgierigheid werden eenige der op het dek geplaatste mailkisten geopend, maar de papieren zagen er erbarmelijk uit. Het ergste kwaad aan boord was de gedwongen ledigheid; de dames hadden geen werk; ook de boeken waren bij de schipbreuk verloren gegaan, en de heeren bezaten bovendien maar zeer weinig cigaren. Door de hulpvaardigheid van een der officieren werden mij middelen tot schrijven verschaft, en trachtte ik dagelijks uit mijn geheugen iets van het verlorene te herstellen.

Den zesden dag stoomden wij langs het uitgestrekte eiland Socotra, dat ons als onherbergzaam werd afgeschilderd, en den achtsten dag na ons vertrek van Minicoy, den 8 December, zagen wij het hooge, kale gebergte van Aden voor ons. Wij voeren het om, en liepen weldra de baai binnen. Te Aden was reeds

de tijding van onze schipbreuk door eene stoomboot uit Bombay overgebragt, zoodat het scheepsvolk van een paar Engelsche oorlogsbodems, die op de reede ten anker lagen, in de masten klom en ons met uitbundige hoeras ontving, die van ons schip even krachtig beantwoord werden. Ieder was nieuwsgierig de schipbreukelingen te zien, en van vele schepen kwam spoedig bezoek. Naauwelijks hadden wij ook het anker uitgeworpen, of twee sloepen kwamen van den wal, met groote zakken vol kleedingstukken die ons door de Europesche ingezetenen, eigenlijk het Engelsch garnizoen en het agentschap der P. en O. maatschappij, werden toegezonden. Wij waren allen zeer gevoelig voor die oplettendheid, te meer omdat in dit verafgelegen en woest oord, ieder het zijne wel noodig heeft. De zakken werden ontpakt, en het goed in de groote salon uitgespreid, waar eerst de dames voor hare kinderen en zich zelven, en daarna de heeren genoodigd werden om te komen halen wat zij het meest behoefden. Japonnen, hemden, kousen, schoenen enz., van alles waren er verscheidene exemplaren, maar ongelukkigerwijze slechts ééne crinoline, en nu werd het zeer moeijelijk te beslissen, wie daarmede begiftigd zou worden. Al de crinolines waren bij de schipbreuk gebleven, en iedere vrouw wenschte deze eenige te bezitten. Ook de heeren hadden nog al ruime keuze van kleedingstukken; ieder pakte wat weg en trok het aan, maar daardoor zagen velen er nog wonderlijker uit dan vroeger.

Van Aden zal ik weinig zeggen, daar ik er reeds bij mijne uitreis over gesproken heb. Onze stoomboot zou er slechts eenige uren verwijlen tot het innemen van steenkolen. Wij gingen aan wal om in een paar winkeltjes eenige toilet-artikelen en cigaren te koopen, dat alles even duur betaald moest worden, en wandelden langs de zandige en onvruchtbare kust, waar men steeds omringd is door morsige negers en Arabieren, die hunne ezels en gebrekkige wagentjes aanbieden om naar het stadje Aden te rijden, en allerlei inlandsche snuisterijen zoeken te verkoopen.

Het was reeds avond toen wij Aden verlieten om naar Suez te stoomen. Den volgenden morgen hadden wij links van ons Perim, een dor eilandje waar niets dan een vuurtoren en een Engelsch fortje staat, welk laatste de nationale kleuren liet wapperen, hetgeen door ons beantwoord werd. De vaart door de Roode zee is hier eng en nog al gevaarlijk door de menigte rotsen en blinde klippen, waarom dan ook steeds, even als bij mijne uitreis, een Arabier als loods op het dek geplaatst was. Regts zagen wij op den vasten wal de Arabische stad Mokka liggen, van welke men de wit gepleisterde huizen met platte daken kon onderscheiden. De kust aan de beide oevers der Roode zee was hier overigens zandig en dor; spoedig echter werd de zee breeder, zoodat wij gedurende een drietal dagen, enkele rotsbonken uitgezonderd, niets zagen dan lucht en water. Den 10 December ontmoette ons de Bengal, een stoomschip derzelfde mail-maatschappij, die met eene menigte passagiers de reis naar Calcutta deed. Wij bleven een uur bij elkander om berigten omtrent onze schipbreuk en brieven naar Indië te kunnen medegeven. De Bengal, vóór eenige dagen van Suez vertrokken, had met slecht weder te kampen gehad, zoodat ons eene holle zee te wachten stond. Dit werd bevestigd daar wij den volgenden dag onder een fellen N. O. wind kwamen, die wel veel frischheid aanbragt, maar onzen gang zeer vertraagde, en de zee hoog opjoeg. Dit ontstemde nog al mijne medepassagiers, waarvan sommigen ziek, en allen nog zoo vol schrik van onze schipbreuk waren, dat bij het minste ongeval ieder opvloog. Zoo stopten wij eensklaps den 14 December, vóór het aanbreken van den dag, om te Jubal, waar de telegraphische lijn naar Europa een aanvang neemt, berigt naar Alexandrie te zenden, hetgeen de meeste passagiers, bevreesd voor eenig nieuw onheil, in een oogwenk op het dek deed komen. Van hier af vooral werd de Roode Zee veel enger, en vertoonden de beide kusten hooge, steile, geelachtige bergen van zand en rots, zonder den minsten zweem van groei, zeker het meest dorre dat men in de natuur aan-

schouwen kan. Eindelijk lieten wij in den nacht van den 14 op den 15 December het anker voor Suez vallen. Weinige uren na ons kwam de Nemesis op de reede. Dit mailschip, dat 14 dagen na de Colombo van Calcutta vertrokken was, had te Ceylon ons ongeval vernomen, en was in allerijl naar Minicoy gestoomd om ons hulp te bieden. Dewijl wij evenwel reeds van daar vertrokken waren, achtervolgde de Nemesis ons naar Aden, en vond ons eindelijk voor Suez geankerd. In den voormiddag werden de passagiers der beide mailschepen door een klein Egyptisch stoombootje afgehaald, en te Suez aan wal gezet. Hier kregen wij het berigt, dat de passagiers der Nemesis dien dag ten 2 uur naar Kaïro zouden vertrekken, om aldaar een paar dagen te vertoeven; de schipbreukelingen en de mail der Colombo daarentegen zouden des avonds ten 7 uur met een sneltrein, in eens door, naar Alexandrië gebragt worden, en daar eene stoomboot naar Europa gereed vinden. Hierdoor konden wij een dag rusten, en Suez goed opnemen, terwijl wij tevens de geriefelijkheden die wij zoo zeer behoefden zouden genieten in het zeer goed hôtel dat er gevonden wordt.

Ook van Suez zal ik ditmaal weinig zeggen. Sedert mijn laatste verblijf aldaar, in de maand Maart jl., waren de Franschen begonnen er eenige werken aan te leggen, ten behoeve der nieuwe maillijn van de Messageries Imperiales, die zeer spoedig geopend zou worden, en voor welke dienst ik te Suez en ook te Singapore twee uitmuntende ijzeren stoomschepen gereed zag liggen. Men wachtte veel goeds van deze concurrentie met de Engelsche P. en O. Company, wier booten zoowel in voeding als verpleging aan boord, niettegenstaande den hoogen vrachtprijs nog veel te wenschen overlieten.

Des avonds ten 7 uur nam de sneltrein alles op, wat zich te Suez van de verongelukte Colombo bevond. Wij hadden een Europeschen machinist op de locomotief, en reden snel. Ten 12 uur werd te Kaïro een half uur stil gehouden, hetgeen ook te Kaffer Said plaats had, waarna wij des morgens ten 6 uur te Alexandrië aankwamen.

Tusschen Suez en Kaïro moest aan eene medereizende familie nog een onaangenaam geval overkomen. Een zeer bejaard Engelsch heer, die met zijne vrouw en dochters tot onze lotgenooten behoorde, wilde van het stilstaan van den trein gebruik maken om den wagen even te verlaten. Naauwelijks was hij het rijtuig uitgestapt, of het fluitje der locomotief liet zich hooren, en weg ging de trein. De conducteur trachtte hem nog in den wagen te doen stappen, er werd geroepen om te stoppen, maar de machinist hoorde niets, en wij reden hoe langer zoo sneller voort. De familie van den ouden man, in een rijtuig naast ons gezeten, begon veel misbaar te maken, waarbij de zenuwen in het spel kwamen, maar men moest wachten tot wij te Kaïro zouden stil houden. Hier bleek het, dat de goede oude heer, midden in de woestijn, in de grootste duisternis was achtergebleven, terwijl ook de conducteur gemist werd. Er werd gedacht over het zenden eener locomotief om hem op te zoeken, maar eindelijk besloten naar Suez te seinen om hem in den eerstvolgenden trein op te nemen; omtrent den conducteur bleek later, dat hij toen hij den ouden man niet meer in den wagen kon krijgen, zelf kordaat van den trein was afgesprongen om den hulpeloozen passagier niet alleen aan zijn lot over te laten. De familie moest intusschen te Kaïro blijven om aldaar den vermiste af te wachten.

Te Alexandrië werden de reizigers naar Marseille en Southampton onmiddellijk in eene gereed liggende mailboot der P. en O. maatschappij overgebragt; ik echter begaf mij met een drietal passagiers, waaronder mijne beide landgenooten, naar het Hôtel de l'Europe, dewijl wij besloten hadden onzen weg over Triëst te nemen, en de boot naar die plaats eerst den volgenden dag zou vertrekken. In het hôtel maakte de kastelein, uithoofde onzer kleeding, in het eerst zwarigheid om ons in te nemen, maar hij werd spoedig door ons op de hoogte der zaak gebragt. Mijne reisbagage bestond letterlijk alleen uit een handdoek der Colombo, waarin ettelijke

kleedingstukken, en eenige schelpen op Minicoy verzameld, geknoopt waren. Door de hulpvaardigheid van den kanselier aan ons consulaat aldaar, werden wij spoedig in staat gesteld eene nieuwe uitrusting aan te koopen.

In Alexandrië was het, als altijd, zeer woelig en druk. In de haven lag een zeer groot aantal schepen van allerlei natiën, en stoombooten in allerhande vormen. De stofferige straten wemelden als vroeger van Arabieren, Turken, Italianen en allerlei volk, waartusschen eene menigte van ezels met hunne klinkende ringetjes aan het hoofdtuig, en kameelen met hun deftigen stap, zich een weg zochten te banen.

Den volgenden morgen, den 17 December, verlieten wij ten 8 uur Alexandrië, aan boord van de Pluto, een raderstoomschip der Oostenrijksche Lloyd, dat ons in ruim 5 dagen naar Triëst bragt. In den aanvang was het weder zeer ongunstig, maar, nadat wij den tweeden dag het hooge eiland Candia regts van ons voorbij waren gevaren, begon de zee te bedaren, en genoten wij tot Triëst wel eenigzins buijig, maar toch frisch en aangenaam weder. Onze stoomboot was niet groot, maar keurig ingerigt, terwijl ik op mijne menigvuldige zeereizen nimmer betere verpleging dan op dit schip gevonden heb; het is trouwens iets waarvoor de booten der Oostenrijksche Lloyd beroemd zijn. De togt naar Triëst is alleraangenaamst, doordien men, eenmaal op de hoogte van Griekenland gekomen, tusschen eene menigte eilanden doorvaart, en veelal digt onder de kust van Albanië en Dalmatië heenkomt. Zoo voeren wij langs het eilandje Sapienza, en op een zeer korten afstand van het stadje Modon, aan de Grieksche kust gelegen; verder langs Zante, Cephalonia, de beruchte baai van Navarino enz., en wierpen eindelijk in den voormiddag van den vierden dag, het anker voor Corfu. Hier moest eenige uren gestopt worden tot het innemen van steenkolen, waarvan wij gebruik maakten en ons onmiddellijk naar wal begaven, om aan die stad een bezoek te brengen.

Corfu, dat eenigermate amphitheatersgewijze tegen het gebergte gebouwd is, ligt, van de reede gezien, allerliefst. Inwendig beantwoordt die stad echter niet geheel aan de verwachting; zij is voor het meerendeel zeer ineengedrongen, en heeft enge, morsige straten; maar de nieuwere wijken, waar onder anderen het paleis van den Gouverneur gelegen is, zijn ruim aangelegd, terwijl men er treffende uitzigten geniet over een gedeelte van het eiland, de haven en de omliggende zee. De geheele omgeving der stad kwam mij in de hoogste mate schilderachtig voor. Eene geheel andere natuur dan de Indische, waarop wij gedurende de laatste maanden gestaard hadden, vertoonde zich hier aan ons oog; dáár was alles met groen overdekt en met de krachtigste tinten gekleurd, hier, veel kleinere vormen, en veel zachter toon. In de straten bewoog zich eene woelige tamelijk morsige bevolking in vreemde kleederdragt, terwijl de vele Grieksche opschriften ons het klassieke land der oudheid herinnerden. De belangrijke vestingwerken om en bij Corfu zijn beroemd, en geven aan de stad iets pittoresks. De hoofdkerk, voor de Grieksche dienst ingerigt, is klein, en onaanzienlijk. Voor de stad lag een tal van schepen, waaronder vooral eenige prachtige Engelsche oorlogsbodems en verscheidene pleizier-yachten onze aandacht trokken. Men verhaalde ons, dat de eigenaars der laatsten bijzonder in dit saizoen uit Engeland naar hier komen, om jagtvermaak, vooral op de houtsnippen, te genieten. Verbazend is het aantal dier vogels, die men ook in menigte in Corfu te koop ziet hangen, onze tafel aan boord van de Pluto leverde er uitnemende exemplaren van.

Vóór dat het duister werd verlieten wij het schilderachtige Corfu. Onze stoomboot bleef digt langs de kust van Albanië en daarna langs die van Dalmatië varen, welke laatste er in dit saizoen wel wat onherbergzaam uitzag. Gedurende de laatste dagen was daar veel sneeuw gevallen, zoodat de hooge bergen van het binnenland hunne witte koppen boven alles uitstaken. Eindelijk zagen wij den 22 December, des

morgens, Triëst voor ons, aan den voet van het hooge Alpen-gebergte, dat, eveneens met sneeuw overdekt, eene prachtige vertooning maakte. Het aankomen te Triëst is treffend. De regelmatig gebouwde, grootsche stad, met hare hooge witte huizen vormt een fraai panorama. Wij zagen hier eene menigte koopvaardijschepen liggen en voeren langs eenige gepantseerde vaartuigen der Oostenrijksche oorlogsmarine, die alleronbevalligste vormen hadden. In het Hôtel de la Ville afgestapt, werd het ruim aangelegde Triëst, dat mij reeds van vroeger bekend was, doorkruist, vervolgens een telegram van onze behouden aankomst naar Nederland afgezonden, en eindelijk op een spoortrein plaats genomen, die des avonds tegen 7 uur naar Weenen vertrekken zou.

In ruim 23 uren tijds werd de reis over den zoo beroemden Semmering-spoorweg naar Weenen afgelegd. Het was hier volslagen winter, en wij reden uren lang door het zwaar besneeuwde gebergte. Te Weenen heerschte eene scherpe koude, waarom wij besloten reeds den volgenden avond naar Frankfort door te reizen, dat per sneltrein in 24 uren werd volbragt. Te Frankfort verlokte ons het aangename zachte weder om twee dagen te rusten, zoodat ik den 29 December eindelijk bij mijne penaten te 's Gravenhage wedergekeerd was.

Zoo had ik in elf maanden tijds eene allerbelangrijkste reis naar Neêrlandsch Indië volbragt. In sommige opzigten was het mij mede, in andere echter tegengevallen. Welke de indruk was die ik van den politieken en economischen toestand onzer bezittingen, gekregen had, heb ik gemeend in dit boek niet opzettelijk te moeten mededeelen, vooral ook, omdat het mijne roeping was dit op eene andere plaats te doen. Dit alleen moet ik ten slotte zeggen: waar men ook in de wereld komt, zij die een weinig in het buitenland gereisd hebben, weten het bij ondervinding, zelden wordt er van

Nederland gesproken, en zelfs de vreemde dagbladen maken er niet dan hoogst karig gewag van. Het in vele opzigten zoo gelukkige Nederland schijnt als een vergeten hoekje van Europa, dat alleen om zijne vroegere geschiedenis, zijnen rijkdom, en het eigenaardig karakter zijner inwoners eenige opmerkzaamheid verdient. Nu had ik gedacht, dat ten minste in het Oosten, de naam van Nederland hooge belangstelling en achting inboezemde; dat men vooral dáár, fier zou zijn tot een volk te behooren, welks kloekheid zich bovenal in die verre zeeën openbaarde; maar ook dit werd niet geheel bewaarheid. Met welken vreemdeling ik ook op de stoombooten, op Ceylon, in Engelsch Indië, of te Singapore in aanraking kwam, allen wisten dat Nederland over een deel van den Indischen Archipel den schepter zwaait, en de meesten hadden wel vernomen dat Java een prachtig land is, maar zij, die er iets meer van kenden, veroordeelden tevens het systema van uitsluiting en monopolie dat dáár werd gevolgd. Overdreven zelfzucht verweten zij aan onze natie, waardoor eene zekere vijandigheid tegen ons koloniaal bestuur bij den vreemdeling moest opgewekt worden. Geheel ongegrond waren deze beschuldigingen niet, en ik zelf betreur de bekrompen politiek, die dáár door ons gevolgd is. Neêrlandsch Indië is eene wereld, die door den ondernemingsgeest onzer vaderen aan ons nagelaten, met zorg bewaard, en als ons eigendom gehandhaafd moet worden, maar waar voor Europesche, en bovenal Nederlandsche kennis en ijver een veld tot arbeid kan geopend worden, waaraan nog voor eeuwen werk is. Ik verheug mij door eigene aanschouwing met die heerlijke bezittingen kennis te hebben mogen maken, en in mijne meening bevestigd te zijn, dat geen andere dan eene ruime, eerlijke en liberale politiek door Nederland dáár moet worden gevolgd, die dan ook de schoonste uitkomsten belooft.
